

Aspekty mezigeneračního soužití a solidarity v rodině

Bc. Magdalena Švarná

Diplomová práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií
akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Magdalena Švarná**
Osobní číslo: **H138284**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Aspekty mezigeneračního soužití a solidarity
v rodině**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena na otázky:

- nakolik je rodina ve své současné podobě předpokladem vzniku a zachování dobrých mezigeneračních vztahů, v čem spočívá přínos mezigenerační součinnosti při výchově dětí a jaký vliv má nestabilita dnešních rodin na životy svých členů;
- zda se hodnotová orientace rodin vycházejících z tradičních křesťanských zásad nebo rodin řídících se autonomními morálními pravidly projevuje na míře jejich vnitřní solidarity;
- zda je fenomén singles cílem a skutečným naplněním pojmů samostatnost a svoboda a nebo se jedná pouze o důsledek negativní zkušenosti získané v rodinném prostředí a obavu z přijetí zodpovědnosti za druhé a zda se prožívaná svoboda nezmění s přibývajícím věkem v osamělost.

Součástí práce bude kvantitativní sociologický výzkum zabývající se otázkami nakolik mladí lidé vnímají generaci svých rodičů a prarodičů jako inspiraci pro svůj vlastní život, zda jsou nakloněni zapojování starší generace do chodu svých vlastních rodin a jaká je jejich představa o pomoci svým blízkým v nemoci a ve stáří.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ČERMÁKOVÁ, M. Proměny současné české rodiny. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000.

FRANKL, V., E. Člověk hledá smysl. Úvod do logoterapie. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1994.

KRAUS, B., POLÁCKOVÁ, V., et al. Člověk, prostředí, rodina. Brno: PAIDO, 2001.

MATĚJČEK, Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994.

MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 2003.

MOŽNÝ, I. Sociologie rodiny. Praha: SLON, 2002.

Další literatura bude uvedena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Renata Oralová

Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce:

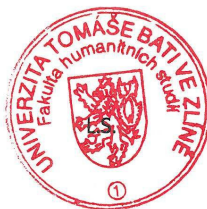
4. listopadu 2014

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2015

V Brně dne 4. listopadu 2014

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – diplomovou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s příjím-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně

.....
podpis diplomanta

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá problematikou mezilidských vztahů a poskytování pomoci a podpory v rámci současné širší rodiny. Pozornost je věnována také některým dějinným událostem, které ovlivnily dnešní podobu rodinného soužití.

Dnešní mezigenerační soužití se od rodin našich předků v mnohém liší. Vícegenerační domácnosti nejsou zcela běžné; často se ale stávají východiskem z tíživé ekonomické situace způsobené rozpadem manželství, to znamená, že jsou útočištěm opuštěných rodičů (především matek) a jejich dětí.

Snad nejzávažnějším problémem současnosti je nestabilita nukleárních rodin, která je negativním činitelem zasahujícím také do mezigeneračních vztahů. Naopak dobrým reprezentantem mezigeneračního soužití je pomoc a podpora, kterou poskytují prarodiče rodinám svých potomků.

Oblast solidárního jednání vůči nejstarší generaci již ale naznačuje existující rozdílný pohled na potřeby mladých rodin a starých lidí. Péče o starého a nemohoucího jedince není u nás samozřejmostí a solidarita, ve své nejintenzivnější podobě (jako celodenní péče) je poměrně vzácným jevem.

Klíčová slova:

Blízké vztahy, generace, hospicová péče, mezigenerační soužití, mezilidské vztahy, osobní vztahy, prarodičovství, rodičovství, rodina, rodinná péče, osobní péče, pečující osoba, solidarita.

ABSTRACT

This thesis deals with interpersonal relationships and providing assistance and support within contemporary extended family. Attention is also given to some historical events, which affected present form of family life.

Current appearance of intergenerational cohabitation is very different from that of our ancestors. Multigenerational households aren't common phenomenon, but they often become the only way to solve economic hardships caused by marital breakdown – they often become a refuge for single parents (especially mothers) and their children.

Perhaps the most significant problem of present days is instability in nuclear families, which negatively affects intergenerational relationships. On the contrary assistance and support provided by grandparents to the families of their descendants are a good example of intergenerational cohabitation.

Area of solidary behavior towards oldest generation indicates different needs of young families and old people. Care of an old and infirm person can't be taken for granted and solidarity in its most intense form (form of daycare) is relatively rare phenomenon.

Keywords:

Caregiver, close relationships, family, family care, generation, grandparenthood, hospice care, intergenerational cohabitation, interpersonal relationships, parenthood, personal care, personal relationships, solidarity.

Děkuji Mgr. Renatě Oralové za její vstřícnost, obětovaný čas a ochotu, s jakou mi poskytovala veškeré rady při vedení mé diplomové práce.

Děkuji své rodině za nesmírnou trpělivost po dobu celého mého studia.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	9
I TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1VYMEZENÍ POJMU RODINA.....	12
1.1DEFINICE RODINY.....	12
1.2FUNKCE RODINY.....	15
1.3RODINA TRADIČNÍ A HISTORICKÁ.....	20
1.4SPECIFIKA SOUČASNÉ RODINY.....	24
2MEZIGENERAČNÍ SOUŽITÍ.....	28
2.1ROZDĚLENÍ ROLÍ V RODINĚ.....	29
2.2SOUČASNÁ PODOBA MEZIGENERAČNÍCH VZTAHŮ.....	34
2.3KONFLIKTY V MEZIGENERAČNÍCH VZTAZÍCH.....	38
2.4VLIV SOUDRŽNOSTI NUKLEÁRNÍCH RODIN NA MEZIGENERAČNÍ VZTAHY.....	40
3SOLIDARITA V RODINĚ.....	45
3.1SOLIDARITA V TEORII.....	46
3.2SOLIDARITA A SOUČASNÁ RODINA.....	51
3.3RODINNÁ PÉČE.....	54
3.4HOSPICOVÁ PÉČE JAKO PODPORA NEBO ALTERNATIVA PÉČE RODINNÉ.....	60
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	64
4RODINNÉ SOUŽITÍ POHLEDEM SOUČASNÉ MLADÉ GENERACE – SOCIOLOGICKÝ VÝZKUM.....	65
4.1CÍL, HYPOTÉZY.....	65
4.2METODIKA, ANALYTICKÁ JEDNOTKA.....	66
4.3ZPRACOVÁNÍ DAT.....	67
4.4ANALÝZA VÝSLEDKŮ.....	84
4.5VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ SOCIOLOGICKÉHO VÝZKUMU.....	91
ZÁVĚR.....	95
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	97
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	102
SEZNAM TABULEK.....	103
SEZNAM PŘÍLOH.....	104

ÚVOD

Diplomová práce je pohledem na problematiku podoby *mezigeneračního soužití a solidarity v současné rodině*. Je přirozené, že na toto téma, které se dotýká snad každé lidské bytosti, již bylo sepsáno a řečeno mnoho a to jak odborníky, tak i laiky a že je také poměrně často předmětem studentských kvalifikačních prací. Přesto jeho obsah není a ani nemůže být nikdy zcela vyčerpán.

Dobré mezigenerační soužití je schopnost prarodičů, rodičů, jejich dětí a případně i ostatních příbuzných vytvořit takovou vzájemnou *sociální vazbu - síť*, která poskytuje člověku životní oporu a ochranu a zajišťuje také *kontrolu ze strany širší rodiny*. Aktivní soužití generací je motivováno zájmem rodičů a prarodičů na tom, aby co nejlépe připravili děti – nejmladší generaci pro život ve společnosti, kterou tak pomáhají utvářet. Udržení dobře fungujících mezigeneračních vztahů je možné pouze díky silnému vzájemnému citovému poutu mezi členy rodiny.

Nejenom jednatel, ale i *rodina*, která nemá kontakt s ostatními příbuznými, je, svým způsobem, rodinou osamělou. Absence širokého rodinného zázemí může být příčinou větší náchylnosti k různým problémům. Existence a míra solidarity vůči potřebným členům je pak výpovědí o úrovni mezilidských osobních vztahů a o preferenci hodnot rodiny .

Jak z výše uvedeného vyplývá, problematika týkající se soužití rozšířené rodiny má celospolečenský rozměr a je také jedním z ústředních témat sociální pedagogiky.

V diplomové práci je věnována pozornost rodině, jako nenahraditelné instituci pro život jedince i celé společnosti. Existence stabilní nukleární rodiny je základem pro vznik dobře fungujícího mezigeneračního soužití a naopak dobré mezigenerační soužití by mělo podporovat stabilitu rodiny.

Do výčtu stěžejních oblastí daného tématu patří *mezigenerační vztahy*. Práce pojednává o jejich současné podobě a také konfliktech, kterými jsou mezigenerační vztahy narušovány. Důraz je kladen na *význam prarodičovství* jak pro nejstarší a střední, tak především pro nejmladší generaci.

Mezigenerační soužití je úzce svázáno s problematikou *rodinné solidarity*. Ta vzniká a existuje na základě dobrých vzájemných vztahů mezi příbuznými osobami, ale především pak základě *hodnot* uznávaných a kultivovaných v prostředí rodiny. Míra potřeby nemohoucího člena rodiny může být různá. V nejzávažnějších případech jde o potřebu

celodenní – *osobní péče*. Tato forma soužití generací vyžaduje obětavost a odevzdání se těžkému úkolu především ze strany pečující osoby, případně celé rodiny.

Alternativou osobní péče je *péče hospicová*. Je propojením odbornosti s lidskostí. Jejím cílem je zachování respektu k životu i v jeho závěru. Hospice jsou vstřícnou, otevřenou institucí, která umožňuje členům rodin podílet se, dle vlastních možností a vůle, na péči o blízkou osobu.

Jako jedinec, vychovaný v prostředí velké křesťanské rodiny vyznávající *tradiční hodnoty*, soustředím v textu diplomové práce pozornost na, dnes neprávem opomíjený, celospolečenský *přínos křesťanství* a na jeho nejdůležitější normy chování - přikázání, která přinesla do mezilidských vztahů zcela nový rozměr – *požadavek lásky a úcty člověka k člověku*. Křesťanství mělo vždy pozitivní vliv na zachovávání stability rodin a také na udržování vzájemných mezigeneračních vztahů. Solidární jednání je jeho přirozenou součástí. Otázka náboženství je zařazena rovněž do sociologického výzkumu.

Diplomová práce je apelem na celospolečensky *intenzivnější prarodinnou výchovu dětí*. Je určena jak odborným pracovníkům, kteří se věnují mládeži (pedagogům, psychologům, sociálním pracovníkům, vychovatelům atd.), tak také všem rodičům a prarodičům.

Cílem je najít souvislost mezi výchovou dnešního mladého člověka v orientační rodině a jeho vlastní vizí svého budoucího života; tedy zda je zachován vliv rodiny, preferovaných rodinných hodnot a také jakou představu mají mladí lidé pocházející z různého rodinného prostředí o podobě svého současného i budoucího mezigeneračního soužití v jednotlivých životních etapách.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ POJMU RODINA

„Rodina je privilegovaným místem, kde se každý člověk učí dávat a přijímat lásku“.¹

Z pohledu etymologie je termín *rodina* slovem příbuzným slovu *rod* – *rodit* a to nejenom děti, ale i myšlenky, vztahy atd.² Vymezení pojmu *rodina* je v dnešní době poměrně nelehkým úkolem. Položíme-li si však otázku *čím je pro nás rodina* anebo *co pro nás rodina znamená*, nacházíme již odpovědi poměrně snadněji. „Dobře fungující rodina je zdrojem opory sociální, psychologické, psychosociální a duchovní“.³

Rodina nemá alternativu. Je historicky ověřenou zkušeností, ideální podobou **soužití nejvhodnější pro vznik lidského života a jeho pokračování**. Představuje nejlepší systém výchovy dítěte ve zralou osobnost. Všem, a především pak svým nejpotřebnějším členům, kterými jsou malé děti, ale také nemocní a staří, poskytuje ochranu a pomoc. A stejně, jako narození dítěte do milující rodiny je jeho neuvědomovaným okamžikem štěstí, tak také odchod člověka z tohoto života, který se děje uprostřed vlastní rodiny, představuje pro umírajícího tolik potřebnou oporu, přináší mu klid a úlevu plynoucí z pocitu sounáležitosti a trvající lásky. Rodina je stabilním, spolehlivým a všem generacím otevřeným, skutečným zázemím; znamená **stmelení, ne rozdělení**. Patří nejenom dětem a jejich rodičům, ale také prarodičům i ostatním příbuzným. Rodina znamená pro člověka jistotu, že nezůstane nikdy zcela sám. Taková je její ideální podoba.

1.1 Definice rodiny

Jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, je v dnešní době velmi nesnadné vymezit přesně pojem *rodina*.

Pro účel této práce je třeba rozlišit rodinu:

- 1/ *funkční* - plní uspokojivě své funkce;
- 2/ *dysfunkční* – některé funkce neplní dostatečně, soužití ale není narušené;
- 3/ *afunkční* - neplní základní funkce, je vnitřně rozložená a je narušen vývoj dítěte;
- 4/ *nukleární (jadernou)* – je tvořena rodiči a jejich dětmi;

1

BENEDIKT XI. *Myšlenky o rodině*. Praha: Paulínky, 2010, s. 48.

2 SMÉKAL, V. *Duchovně-duševní předpoklady partnerství a jejich rozvíjení*. Brno: MU FSS, 2005, s. 1.

3 SMÉKAL, V. *Duchovně-duševní předpoklady partnerství a jejich rozvíjení*. Brno: MU FSS, 2005, s. 9.

5/ *rozšířenou (velká)* – je rozšířena o blízké příbuzné (prarodiče, tety, atd.);

6/ *orientační* – v ní dítě vyrůstá;

7/ *prokreační* – nově založená rodina dospělým potomkem.⁴

Personální proměna rodiny je vyjádřena pojmem *rodina doplněná* (zemřelý či odejitý rodič je nahrazen rodičem novým) a *rodina náhradní* (vniká při osvojení dítěte nebo při pěstounské péči).⁵

Rodina byla do poloviny minulého století považována, navzdory všem společenským změnám, za morfostatickou, stabilní a stabilizující instituci. Od padesátých minulého století let až po dnešek však prošla výraznou proměnou.⁶ Její schéma ztratilo svou jednoznačnost. V otázce co je a co už není anebo co ještě není rodina se liší i odborné názory.

Sociolog Jan Jandourek považuje rodinu za formu *dlohodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím* a zahrnující přinejmenším rodiče a jejich děti. Autor zmiňuje ostatní určující socio-kulturně podmíněné znaky, kterými jsou například společné bydlení, společná příbuzenská linie či společná produkce a konzumování statků.⁷ Psycholog Vladimír Smékal klade důraz na *význam duchovní dimenze rodinného života* a definuje rodinu jako malou sociální skupinu, jejíž členové žijí většinou na určitém místě, v určitém psychosociálním klimatu – síti vztahů a jsou spjatí určitými duchovními pouty. A přesto, že mnozí z nich prožívají i jiné mezilidské vztahy anebo žijí v jiném místě, platí pro všechny tyto členy, že významným pojátkem je uvědomování si a prožívání bohaté a plné sounáležitosti, vzájemnosti a vnitřní duchovní spřízněnosti, sdílení se v něčem a v někom větším než jsme my sami, sdílení se v Bohu.⁸ Z pohledu historicko-demografického rodinu utváří lidská přirozenost, přírodní a ekonomické podmínky, ale hlavně kulturní poměry. Je *kulturně a historicky relativním, proměnným útvarem*. Je to uspořádání lidského života, jaké je možno nalézt ve všech historických společnostech.⁹ A sociolog Ivo Možný pak s určitou lehkostí, hovoří o rodině jako

4 KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014, s. 80.

5 MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada Publishing, 1997, s. 15.

6 MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: 2008.

7 JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: 2007, s. 206.

8 SMÉKAL, V. *Význam duchovní dimenze rodinného života*. s. Brno: MU FSS, 2006, s. 1, 3.

9 HORSKÝ, J., SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996, s. 10.

o „*po všech stránkách výhodné instituci*“.¹⁰ Definování rodiny se však vyhýbá náš občanský zákoník, který sice pojem rodina užívá, avšak, například na rozdíl od manželství či příbuzenství, jej přímo nevymezuje.¹¹

Podle Oldřicha Matouška rodina vždy byla a stále je spojena především s *péčí o děti*, je zprostředkovatelem vrůstání jedince do jeho kultury a společnosti, *propojuje generace*, vytváří mezi nimi kontinuitu a *dává vzniknout vzájemné solidaritě*.¹²

Z výše uvedeného vyplývá, že jsou různá pojetí rodiny a tedy i různé definice její podoby. Dilematem současnosti ale je, kdy vlastně vzniká rodina - jakou má mít strukturu a v jakých mají být její členové vzájemných vztazích. Ivo Možný odlišuje rodinu od lidského soužití či společné domácnosti; k této otázce vyjadřuje poměrně jednoznačně: „*Rodina se z lidského páru zakládá až narozením prvního dítěte*.“ Dále pak autor uvádí, že definující vlastností pro rodinu je svazek krve nebo aspoň adopce pokrevního svazku“.¹³

V dnešní době snad v každém odborném díle, studentské práci a také v médiích můžeme narazit na pojem *krize rodiny*. Obsah tohoto pojmu nelze vnímat jinak, než negativně, protože vyjadřuje rozkolísání základu našeho životního zázemí. Přesto je instituce rodiny znovu podrobována neustálé kritice. To snižuje její status. Její přínos společnosti je opomíjen, zpochybňován. K tomuto účelu slouží vyzvedávání více či méně ojedinělých, často až otřesných událostí, znehodnocujících její celkový obraz v očích veřejnosti a především pak v očích mladých lidí, kteří stojí na prahu dospělosti. To do značné míry způsobuje, že společnost je až příliš nakloněna možnosti přijímat různé změny a varianty podoby rodiny.

Dosud byla základní podoba rodiny reprezentována otcem, matkou a jejich dětmi. Tento obraz, který se ustálil v období po průmyslové revoluci, je doposud respektován jak laickou veřejností, tak i odborníky.¹⁴

Je třeba si uvědomit, že změní-li se rodina, změní se významně také celá naše společnost i naše životní prostředí. Ochrana hodnot, kterou rodina ve své původní, ověřené formě a ve vlastním sociokulturním prostředí stále znamená, by měla být pro naši společnost

10 MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, s. 254.

11 ELIÁŠ, K., SVATOŠ, M. *Nový občanský zákoník 2014*, Zákon č. 89/2012 Sb.

12 MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003.

13 MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, s. 18 - 19.

14 MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*, Brno: Blok, 1990.

prioritou. Proto si zaslouží jednoznačnější - pevnější definici své podoby. Jen tak může být ochraňována a jen s touto společenskou podporou může podporu a zázemí poskytovat svým členům, kteří budou recipročně utvářet stabilní společnost.

1.2 Funkce rodiny

Podmínkou existence rodiny jako systému, je uspokojování určitých požadavků kladených na ni jak jejími členy, tak i společností. To dokáže zajistit rodina, která plní své *funkce*. V historii se jejich výčet mění spolu s proměnou podoby rodiny.

Období novověku deleguje funkce směrem ke státním institucím. Pro mnohé rodiny to znamená značnou pomoc a úlevu od přirozených rodinných povinností. Stát vykonává dohled především tam, kde rodina neplní své funkce. Současně ale členové rodiny mnohdy *ztrácí pocit osobní zodpovědnosti za své blízké* v domnění, že se právě státní instituce umí postarat o ty, kteří zmíněnou ztrátou zodpovědnosti nejvíce trpí: o opuštěné staré lidi, o děti a životní partnery. Tento fakt může přispívat například i k *vysoké rozvodovosti*.

Vysoká rozvodovost je důsledkem nebo příčinou neplnění funkcí rodiny.¹⁵ Rodina je dnes vystavena značnému tlaku především ze strany zmíněných institucí. Není výjimkou, že dobře fungující rodina s nižším příjmem, která požadovaným způsobem zajišťuje výchovu dětí - avšak ve skromnějším prostředí, se zcela neprávem stává objektem zájmu sociálních pracovníků, kteří považují materiální zajištění za nejdůležitější funkci. Naproti tomu rodina, která dopřává dítěti materiální, a často i finanční komfort, ale dítě ponechává samo sobě a bez jakéhokoliv výchovného působení, se z hledáčku institucí vytrácí. A právě zde je vytvářen základ pro budoucí problémy v chování mnohých takto výchovně opomíjených jedinců. Je proto nutné vnímat určitou hierarchii funkcí rodiny. Tento úkol je však velice nesnadný: materiální nedostatek je patrný na právní pohled, nedostatky výchovné jsou odhalovány, ale i napravovány stěží.

Jako základní, tedy nezbytné, jsou uváděny nejčastěji funkce, které lze považovat za obecný předpoklad pro vznik a fungování rodinného společenství. Jedná se o funkce *reprodukční, výchovnou, emocionální a materiální*.¹⁶ Blahoslav Kraus uvádí širší výčet funkcí rodiny: *biologicko-reprodukční, socializačně-výchovnou, sociálně-ekonomickou, emocionální, ochrannou* (zaopatřovací, pečovatelskou), *rekreační* (relaxační)¹⁷.

¹⁵ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*, Praha: Portál, 2007, s. 206.

¹⁶ VÝROST, J. SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998, s. 383.

¹⁷ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014.

Biologicko-reprodukční funkce

Reprodukční funkci, jakkoliv dnes někdy bývá její význam snižován, je třeba uvést na místě prvním, protože představuje **základ pro pokračování - generační navázání** nejenom rodiny, rodu, ale také dané společnosti i celé civilizace. Její absence by znamenala ztrátu smyslu i obsahu funkcí ostatních.

Realitou dneška ale je, že **početí dítěte stává překážkou** v profesní kariéře potencionálních rodičů a nebo „přepychem“ pro rodiče s nižším ekonomickým standardem.¹⁸

Reprodukce se odehrává stále častěji v prostředí mimo rodinu. Vedle nesezdaných soužití (která však mohou mít potenciál vytvoření plnohodnotného rodinného prostředí), jsou to především děti narozené například z epizodních či jinak neperspektivních vztahů, děti, jejichž narození a život plánuje pouze matka, atd. Je otázkou, zda lze v těchto případech hovořit o rodině plně funkční a nakolik tento trend napomáhá k rozvoji či regresi naší společnosti.

Socializačně-výchovná funkce

Výchovná nebo-li socializační funkce je vázána na přítomnost dětí v rodině. Představuje základní - primární socializaci jedince. Pro rodiče je v této jejich životní etapě cílem výchova dítěte v dospělého plnohodnotného a odpovědného jedince. Erikson o tomto lidském období hovoří jako o zralosti, která potřebuje „**vedení a povzbuzování od toho, co bylo zplozeno a oč musí být pečováno**“. Používá termín **generativita**, který, vedle plození (reprodukční funkce), vyjadřuje také vedení - výchovu příští generace.¹⁹

Péče o děti odedávna představovala důvod existence rodiny. Ta učí dítě sociálním dovednostem, které mu umožní vrůstání do vlastní kultury a společnosti; Rodina zároveň představuje pro dítě první a poměrně závazný model společnosti. V rámci výchovy poskytuje dítěti **hodnotovou orientaci**, učí je **řešit konfliktní situace** a poskytuje mu určitou **podporu**.²⁰

18 KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014, s. 81.

19 http://files.mava.webnode.cz/200000089-2629a2840e/Osm_veku_cloveka.doc, (29. 7. 2015).

20 MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 2003.

Blahoslav Kraus zmiňuje také obrácený výchovný model, kdy mladá generace učí generaci starší (například práce s počítačem); tato situace vyplývá, podle autora, z prodloužené doby (z důvodu prodlužující ho se života lidí) vzájemného mezigeneračního ovlivňování.²¹

Každá společnost, v dané době a v rámci vlastní kultury, předpokládá určitý ideální výchovný styl, který je obecně uznáván a jehož výsledkem má být jedinec socializovaný podle potřeb této společnosti. Výchovné působení může mít podobu **autoritářskou, liberální** či **demokratickou**²² V dnešní době je autoritářská výchova považována buď za přežitek doby minulé nebo za důsledek existence problémů v osobnosti samotného vychovatele. Také opačný - liberální přístup k výchově přinesl rychlé vystřízlivění, způsobené hodnotovou dezorientací vychovávaných. Jak uvádí Miroslav Procházka, vedle podpory kreativity, svobody a tvorby, vede liberální výchovný styl ke konfliktům ve škole, v zaměstnání a vyvolává tak řadu morálních dilemat.²³ Obecně uznávaným způsobem výchovy dnes stává **výchovný styl demokratický**. V něm se odráží jak prvek liberalismu, respektující potřebu rozvoje potenciálu dítěte, tak ale také omezení, které je na opačném výchovném protipólu: vychovávaný má být veden příkladem, uznávat autoritu vychovatele a má směřovat k sebevýchově.²⁴

Sociálně-ekonomická funkce

Každý jedinec potřebuje k dobrému způsobu své existence uspokojit vlastní **materiální potřeby**. Členové rodiny se podle svých možností podílí na zajišťování a, s ohledem na své potřeby, také na rozdělování a spotřebě zdrojů. V rámci rodiny se proto v dané oblasti jedná o **nerovnost postavení jejích členů**. Hlavní díl odpovědnosti za materiální zajištění rodiny nese i v dnešní době především otec rodiny. Jedná se o dosud nejosvědčenější a nejpřirozenější způsob rozdělení rolí. Žena, pokud se stane matkou, pečuje po nezbytnou dobu o děti. Po ukončení této doby se zapojuje i ona do pracovního procesu a spolu s mužem přispívají k zajišťování materiálních potřeb rodinné domácnosti. Rodina ve své sociálně-ekonomické funkci představuje hlavně jednotku – domácnost, která není nezbytně vázána na přítomnost dětí.²⁵

21 KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014, s. 82.

22 PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 108.

23 PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 108 - 109.

24 PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012.

25 PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, 105.

Rodina tradiční se vyznačuje ekonomickou solidaritou svých členů; moderní rodina pak díl odpovědnosti za udržení nezbytného ekonomického zajištění přenechává státu a jeho institucím.²⁶

Skutečností ale zůstává, že rodina, kde se podílí na finančním – materiálním zajišťování oba rodiče má, v případě ztráty zaměstnání jednoho z nich, stále oporu v druhém rodiči a tím i nižší nároky na míru poskytování sociální opory ze strany státu. Pokud žije například matka a její dítě pouze z jediného příjmu, lze předpokládat, že se ztrátou zaměstnání její sociální situace výrazně zhorší a to i přes možnost podpory ze strany státu.

Emocionální funkce

Funkce emocionální je považována v současnosti *základ rodinného života*. Emoce jsou stavebním prvkem mezilidských vztahů. Dítě potřebuje ke svému zdárnému vývoji žít v emočně jistém a především pozitivně laděném prostředí; láska, která je mu projevována ze strany dospělých členů rodiny, nemá být pouhým platidlem za splnění požadavků, jež jsou na něj kladeny. Dítě vychovávané v citově nestabilním či dokonce emočně chladném prostředí se může samo v budoucnu stát emočně chladným.

Vztah mezi výchovnou atmosférou v rodině a pravděpodobným vznikem specifických osobnostních charakteristik u dětí naznačuje zákonitosti mezi prožívanými zkušenostmi dítěte a jeho osobnostními charakteristikami v dospělosti.²⁷

...Žije-li dítě v ovzduší nevraživosti, učí se nenávidět druhé...

*...Žije-li dítě v ovzduší přátelství a lásky, učí se nacházet a projevovat lásku ve světě...*²⁸

Stav citově chladné výchovy může nastat nejenom z důvodu emocionální plochosti rodičů, ale také může být způsoben postojem současné společnosti, která klasifikuje, mnohdy neoprávněně a bez jakýchkoliv důkazů, *projevování citů dítěti prostřednictvím fyzického kontaktu*, jako zneužívání, případně je považuje za projev blízký zneužívání. Sociopatologický jev *zneužívání dětí* tak zanechává stín i na těch, kteří vychovávají své potomky odpovědně a s citem, který k rodičovství náleží

V dané souvislosti hovoří Zygmund Bauman o *sexualizaci postmoderní společnosti*, která pokřivila vztahy mezi rodiči a dětmi. Dětská sexualita byla důvodem k dosud nebývalému

²⁶ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha, Sociologické nakladatelství, 2003.

²⁷ SMÉKAL, V. *Duchovně-duševní předpoklady partnerství a jejich rozvíjení*. Brno: FSS, 2005, s.7.

²⁸ SMÉKAL, V. *Duchovně-duševní předpoklady partnerství a jejich rozvíjení*. Brno: FSS, 2005, s.7.

způsobu udržování stálého kontaktu rodičů s dětmi v osobní rovině, mající podobu soukromých rozhovorů, sdílených tajemství a důvěrností. Autor označuje tento způsob za „*vtíravé zasahování*“. Dnes se, dle autora, stala naopak dětská sexualita prostředkem k rozvolňování mezilidských vazeb. Společnost se ocitla na rozcestí: dítě je vnímáno jako (možný) sexuální objekt a zároveň je tento přístup stejnou společností odsuzován. Rubem tohoto stavu je, že přirozeným a pro vývoj dítěte potřebným projevům rodičovské lásky přisuzuje často neoprávněně sexuální motiv. *Otec se bojí obejmout svou dceru, matka se obává projevit něžný cit vůči svému synu...*²⁹ Je třeba si proto položit otázku, zda se postmoderní společnost zhostila správným způsobem využití Freudova objevu existence dětské sexuality a do jaké míry je takové její pojetí pro současnou společnost přínosem.

Mezilidské vztahy jsou součástí emocionální funkce rodiny. Mají různou podobu, intenzitu a také různou stálost. Citové pouto mezi dítětem a jeho rodiči však nelze srovnávat se vzájemným jádrovým - rodičovským vztahem. Ten má jiný charakter a také podléhá odlišnému vývoji, který současní rodiče nechtějí mnohdy respektovat a považují jeho novou fázi za selhání. Taková situace je dnes běžným jevem a způsobuje narušení či zhroucení celého rodinného systému. „*Emoce vázané na intimní lidské vztahy jsou velmi vratkým základem rodiny.*“³⁰ Je proto otázkou, zda upřednostňování emocionální funkce rodiny se vždy děje s rozmyslem a s ohledem na skutečné potřeby všech jejích členů a především pak v zájmu vychovávaných dětí.

Ochranná funkce

Tato funkce představuje proces *zaopatřování a pečování* o členy rodiny podle jejich potřebnosti. Zahrnuje zdravotní a sociální stránku; náleží sem také péče o členy se speciálními potřebami.³¹ Ochranná funkce byla již před rokem 1989 delegována na stát, který zajišťoval důchodové a nemocenské pojištění, zřizoval domovy důchodců, léčebny dlouhodobě nemocných atd.³²

Z důvodu postupného stárnutí naší populace však lze do budoucna počítat s trendem péče rezistentní. Ta předpokládá maximální možné podílení se rodiny na péči o své potřebné

29 BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. Nakladatelství Mladá fronta, 2009.

30 MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 12.

31 PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 110.

32 KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014, 83.

členy (dle jejich možností) a pouze nezbytnou část obstarává stát. Na tuto situaci by však měla být naše společnost připravována včas. K nejdůležitějším krokům, které by umožnily celospolečenské přijetí takového úkolu, patří především úprava legislativy. Rovněž školství by mělo napomáhat při výchově dětí k solidárnímu jednání. V neposlední řadě hraje důležitou roli také veřejný mediální prostor, který by měl danému účelu poskytovat větší podporu.

Relaxační (rekreační) funkce

Klima rodinného prostředí souvisí především se schopností společného *trávení volného času*. Současná doba se vyznačuje ubýváním chvil, které by patřily pouze rodině. Profesionální požadavky, individualistické pojetí volnočasových aktivit dospělých a soběstačných členů rodiny odsuzují především děti buď k *relaxaci mimo vlastní domov* (zájmové kroužky, kamarádi, party a jiné osoby) nebo k nepřínosnému a někdy až škodlivému trávení svého osobního volna před *rozzářenou obrazovkou*. Volnočasové aktivity mají představovat prevenci před „*šikmou plochou*“, avšak ne všechny aktivity naplňují tento účel.³³ Společensví členů rodiny plní funkci relaxační a rekreační také tehdy, obsahuje-li prostředí domova *prvek pocit'ovaného klidu a celkové osobní pohody*.

1.3 Rodina tradiční a historická

Vývoj lidské společnosti je spjat nejenom s neovlivnitelným během času, ale zasahuje do něj i člověk sám a svou představu o ideální podobě světa prosazuje různým způsobem, s rozdílnou intenzitou a s důrazem na své vlastní hodnoty. Lidstvo prochází napříč svou historií více či méně patrnými proměnami. V celosvětovém měřítku mají na tomto poli výrazný vliv především jednotlivá *náboženství*, která jsou zdrojem základních hodnot postupujících kulturou života dané společnosti. Naše vyspělá společnost, především pak evropská, ale význam své vlastní religiozity popírá a znehodnocuje ji. Již Komenský považoval zbožnost (náboženství, víru v Boha), spolu se vzděláním a politikou, za podstatu lidství, tedy za „*věci lidské*“, které odlišují člověka od ostatních živočichů a které autor označuje za „*nejvyšší činnosti lidské*“.³⁴

Z židovsko-křesťanských, tedy z náboženských norem, vychází podoba rodinného soužití v našem sociokulturním prostředí: „*Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi,*

33 PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012, s. 110 – 111.

34 KOMENSKÝ, J., A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992.

kerou Ti dává Hospodin, tvůj Bůh“.³⁵ Toto je základní pravidlo, které je určujícím prvkem vzájemných vztahů členů rodiny. *Úcta k rodičovství* vyjadřuje podobu židovské a křesťanské hierarchizace rolí a je nezbytnou součástí tradičního způsobu soužití v rodině.

Tradiční rodinný život je charakterizován soudržností, soužitím více generací, projevováním úcty k rodičovství, zachováváním tradic, mezigeneračním přenosem hodnot a také uznáváním autority rodičů i prarodičů.³⁶ Jakkoliv zde může současný člověk postrádat zmínky o rovnoprávném postavení všech členů rodiny, nelze tomuto pojetí upřít *přednost stability* a jistoty, které dnešní rodinný život tolik postrádá.

Je ale nezbytné rozlišit tradičně uznávané hodnoty, které jsou spojené s kulturou vycházející především z náboženských norem a které jsou funkční i v době dnešní, od zlidovělé idealizace podoby rodinného soužití v dobách minulých. Možný považuje existenci tradiční velké rodiny za určitý mýtus a dokládá toto své tvrzení především výsledky výzkumu skupiny cambridgeských historických demografů (pocházejících ze šedesátých let minulého století), který zahrnuje období let 1574 – 1821. Výsledky vyvrací všeobecně zažitý názor, že v našem sociokulturním prostředí byla běžnou formou soužití především tradiční velká rodina. Ve skutečnosti, jak autor uvádí, měla domácnost v průměru od čtyř do šesti členů.³⁷

Pojem *velká rodina* je pak vnímán ve dvou různých významech: V prvním případě se jednalo o *velkou domácnost*, jež zahrnovala lidi, kteří žili pod jednou střechou a podléhali jedné autoritě - hlavě rodiny (pokrevní a nepokrevní příbuzní, ale také například i služebnictvo). Souběžně existoval druhý model velké rodiny - na úrovni vládnoucích tříd – rodů pokrevně příbuzných, které využívaly příbuzenství k udržování majetku a moci.³⁸

Z uvedeného vyplývá, že pojem *tradiční rodina* se vztahuje, více než k vnějškovému historickému obrazu rodinného soužití, k určitým hodnotám a z nich vyplývajícimu chování, jež jsou rodinou uznávány a naplňovány. Taková rodina pak ale může existovat a existuje také v době současné, byť i ona je ovlivňována měnícím se prostředím, tedy prochází, stejně jako společnost, jíž je součástí, vlastní genezí.

35 BIBLE. Druhá kniha Mojžíšova (Ex 20). Praha: Zvon, české katolické nakladatelství s. 81.

36 SMÉKAL, V. *Duchovně-duševní předpoklady partnerství a jejich rozvíjení*. Brno: MU FSS, 2005, s. 14.

37 MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: BLOK, 1990, s. 24-27.

38 MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: BLOK, 1990, s. 17-18.

Dalším omylem byla představa chudé rodiny s mnoha dětmi. Ve skutečnosti chudoba nedopřávala lidem tolik zdraví, aby členové takových rodin a především pak děti, byli běžně schopni přežít či žít v pospolitosti a ve vysokém počtu v jedné domácnosti. Rodiny chudých se spíše zmenšovaly (stejný výzkum uvádí průměrný počet až 2,1 osob/rodinu); mnohdy se jednalo o rodiny závislé na jediném vydělávajícím členu a často neúplné. Děti z chudého rodinného prostředí pak odcházely do služby k bohatým lidem. Naproti tomu rodiny bohatších mohly být početnější, jejich členové se těšili lepšímu zdraví (bylo zde služebnictvo, kojné, atd.).³⁹

S těmito údaji do určité míry koresponduje i podoba rodinného soužití, které bylo vlastní našemu venkovu až do roku 1948, kdy společenské poměry nabraly zcela nový směr. Majetnější - *selská rodina* měla statek – hospodářství, které poskytovalo obživu jak jí samotné, tak i osobám na tomto statku sloužícím. Osoby, které zde byly ve službě, pocházely z okolních chudých rodin. Soužití více generací na statku bylo běžné; zdaleka ne vždy ale byla podoba vzájemných vztahů idylická. Konflikty mezi příslušníky generací byly součástí všedního života. Stárnoucí rodiče, kteří předávali vedení statku svým potomkům (většinou přednostně nejstaršímu synovi, který si na statku založil svoji rodinu), se museli rozloučit s pozicí autority. Tato změna probíhala mnohdy zdlouhavě a přinášela neshody mezi generacemi v rodině. Těživým problémem stáří, jako poslední životní etapy je, podle Vágnerové, *ztráta nadřazených rolí*, které do té doby představovaly pro své nositele větší sociální prestiž.⁴⁰

V *období průmyslové revoluce* prochází rodinné soužití zásadní proměnou. Venkovské obyvatelstvo se přesídluje v masovém měřítku do měst. Náboženství, které do té doby jednoznačně určovalo směřování celé společnosti, pozbývá svou čelní pozici.⁴¹ Dochází k „erozi širších příbuzenských vazeb“, které byly dosud zárukou sociální kontroly. Tyto vazby se staly pro vznikající moderní společnost nežádoucí.⁴²

V této době vzniká *měšťanská rodina*, která je stále výrazně patriarchální. Otcovská autorita se opírá o podnikatelskou činnost a dědičné vlastnictví. Ostatní členové rodiny (žena a děti) žijí v útlaku a úzkosti.⁴³

39 MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: BLOK, 1990, s. 24-27.

40 VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: 2005, s. 327.

41 KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 193-194.

42 KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, s. 41.

Venkovská i měšťanská rodinná soužití procházejí dalšími proměnami, které jsou odrazem dynamického vývoje společenského prostředí.

Významným milníkem století dvacátého se pak stávají *dva světové konflikty*, které mají fatální dopad na život celé populace. Ani v poválečných letech však nepřichází všeobecné, vytoužené období klidu. Naše země prochází tvrdým přerodem z demokracie na *komunisty zužovaný státní útvar*, který spadá do oblasti vlivu SSSR. Také podoba rodiny se mění. Venkovské statky jsou takzvaným *znárodňováním* zlikvidovány. Obdobná situace je ve městech, kde zanikají soukromé podniky. Dobová propaganda padesátých let minulého století staví na první místo dělníky spolu s rolníky a jejich plnění vytyčených pracovních plánů. To sebou nese specifický pohled na *emancipaci žen*, které se ocitají v rolích traktoristek, dělnic v továrně, pracovníc v zemědělském družstvu..., méně pak jako matky, babičky a nebo v jiné, do té doby ženám náležející, roli.

V západním světě se *feminismus* dostává do své druhé fáze, kdy je požadována rovnoprávnost postavení žen již nejenom v rodině, ale také v zaměstnání a kdy jsou nároky tohoto vzrůstajícího se ženského hnutí prosazovány rovněž v oblasti reprodukční.⁴⁴ Rodina zde zřetelněji směřuje k podobě dvougenerační - nukleární, tedy otec, matka a jejich děti. A v této historické etapě se vývoj v naší zemi ubírá zcela jiným směrem. Mladí lidé v komunistickém režimu, který minimalizoval jejich možnosti podle svých předpokladů studovat, pracovat, svobodně se organizovat, cestovat atd., tak přicházejí o perspektivu. Jejich jediným skutečným a dosažitelným cílem se proto stává *založení vlastní rodiny*. To sebou nese postupné snižování věku novomanželů / rodičů. Například v šedesátých letech minulého století uzavíraly ženy první sňatek nejčastěji mezi 18. a 20. rokem a muži pak mezi rokem 20. až 23. Pro svou roli však většinou nebyli dostatečně připraveni. Jejich materiální a finanční nedostatečnost měla za důsledek závislost těchto mladých manželských párů na svých rodičích, s nimiž žili často v jedné domácnosti, což vedlo ke konfliktním situacím, které zvyšovali *riziko rozvodovosti*.⁴⁵

Rozvody generovaly opakování sňatků, byly také jednou z příčin *neúplnosti rodin*; přibylo nesezdaných párů. Postupně se tyto změny staly, napříč celou naší společností, tolerovanou součástí života. Tento na síle nabývající trend zdolává historickou hranici roku 1989.

43 JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007, s. 207.

44 PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: IMS, 2009.

45 ALAN, J. *Společnost, vzdělání, jedinec*. Praha: Svoboda, 1974, s. 58.

1.4 Specifika současné rodiny

V dnešní době, jež mnohdy klade na psychiku jedince až příliš vysoké nároky, by mělo být rodinné soužití stabilizačním prvkem života i protipólem okolního hektického světa. A přesto se ve společenském povědomí ustálil pojem *krize rodiny*, který v sobě zahrnuje všechny negativní jevy spojené s dnešním soužitím v této primární sociální skupině.

Podle Nakonečného je krize současné rodiny důsledkem „*krize manželství*“, která je základnou „*nejistoty rodičovských rolí*“. Narušení vztahu manželského / rodičovského páru znamená narušení přediva vztahů celé rodiny (nukleární i širší) a vytváření stresového prostředí. Autor dále poukazuje na dopady přílišné zátěže kladené na matky (domácnost, zaměstnání, výchova dětí, ...). Důsledkem je *nedostatek společně tráveného času členů rodiny* a především celkový „*úpadek komunikace mezi rodiči dětmi*“. Děti tráví své volno často nevhodným způsobem (u televize, u počítače, s různými vrstevnickými partami, ...), což ohrožuje jejich výchovu a může přispívat ke vzniku poruch chování.⁴⁶

Podle Matouška je příčinou vysoké rozvodovosti také ta skutečnost, že v současných manželstvích se *střetávají tradiční mužské a ženské role* s požadavkem na jejich nové odlišné pojetí vynucované moderní dobou. K rozvodům vede rovněž *absence regulace volby partnera*, uplatňovaná dříve v tradiční společnosti (rodiče vybírali pro svého potomka budoucího manžela / manželku). Autor zdůrazňuje, že dnešní člověk prochází mnoha změnami (zaměstnání, bydliště, ale i rodinný život), které jsou motivovány prospěchem. Prospěchu podléhá i závazek jakým je manželství a rodina, které se proto také staly dočasnými.⁴⁷

Specifika současné rodiny a jejich prameny je třeba hledat v oblastech, které prošly v posledních letech, desetiletích, ale i staletích zásadními změnami. Snad nejvýznamnější taková změna se projevila v *přerozdělení rolí* mezi členy rodiny.

Současná rodina je, dle Krause, specifická svou vnitřní *demokratizací*. To znamená, že děti již nejsou pouhým pasivním objektem výchovného působení rodičů, ale dostávají možnost být spolutvárci rodinného života. Žena – matka postupně přestala být zcela závislá na muži a získala nejenom více pravomocí, ale také více povinností.⁴⁸ Zde lze vypořádat dvě

46 NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2009, s. 425.

47 MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Sociologické nakladatelství SLON, Praha: 1993, s. 21.

48 KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014, s. 83.

skutečnosti: první je, že otec je částečně osvobozen - uvolněn od náročné povinnosti sám ekonomicky zajišťovat chod celé rodiny; současně ale přichází o svou výsadní, jednoznačnou vůdčí pozici, která byla s touto rolí svázána. Část zmíněné výsady pak přechází na ženu, spolu převzetím podílu na ekonomickém zajišťování chodu rodiny. Mateřství a mnohé ostatní dosavadní povinnosti jí však zůstávají. Proces emancipace napomohl ženě k získání svobody, posílil její pozici nejenom ve společnosti, ale také v rodině. Zároveň však pro ni také představuje závazek a značnou zátěž.

Dalším specifikem současné rodiny je její *dezintegrace*. Členové rodiny nesdílí v potřebné míře své prožitky, nehledají společně řešení svých problémů, netráví v rodinném kruhu dostatek času a žijí více nežli spolu vedle sebe své paralelní životy. Tento stav je zapříčiněn *značným pracovním zatížením rodičů*. Běžným se stává *dvoukariérový model* rodinného života, který přispívá k rozpadu rodin. Autor rovněž připomíná, že vysoká rozvodovost (v ČR až 50% manželství), spolu s rozchody nesezdaných párů způsobují, že ročně přichází o možnost soužití s jedním ze svých rodičů až třicet tisíc dětí, které si trauma z rozvratu rodiny nesou do svého vlastního života. Jiným specifickým rysem současné rodiny je, že je tvořena stále nižším počtem členů – *zmenšuje se* a rovněž se uzavírá svému okolí – *je izolovaná*.⁴⁹ Izolovanost rodin znamená nižší míru sociální kontroly a také nižší míru podpory zvenčí. V takto uzavřeném prostředí se zvyšuje riziko vzniku některých sociálně patologických jevů⁵⁰. Také pomoc či podpora rodině ze strany širší rodiny (popřípadě od přátel) se snižuje. Absentuje podpora zvenčí – nedostatečná sociální síť, která přispívá ke *snižování socioekonomické úrovně*. Výrazněji jsou ohroženy mladé rodiny s dětmi, matky samoživitelky a další rodinná soužití závislá na jediném vydělávajícím členu, na jediném příjmu.⁵¹

Nelze jistě přehlédnout paralelu mezi stávajícím stavem naší společnosti a podobou současné rodiny. Jak již bylo uvedeno v podkapitole věnované definici rodiny, je dnes velmi obtížné sjednotit názor na to, jakou podobu má rodina mít - kdy se jedná pouze o soužití jednotlivců a kdy už lze hovořit o soužití rodinném. Z našeho veřejného i osobního komunikačního prostoru postupně mizí užívání označení *manžel, manželka, které* je nahrazováno nejasným a povaze vztahu neodpovídajícím pojmem *přítel - přítelkyně, druh - družka* či *partner - partnerka*. Právě tato zdánlivě drobná proměna

49 KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014, s. 84 - 85.

50 HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál, 1996.

51 KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014.

představuje také specifikum dneška. Naznačuje způsob života a směr uvažování evropské postmoderní společnosti, jejíž značná část se již naučila (mnohdy bez věrohodného zdůvodnění) odmítat to, co bylo na základě v historii získaných pozitivních zkušeností uznáváno, co bylo považováno za nezpochybnitelné, co tvořilo základ k prosperitě evropské společnosti, která se stala vzorem - přínosem pro celý svět. Znamením i výsadou Evropy bylo *křesťanství*, které přineslo vzestup zdejší společnosti tvořené mnoha různorodými národy. Na tomto, bezmála dva tisíce let trvajícím růstu, se podílely generace našich předků, kteří budovali život nejenom pro sebe, ale pracovali a bránili vytvořené materiální a duchovní hodnoty celým svým bytím pro svoje děti. Křesťanská morální pravidla udržovala stabilitu rodiny a umožňovala optimální rozvoj společnosti.

Vědeckotechnická revoluce, s níž přišlo postupné oslabování a odstraňování křesťanských norem, však jen zdánlivě výrazně zrychlila tempo dalšího růstu. Oslabuje především rodina. Tento trend vytvářeli a „při životě udržovali“ mnozí, dodnes více či méně uznávaní, intelektuálové. Jedním z nich byl i Bedřich Engels, který slibuje „*nový typ rodiny*“, kde zmizí trvalý závazek mezi mužem a ženou, kde sociálně spravedlivý stát pomůže s péčí o jejich děti a kde „*rozvody budou požehnáním pro společnost*“.⁵² Přesto, že naplňování vizí těchto myslitelů přineslo společnosti mnoho nezdaru, jsou tyto jejich teorie, více či méně zřetelně, uplatňovány a prosazovány dodnes. Vzrůstá počet rodin, kde, v důsledku jejich rozvratu, lze zaznamenat narušení či naprostou absenci emocionální funkce; *to vede k citové deprivaci či dokonce týrání vychovávaných dětí*.⁵³

Zygmund Baumann, považuje rodinu za prostředek – most vedoucí k určité podobě nesmrtelnosti. Poukazuje na to, že současná partnerská „*soutoková láska*“, která přináší dočasné uspokojení, postrádá onu návaznost, jakou dávalo člověku zachování trvalé příbuzenské rodinné linie. Krize současné rodiny (spolu s krizí národa) pak uvádí naši moderní kulturu do hlubokého a nevídaného zmatku.⁵⁴

I přes sílící tendence změnit podobu rodinného života, zůstává v povědomí naší společnosti zakotven model rodiny sestávající se na prvním místě z rodičů a jejich dětí. Toto pojetí respektuje, podle Možného, laická i odborná veřejnost.⁵⁵ Německá socioložka Gabriele Kuby vyzvedává enormní *odolnost formy rodinného života* v rámci zemí EU, jež existuje

52 MATOUŠEK O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, s. 31.

53 KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014.

54 BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 2004, s. 281, 282.

55 MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990.

navzdory současné hojně prosazované filosofii sledující změnu podoby soužití vyspělé západní společnosti. Autorka odkazuje na údaje Eurostatu z roku 2008, které uvádí, že v zemích EU žilo 74 % dětí do 18 let v rodinách sezdaných rodičovských párů; 11,5 % dětí do 18 let pak žilo s oběma rodiči, kteří nebyli sezdáni a 13,6 % dětí v dané věkové kategorii žilo pouze s jedním z rodičů.⁵⁶

K veřejnosti se dnes ale stále častěji a s větší intenzitou dostávají (především prostřednictvím médií) „zaručené“ informace o *konci éry tradiční rodiny*, které jsou doprovázeny apelem na údajnou celospolečenskou potřebu přizpůsobit rodinnou politiku požadavkům moderní (postmoderní) doby. Jakkoliv lze souhlasit s mnoha odlišnostmi v rodinném životě současné společnosti, je třeba si zachovávat kritický odstup od podobných sdělení. Skutečné výsledky veškerých změn, které se udály v rodinné politice ukazuje společnost (dnes i v budoucnu), sama. Pokud bude prospívat, tedy pokud prokáže schopnost zachovat a rozvíjet se i pro příští generace, jedná se o dobrý směr. V opačném případě situaci nezmění a ani nezakryjí kladná vyjádření politiků, známých osobností či jakýchkoliv zainteresovaných osob, skupin nebo organizací.

Přesto, že specifika současné rodiny zdánlivě představují převážně výčet negativních jevů, které přispívají k častému rozkladu rodinných společenství, je i dnes život v této malé specifické sociální skupině, i přes mnohé obtíže, nejlepší a dosud ničím *nenahraditelnou formou lidského soužití*.

⁵⁶ KUBY, G. *Globální sexuální revoluce*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2013, s. 333.

2 MEZIGENERAČNÍ SOUŽITÍ

Obsahem pojmu mezigenerační soužití v rodině jsou interakce a vzájemné vztahy mezi prarodiči (v dnešní době nejsou výjimkou až čtyři generace), rodiči a dětmi. Taková sociální skupina bývá označována pojmem *rozšířená* nebo *širší rodina*.

Rozšířená rodina se liší od rodiny orientační, tvořené rodiči a jejich dětmi tím, že zahrnuje také příbuzné rodičovského páru (z obou stran), kteří žijí buď v jedné domácnosti a nebo alespoň velmi blízko sebe; je vícegenerační, v téže příbuzenské posloupnosti.⁵⁷

Dosud byl pojem mezigenerační soužití vnímán především jako propojenost či kooperace tří generací tvořících širší rodinu *prarodičů, rodičů a jejich dětí*. Zvláštní pozici zde měly děti, které znamenaly naději; byly pokračovateli rodu, představovaly motivaci pro rodiče i prarodiče, jimž velmi záleželo na tom, jak vychovají vlastního potomka a také jaký bude svět, ve kterém bude jednou žít. Svoje snahy proto soustředili nejenom na přítomnost a momentální osobní zájmy, ale také na to, aby život v době, kdy už sami odejdou z tohoto světa, byl pro jejich děti i děti jejich dětí co nejlepší.

Tento tradiční přístup je ale v současnosti značně pošramocen. Postmoderní společnost odmítá přebírat ověřené fungující modely rodinného života a hledá si nové cesty. Zygmund Bauman hovoří o této době jako „o novém, v historii dosud nevidaném jevu, kdy *společnost zavrhuje sama svoje vytvořené dílo a jde cestou nikdy nikým neověřenou*“; zde autor upozorňuje na skutečnost, že jde o „*začátek nové cesty, podniknuté bez jakékoliv zkušenosti, s nepředvídatelnými důsledky*“.⁵⁸

Navzdory těmto negativům, zůstává i dnes česká společnost nakloněna zažitému, osvědčenému modelu *mezigenerační participace*, která je vázána nejčastěji na již zmíněnou výchovu třetí generace – dětí. Zásadnější proměnu v mezigeneračním soužití lze očekávat s další generační obměnou. Dnešní mladí lidé (již nejenom v západoevropských zemích, ale také u nás) nestaví vždy na první místo touhu mít děti a dokonce je patrná tendence považovat za normu *dobrovolnou rezignaci na rodičovství*. Nabízí se proto otázka, jakou podobu bude mít mezigenerační vzájemnost, zda a do jaké míry bude existovat a nakolik zasáhne tento trend i naši českou společnost. Pro dvě současné generace (potencionálních rodičů a prarodičů) nemusí ještě absence nejmladší generace v rodině znamenat nepřekonatelné problémy. Jejich vztahy, kontakty i případná

⁵⁷ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007, s. 206

⁵⁸ BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. Praha: nakladatelství Mladá fronta, 2004.

pomoc mohou existovat dokonce na libovolné úrovni, nelimitovány potřebami vlastní – prokreační rodiny. Skutečné problémy zřejmě vyvstanou v období, kdy i těm, kteří odmítli mít děti, vznikne přirozená potřeba **předávat výchovou dále svoje životní zkušenosti**. Také oni budou chtít vidět jak se zúročuje jejich celoživotní dílo a také oni zatouží po naději žít do konce svého života bez obavy z osamění.

2.1 Rozdělení rolí v rodině

Pojem **role** (pro účel této práce bude užíváný pojem role znamenat roli sociální) představuje „*souhrn očekávaných jednání vůči jedinci, který zastává určitou sociální pozici*.“ Jeho chování je řízeno skrze očekávání okolí a jedinec tato očekávání naplňuje tím, že je vnímá, interpretuje a posléze převádí do rolového chování. Role není neměnná – nezměnitelná. Jedinec může prosazovat svůj pohled na její pojetí.⁵⁹ Základním výčtem **rolového chování**, v rámci mezigeneračního soužití, je role prarodičů, rodičů a role dětí.

Prarodičům náleží především **role dědečků a babiček**. Ta upevňuje v rodinném prostředí dobré vzájemné vztahy, je nenahraditelnou pomocí a oporou rodičům, dodává významnost generaci seniorů. Je nejlepší informací i příkladem pro nejmladší – třetí generaci. Prarodiče dotváří kompletní rodinný kruh.

Z hlediska nejstarší generace považuje Vágnerová vztah prarodičů k vnukům, jako k nositelům rodové identity, za stěžejní. Tato citová vazba napomáhá stárnoucím lidem k vymezení se vůči minulosti a, bez ztráty sebeúcty, k převzetí své nové životní role.⁶⁰ Prarodiče se stávají zástupci i pomocníky rodičů a podílí se, často velmi významně, na dobrém fungování rodiny. Svou přítomností se podílí také na odstranění jednostrannosti výchovy dětí, která bývá častým problémem v současných orientačních rodinách z důvodu jejich značné izolovanosti.

Děti dnes považují mnohdy své vlastní rodiče za velice staré a proto odtržené od skutečného světa. Chybějící či **nedostačující kontakt s generací prarodičů** omezuje nejmladší generaci vnímání a pochopení života v celé jeho šíři. Při absenci zkušenosti nabývané prostřednictvím kontaktů s nejstarší generací **polarizují svět na rodičovský a svůj**. Takto chápaná realita se stává nebezpečím tehdy, když dítě, z důvodu přebytku volného času vzniklého přezaměstnaností rodičů (lze hovořit o **rolovém přetížení rodičů**)⁶¹

59 JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007, s. 207.

60 VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*, Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 264.

61 JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*, Praha: Portál, 2007, s.207.

zaměřuje své zájmy na sledování nevhodných televizních pořadů nebo počítačových her a své sociální kontakty udržuje především prostřednictvím virtuálních „přátel“. Především pak ve věku puberty, kdy jsou pro něj významné vrstevnické vztahy, se jeho kamarády mohou stát jedinci, kteří dítě směřují ke špatnému chování.

Uvedené vlivy mohou formovat osobnost vychovávaného nežádoucím způsobem. Příspěvkem působení prarodičů je zde *dotváření celistvosti sociální sítě*, která v sobě zahrnuje také *sociální kontrolu*. Jejich dobrý vzájemný a trvalý vztah je základem pro zachování otevřené komunikace mezi nejmladší generací a ostatními členy rodiny. Prarodič, který si ale nevybudoval citovou vazbu s dítětem již v průběhu dětství, bude s větší těžkostí konkurovat „nabídce“ současného světa. Ani dobře zakotvený vztah nemůže zcela zabránit veškerým obtížím při výchově nejmladší generace. Do značné míry ale přispívá k *posilování vědomí závazku, stanovení hranice pro chování* dítěte, dospívajícího a později dospělého jedince. Pro efektivní prarodičovské výchovné působení je nezbytné, aby se prarodiče neřídili pouze zkušenostmi z vlastního mládí, ale aby se snažili o jejich aplikaci na dnešní podmínky. Tedy, aby akceptovali skutečné potřeby svých blízkých a aby dokázali *propojit současnost s minulostí*. V případě, že prarodič nezastává svou roli podle očekávání, stává se pro rodinu břemenem.

Vedle výchovy rodičovské, a působení školy i sociokulturního prostředí, je dalším a často velmi významným vlivem, který vede vychovávaného správným směrem. Součinnost všech těchto vlivů, v mezích jejich možností, a naplnění obsahu jim náležející role, se stává dobrým předpokladem pro *dosažení optimálního vývoje dítěte ve zralou a odpovědnou osobnost*.

Jedním z dilemat dnešního prarodiče – tedy člověka v seniorském věku je, nakolik má podléhat myšlence, že starý člověk by měl na sobě neustále pracovat do té míry, aby dokázal podávat výkony blížící se často výkonům mladých lidí. Jedná se však *mylný obraz stáří*. Pouze někteří jedinci v seniorském věku sportují, pracují, cestují, studují, atd. Matoušek a Dytrych uvádějí, že senioři ze západních zemí se sdružují, cestují a pracují podle svého; také se pochlubí vnoučaty, ale nepomáhají a zůstávají odcizenější, než je tomu u našich prarodičů. K vlastní škodě i ke škodě jejich vnuků je nenapadne poskytnout mladé rodině podporu.⁶²

Odvrácenou stranou vytváření zmíněného mylného obrazu stáří je pak vnímání starších lidí, kteří obdobné „výkony“ nepodávají. Nepřímo se pak stávají těmi druhými. Přínos

62 MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada Publishing, 1997 s. 33.

podílu lidí seniorského věku (v dané souvislosti přínos prarodičů) však pramení ne z jejich „kopírování“ mladosti, ale právě, a především, z jejich životních zkušeností, z jejich věkového odstupe od generací mladších, tedy z jejich stáří. Stane-li se v odpovídajícím věku života člověk prarodičem, je od něj očekávaná větší míra *tolerance, shovívavosti, vnitřního klidu a nadhledu*. Řičan v této souvislosti upozorňuje, že chtít se skamarádit se svými dětmi znamená podbízet se jim. Zároveň autor vyzývá, aby starý člověk byl „*suverénně starým*“, protože právě jeho stáří utváří mladým lidem spolehlivou základnu života.⁶³ Erikson vnímá stárnutí a stáří jako *období „integrity - celistvosti já“*, které je protipólem zoufalství a beznaděje. Pojem integrita znamená pochopení, přijetí a smíření se s blížícím se závěrem života. Stáří má být spojeno s moudrostí.⁶⁴

Někteří prarodiče odmítají „být pouze dědečkem a babičkou“ (rolová distance⁶⁵); mají své osobní aktivity, plní si především vlastní přání anebo jsou stále zapojeni do pracovního procesu. Hauserová-Schönerová hovoří v této souvislosti o „*jiných prarodičích*“. Jde jednak o ty, kteří se stali příliš brzy rodiči, cítí se pro roli dědečků a babiček mladí a dosud málo nebo vůbec si neužili toho, co jim svět nabízí. Za *egoistické* pak autorka označuje ty prarodiče, kteří jsou malicherní a zatrpklí, využívají vnoučata k prosazování svých zájmů, kritizují, šikanují a tím rodině i vzájemným vztahům škodí.⁶⁶ Nejmladší generace – vnuci pak dělí své prarodiče na *pomáhající* a *problémové*. Prvně uvedení jsou oblíbenými společníky; problémové prarodiče pak vnuci neradi navštěvují.⁶⁷

Egoistický prarodičovský přístup může souviset také se současným pojetím stáří, kdy je kladen velký důraz na osobní aktivitu seniorů a kdy různé nabídky možnosti využití volného času konkurují pozici babiček a dědečků. Je sice obdivuhodné, když v seniorském věku dokáže jedinec navštěvovat počítačové kurzy, výuku cizích jazyků, cestovat po atraktivních místech naší země a někdy i celého světa, pečovat o svůj vzhled atd. Není však přínosné pro rodinu vlastních potomků a konečně i pro sebe sama, aby těmito aktivitami nahrazoval tolik potřebný a nezastupitelný kontakt se svými blízkými. Dosud se ale v naší zemi jeví jako častější problém *vytěsnění role prarodičů ze života mladých, ze života orientační rodiny*. Nedostatek času vymezeného pro kontakt s nejstarší generací

63 ŘÍČAN, P. *Cesta životem, vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2004, s. 307.

64 http://files.mava.webnode.cz/200000089-2629a2840e/Osm_veku_cloveka.doc, [29. 7. 2015].

65 JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*, Praha: Portál, 2007, s.207.

66 HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál, 1996, s. 11.

67 CESARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata*. Praha: portál, 20011, s. 62.

přináší vztahový deficit, ochuzení jak střední generaci, tak především generaci nejmladší. Zároveň stárnoucí člověk přichází, do značné míry, o svou novou a zcela přirozenou roli, jež by měla suplovat role, které svým věkem pozbyl. V období počínajícího stáří si člověk stále nerad připouští možnost, že věk si vynutí postupnou rezignaci na některé oblasti jeho života. Změny, kterými prochází však nemají pouhý epizodní charakter. Odchodu z pracovně aktivního života, který je vnímán většinou lidí jako změna nejtěžší, předchází také další a často velmi závažné mezníky. Jedná se o řetězení změn, které zralá osobnost zvládá bez vniku pocitu méněcennosti. Začínají být patrné již v období plné dospělosti (od 30. do 50. roku), která představuje pro člověka vrchol životní dráhy (budování kariéry, zakládání rodiny, výchova dětí, atd.). Možnost jejich kompenzace se ztěžuje ve starší dospělosti, pojímané také jako počátek involuce lidského života (od 50. roku do 60-65 let).⁶⁸ Člověk je nucen se začít vyrovnávat s postupnou ztrátou mladistvé atraktivity, snižující se fyzickou kondicí; zužuje se okruh pracovních příležitostí (trvalejší statut mají častěji jedinci vysoce kvalifikovaní, zastávající prestižní pozice v akademické sféře atd.). Děti, které jsou již dospělé, opouští domov rodičů (syndrom opuštěného hnízda). Erikson charakterizuje období dospělosti pojmem „generativita“, kterou staví proti „stagnaci“. Jako „cnost“ této životní etapy vymezuje autor pocíťovanou *potřebu „pečování“*.

Ve věku dospělosti (mladé i plné) jsou *rodiče* těmi, kteří jsou ekonomicky produktivní generací a plní „roli hybatelů společnosti“⁶⁹, ale i *udržovatelů mezigeneračních vztahů v rodině*. Bez jejich aktivního přispění či alespoň pasivního souhlasu (neomezování kontaktů) by tyto vazby existovaly jen velice stěží. Úkolem rodičů, vedle výchovy dětí, je také *zajištění péče o prarodiče* v případě, kdy to situace vyžaduje (nemoc, částečná či úplná nemohoucnost atd.). Projevováním úcty k prarodičům umožňují rodiče svým dětem - nejmladší generaci uvědomovat si, že jsou součástí širšího společenství tvořeného blízkými lidmi, kteří nejenom očekávají a vyžadují, ale především, na prvním místě, sami poskytují ochranu, pomoc a lásku. Rodiče, kteří zachovávají dobré vztahy s prarodiči si otevírají možnost vybudování pevného rodinného zázemí nejenom pro děti a prarodiče, ale i pro sebe samé. Způsobem soužití s nejstarší generací do značné míry předurčují jakou podobu bude mít jejich vlastní stáří.

Ve výčtu rolí, tvořících kompletní podobu mezigeneračního soužití, zaujímají stěžejní místo *děti*. Jejich postavení lze z pohledu střední a starší generace vnímat jako starost

68 ŘEHULKA, E. *Úvod do studia psychologie*. Brno: Paido, 1997.

69 MOŽNÝ, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. Brno: Blok, 1990, s. 23.

a naději, jež vychází z hlubokého citového pouta. Takový vztah vzniká za podmínky, že jak rodiče, tak také prarodiče dosáhli potřebné *emoční zralosti*, která je předurčuje k plnění jejich rolí požadovaným způsobem. Úroveň této zralosti obou generací je určujícím faktorem dobrého soužití v rámci širší rodiny a ovlivňuje jak *přístup rodičů a prarodičů k sobě vzájemně, tak také jejich přístup k dětem*.⁷⁰ S vývojem dítěte z novorozence v dospělého jedince se mění i jeho role v rodině. Malé dítě je závislé na péči a lásce svých vychovatelů, kteří plní jeho potřeby. Již ale v nejranějším věku dokáže postupným učením diferencovat své chování vůči osobám v rodině i mimo rodinu. Role dítěte je pro něj samotné výhodná, umožňuje mu optimální, postupný vývoj.⁷¹ Dospívající dítě se pak vyrovnává se svou proměnou odmítáním dětské role.⁷² Postupně se osvobozuje dosavadního způsobu života a tím i závislosti na své původní orientační rodině. Přetrvává ale především *potřeba zachování vzájemného blízkého vztahu*. Tento vztah, přesto, že má dynamický charakter, poskytuje stabilní citové zázemí jak malému dítěti, tak i dospělému jedinci, aby jemu samotnému později pomohl přebrat a úspěšně naplňovat roli rodičovskou. Ta se váže ke vzniku potřeby pečování o druhou – blízkou osobu, tedy nejprve k vlastním dětem a později i ke svým stárnoucím rodičům.

Naše společnost ve své historii žila mezigeneračně a pozice členů širší rodiny měly stabilní význam. James Dobson uvádí, že předávání informací z generace na generaci v rámci širší rodiny umožňovalo odložit obavy budoucích manželů ze samostatného života. Pokud přišlo na svět dítě, dostávalo se matkám mnoha rad, pomoci a podpory od příbuzných a především pak od babiček. Pomoc z jejich strany byla vždy při ruce. Neexistence těchto vazeb se v moderní době stala příčinou *bezradnosti nezkušených rodičů*. Mladé matky proto začaly vyhledávat pomoc profesionálů, od nichž očekávaly, že díky odbornému vzdělání nahradí působení prarodičů i celé širší rodiny. Předpoklad, že *profesionalizace* pomoci rodinám splní tato očekávání a přispěje k lepšímu duševnímu zdraví vychovávaných se ale nenaplnil. Svědčí o tom sociopatologické jevy jako je zvyšující se míra zločinnosti, narkomanie, duševních onemocnění, sebevražd atd. Odborný přístup specialistů *postrádá prvek blízkého mezilidského vztahu* a především zde schází

70 MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada, 1997.

71 MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada, 1997, s. 18.

72 MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada, 1997, s.18.

výraznější důraz na *morální obsah výchovy*, který naše společnost čerpala po dva tisíce let z židovsko-křesťanského učení.⁷³

O přílišné profesionalizaci rodinných záležitostí, která trvá již 3-5 generací, se zmiňuje také Možný. Podle něj současný člověk ztrácí hlavně houževnatost při řešení svých problémů a přenechává je odborníkům s očekáváním brzkého zaručeného výsledku. Tito odborníci se ocitají ve značné tísní a, navzdory snaze, často pouze budí dojem, že pomáhají; jejich činnost se stává zbožím. Při nedostačující účinné specializované pomoci, při absenci vlivu náboženství a při odtržení rodiny (zredukováno do nukleární podoby) od vlivu blízkých příbuzných, pak formují pojetí mezilidských vztahů televizní pořady, písničkové texty a pod.⁷⁴

Dobson, stejně jako Možný, poukazuje na celospolečenský problém vytrácení se přirozeného způsobu rodinného soužití a sounáležitosti. Oba autoři shodně zmiňují jako jedno z negativ *ztrátu vlivu křesťanského náboženství*, které představovalo základ morálních hodnot naší společnosti. Moderní specializovaná péče, navzdory svému neustálému vývoji i navzdory svým dosahovaným úspěchům, jen stěží obsáhne tuto problematiku. Její místo bylo a je především v rodinném prostředí – jedná se o roli náležející rodině.

2.2 Současná podoba mezigeneračních vztahů

Vztahy mezi generacemi v rodině řadíme mezi takzvané *vztahy blízké*, které se vyznačují vzájemnou vázaností, která nemusí mít pouze pozitivní obsah (konflikty, nenávisť). Blízký vztah může mít podobu intimní. Pojem *intimní vztah* v sobě zahrnuje vedle vzájemné vázanosti také otevřenost, poznání, sdílení přítomnosti a budoucnosti. Stěžejním znakem takového vztahu je *transformace individualistické motivace*, to znamená omezení osobních zájmů ve prospěch druhého člověka, spolu s přijetím zodpovědnosti za naplňování jeho potřeb.⁷⁵

Mezigenerační vztahy jsou základem pro existenci rodiny. Stejně jako veškeré dění, procházely v historii určitým vývojem. Ve středověké společnosti bylo běžné soužití tří generací a to především u majetnějších rodin a na venkově. Mimo rodinu žili lidé městští náležející k nejnižším společenským vrstvám. Vztahy mezi příbuznými, a tedy

73 DOBSON, J. *Dětský vzdor*. Návrat domů: 1995.

74 MOŽNÝ, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok 1990, s. 11.

75 VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 305.

i mezigenerační, byly pro středověké rodiny významnou součástí života. Svědčí o tom například i dochované staročeské výrazy, rozeznávající podrobná pojmenování jednotlivých příbuzenských vazeb v rodinách (šír – manželčin bratr, svak – manžel sestry, strýna – manželka strýce, zelva – žena, která není pokrevní příbuzná, ale je pokrevní příbuznou některého mužského člena rodiny, atd.). Z toho je patrné, jaký **důraz na příbuzenství** v dané době společnost kladla.⁷⁶ Nejhorším obrazem mezilidských vztahů se stalo období třicetileté války; mezi lidmi byla běžná brutalita a bezcitnost, jíž trpěli nejvíce děti a také staří lidé; ti zůstávali často bez pomoci odkázáni na žebrotu.⁷⁷

Milníkem bylo období industrializace. Zaměstnanost rodičů, a hlavně žen, dala vzniknout nové potřebě **vzájemné výpomoci v rodinách**. Pozitivní přínos osvícenství pro dobré soužití tří generací spočíval v tom, že, v rámci zdůraznění práva na úctu společnosti ke každému člověku, byla znovu vyzvednuta také hodnota starých lidí a spolu s ní i hodnota prarodičovství. Tuto tendenci oslabila v devatenáctém století potřeba vychovávat děti k národnímu vědomí (chlapci byli vedeni až k vojenské kázni). Láskyplný přístup babiček k dětem byl považován za rozmazlující a tedy nežádoucí. Proměna postoje společnosti k výchově dětí pak přicházela postupně, spolu s poznáváním života jiných kultur, pramenícího především z informací od tehdejších cestovatelů: **všude tam, kde bylo s dětmi vlídně zacházeno, měli významnou pozici prarodiče**.⁷⁸

Pojednání o současném mezigeneračním soužití v naší zemi vyžaduje připomenout poválečného rozdělení světa na dvě sféry politického vlivu. Tím se poměrně záhy začala odlišovat také životní úroveň lidí, kteří žili v západním bloku od těch, kteří byli v bloku východním. Celkově úspěšnější a svobodnější Západ, který se rychleji zotavoval z válečných let, mohl dopřát svým obyvatelům dobrý ekonomický standard. Západní mladá generace byla lépe finančně zajištěna, což jí umožnilo žít autonomně. Nevznikla zde proto tak intenzivní potřeba vzájemné výpomoci a kontaktů mezi generacemi, jako tomu bylo v naší zemi, kde mezigenerační vztahy nabyly na významu a tento trend u nás do značné míry přetrvává.

Hovoříme-li dnes o mezigeneračním soužití, máme na mysli převážně **vztah tří generací** a to prarodičů, rodičů a dětí. Prarodiče a rodiny jejich potomků již nežijí zpravidla

76 MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1993, s. 13.

77 HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál, 1996, s. 14.

78 HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál, 1996, s. 15.

ve společných domácnostech. Přes trvalou významnost mezigeneračních vazeb v naší zemi se počet vícegeneračních rodin žijících pohromadě v jedné domácnosti se snižuje.⁷⁹ Výzkum z roku 2014, zahrnující respondenty ve věku 18-85 let, uvádí, že v třígenerační domácnosti v současné době žijí pouhá 4 % Čechů.⁸⁰

V rámci širší rodiny u nás tedy existuje značná *autonomie*. Soužití generací má podobu vzájemnosti a to především v oblasti *péče o děti*. Výhodou pro domácnost rodičů a prarodičů je jejich blízkost – dostupnost. Na ulicích, u škol a školek nebo i v zájmových kroužcích lze často spatřit prarodiče doprovázející své vnuky. „Babičkovské“ či „dědečkovské doprovázení“ je obrazem povahy vztahu mezi nejstarší a nejmladší generací, který je rozdílný od vztahu jaký mají k dětem rodiče. Již na první pohled se od sebe liší: *prarodiče méně spěchají*, nechávají svým vnukům větší komunikační prostor než mnohdy přetížení a velmi zaneprázdnění rodiče. Se svými vnuky vedou rozhovory, jsou uvolnění a klidní. *Neříkají, že na to či ono téma není právě teď čas.*

Přesto, že *význam přítomnosti rodičů je pro dítě nenahraditelný* a tvoří pilíř dobré výchovy, přesto, že jsou to především rodiče, kteří v rámci primární socializace probíhající v rodině (dnes nejčastěji v rodině nukleární), formují osobnost dítěte a významně ovlivňují vnější podmínky jeho vývoje svojí výchovou, tedy i přesto zůstává *prarodičovství stabilně ukotvené v potřebách dítěte*. Jde o *jemnější variantu rodičovství*, která se liší od rodičovství samotného určitým nadhledem v oblastech považovaných současnými rodiči za prvořadé (výsledky ve škole, v nepovinných aktivitách jako např. sport, hra na hudební nástroje, v znalosti cizích jazyků). Tlak, který pociťuje dítě při zvyšujících se nárocích rodičů motivovaných celospolečenskou atmosférou orientovanou na stále vyšší výkon, způsobuje opomenutí jeho citových potřeb. Také jejich dětský svět, tedy prostředí a celkové klima potřebné pro jeho vývojové stádium, se v takto nastaveném prostředí ztrácí.

Vztah rodičů a dětí je často ambivalentní; obsahuje jak lásku, tak také výchovnou účelnost. Otec a matka pomáhají dítěti seznámit se s reálným světem a jeho zásadami a proto vstupují do rizika konfliktů se svými dětmi. Naproti tomu prarodiče mohou být vůči vnukům smířlivější, jejich vztah smí existovat především jako radostné prožívání společných chvil bez apelu na jejich úspěšnost, mohou se tak stát „*spiklenci*“ *svých*

79 PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Grada Publishing, 2012.

80 http://www.factum.cz/549_s-kym-cesi-sdileji-spolecnou-domacnost, 29. 7. 2015.

vnuků.⁸¹ Prarodiče mohou mít, oproti rodičům, *otevřenější vztah s dětmi*; zprostředkování vlastních bohatých zkušeností jim činí radost a zároveň se takto podílí na socializaci nejmladší generace.⁸²

Jádrem mezigeneračních vztahů je především nukleární rodina. Ta je u nás, dle Matouška, stále úzce provázána se širší rodinou, kterou zohledňuje i při svých stěžejních rozhodováních. Spolu si *vytváří oporu - sociální síť* (tvořena vedle příbuzných také lidmi nepříbuznými). Kvalita podpůrné sociální sítě se zřetelně projevuje *v zátěžových situacích*, jako je například rozvod, nemoc člena rodiny či postižení dítěte. Především při takových životních krizových událostech je zachování vzájemných vztahů mezi příbuznými významnou podporou.⁸³ Mezigeneračních vazby zahrnují také *přesah směrem do minulosti*. Zde hrají významnou roli *rodinné tradice*, legendy, „rodinné romány“ atd., které pramení z historie rodu a jsou tak zdrojem upevňování vztahů a sounáležitosti v rodinách.⁸⁴ Poznávání minulosti své vlastní rodiny zprostředkovávají vyprávěním nejčastěji prarodiče. V jejich podání se životy předků stávají součástí identity členů rodin, jsou spojníkem generací přechozích s generací současnou.⁸⁵ Pohled do historie svého rodu napomáhá člověku (především v období dětství a dospívání) *uvědomit si jedinečnost své pozice* v rodinném prostředí, pochopit smysl existence takového způsobu soužití, aby později, jako dospělý jedinec bez obav založil svou vlastní, fungující rodinu. Stabilita vztahů nejenom rodiny orientační, ale i rodiny rozšířené se odráží ve schopnosti či neschopnosti vychovaných potomků *navazovat, prožívat a zachovat odpovídající mezilidské vztahy* ve svém pozdějším samostatném životě.

Širší rodina a především pak prarodiče jsou ve výchově dětí velkou oporou. Absence takové opory znamená, podle Možného, že se z vychovávaného jedince stává *člověk nejistý*.⁸⁶ Nejistota jedince může limitovat při navazování vztahů, jejich udržování a rozvíjení.

81 CESARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata*. Praha: Portál, 20011.

82 HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál, 1996.

83 MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Sociologické nakladatelství SLON, Praha: 1993, s. 26.

84 MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Sociologické nakladatelství SLON, Praha: 1993, s. 37.

85 HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. Praha: Portál, 1996.

86 MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Praha: 1990.

2.3 Konflikty v mezigeneračních vztazích

Snad v žádném rodinném prostředí neexistuje naprostý soulad a ani soužití generací v rámci širší rodiny nebývá vždy výhradně souhrnem pozitiv. Problematickým prvkem může být názorová *odlišnost v oblasti kulturní, náboženské či politické*; důvodem se stává také *nesouhlas prarodičů s výběrem životního partnera, se způsobem života*, jaký si mladá rodina zvolila a často také *s pojetím výchovy dětí*.

Na izolovanosti, kterou se vyznačuje současná rodina, se podílí také odtržení soužití generací.⁸⁷ Významnou roli zde hraje i velká vzdálenost mezi bydlištěm rodiny a prarodičů. Ta sice eliminuje mnohé konflikty hrozící především mezi rodiči a prarodiči; zároveň ale také přispívá k odcizenosti, odstupu především prarodičů a vnuků, tedy tam, kde je třeba vzájemný vztah budovat a upevňovat jejich častějšími kontakty.

Četnost kontaktů je jednou z podmínek vzniku a zachovávání blízkých vztahů.⁸⁸ *Izolovanost nukleárních rodin* připravuje jedince o možnost pevnějšího ukotvení těchto v širších sociálních vztazích. *Nedostatek mezigeneračních kontaktů* existuje nejenom z důvodu značné vzdálenosti mezi domácnostmi rodičů a prarodičů, ale také proto, že současná orientační rodina prosazuje potřebu mít ničím nenarušované soukromí. Rodiče, kteří řeší pracovní problémy v zaměstnání nemají zájem dostávat se do větších či menších sporů s prarodiči. Vedle eliminace možných konfliktů se zároveň ale připravují o prarodičovskou pomoc.

Opačným problémem je *přehnaná angažovanost ze strany prarodičů, která je* neúměrná jejich pozici. Prarodiče mnohdy nepovažují své vlastní dospělé potomky za schopné obsáhnout potřeby rodiny ať už z důvodu časové zaneprázdněnosti nebo pro přisuzovanou nevyzrálou. *Nedůvěra ve schopnost svého dospělého dítěte* vést dobře svůj rodinný život představuje v některých rodinách zdroj konfliktů. Často bez ohledu na druhého rodičovského partnera se prarodič se snaží suplovat domnělou či skutečnou nedostatečnost svého potomka a snižuje tak váhu jeho rodičovské autority v očích nejmladší generace. Původ skutečné neschopnosti dospělého jedince řídit si svůj rodinný život lze hledat v dětství. Podle Vladimíra Smékala může být vývoj k samostatnosti a odpovědnosti vychovávaného znesnadněn rodičovským ochranářstvím, tedy *rozmažlujícím výchovným*

87 PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*, Grada, 2012.

88 VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007.

stylem.⁸⁹ Fungující rodina však nemá zájem na tom, aby své úkoly nedobrovolně delegovala na dědečka a babičku, kteří soupeří s rodiči o různá, více či méně podstatná vítězství, o vliv. V takovém prostředí vzniká napjatá atmosféra doprovázená mnoha spory. Následkem bývá omezení kontaktů s prarodiči.

Dalším zdrojem mezigeneračního konfliktu je *odlišnost hodnot*. V porovnání s potřebami a zájmy, *jsou hodnoty bližší cílům jedince; jsou interitoriální - zvnitřněním ideálů*, které se konkretizují v zásadách a přesvědčeních.⁹⁰

Střety dvou hodnotových orientací: tradiční, kde je fungující a stabilní rodinný život určující pro spokojenost, ale i úspěšnost členů rodiny; na druhé straně je moderní rodina, která často postrádá stabilitu vztahů, ve větší míře naplňuje požadavek osobního komfortu a je více podřízena individualistickým ambicím svých členů. Polarizace hodnotové orientace generací nemusí být jednoznačná, neboli nelze tvrdit, že generace prarodičů prosazuje pouze tradiční hodnoty proti generaci jejich potomků, kteří zastávají výhradně modernější přístup. Vlivy moderní doby se prolínají do tradičních rodin a fungující, osvědčené vzorce chování v sobě nesou i lidé, kteří žijí rodinný život volněji.

K neporozumění mezi generacemi přispívá významně zrychlující se *tempo vývoje dnešní společnosti*. Mezi nabytými a předávanými zkušenostmi nejstarší generace a požadavkem současné střední a hlavně nejmladší generace vzniká nesoulad. Společnost si razí nové cesty a přístupy, pracuje s moderními technologiemi a její uvažování je ovlivňováno prosazováním jiných idejí. Požadavek přizpůsobení se je však adresován především nejstarší generaci. Ta hodnotí nové myšlenky kritičtěji než střední a (především) nejmladší generace: ze své vlastní perspektivy a na základě vlastních zkušeností. *Názorová odlišnost starších lidí* bývá připisována, často neprávem, pouze na vrub neschopnosti generace seniorů zapojit se do dnešního rychlého životního tempa. Jejich kritický pohled na dění ve společnosti je mnohdy velmi zjednodušujícím způsobem zaměňován za zkosnatělost a omezenost stáří.

Smutným reprezentantem mezigeneračního soužití v naší vyspělé společnosti se stalo *domácí násilí páchané na seniorech*. Od poloviny osmdesátých let minulého století se začíná pozornost společnosti soustředit na tuto problematiku; jsou již prováděny studie příčin tohoto sociopatologického jevu. V dokumentech OSN je zaznamenána výpověď syna, který týral svoji matku. Syn omlouvá své jednání změnami souvisejícími se stářím

89 SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti*. Brno: Barrister a Principal, 2009, s. 420.

90 SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti*. Brno: Barrister a Principal, 2009, s. 256.

jeho matky: „*Co máte dělat, když zjistíte, že máma, kterou jste znali a měli vřele rádi celých třiatřicet let, je někdo, koho už rádi mít nemůžete. Když zjistíte, že tato milovaná osoba je líná, špinavá a že o sebe naprosto nedbá. Už máte dost těch věčných požadavků, věčných stížností a věčně předstíraných nemocí, a to nemluvíme o věčném citovém vydírání.*“⁹¹

Je nelehké určit, zda tento sociopatologický jev má být zařazen do kapitoly pojednávající o mezigeneračních vztazích (s negativní konotací) a nebo zda je možné jej vnímat jako specifický – z morálních norem vybočující - druh konfliktu. Je třeba zmínit tu skutečnost, že společenské klima je vůči starým lidem přímo či nepřímo velmi kritické. Vytratily se pojmy jako například *úcta, uznání, respekt, ohleduplnost, závazek, obětavost*. Svůj obsah ztratila také *morálka* (lat. Mores = mrav -ideový základ pro hodnotové a normativní systémy⁹²).

2.4 Vliv soudržnosti nukleárních rodin na mezigenerační vztahy

Negativní vliv do soužití generací vnesly *rozvraty nukleárních rodin*. Děti přichází o běžný, přirozený kontakt s jedním ze svých rodičů; tento rodič se postupně stává ve většině případů pro dítě někým, s kým nebude sdílet nadále společný domov a vzájemná setkání dostanou povahu „návštěvy“.

Omezení kontaktů se týká rovněž prarodičů a dalších příbuzných ze strany toho z rodičů, který rodinu opouští a nebo je nucen opustit. Je nesnadné zachovat stejný či obdobný způsob a četnost kontaktů nejmladší a nejstarší generace, když rodičovské soužití je minulostí. Rozvrat manželství, který je dle seznamu frustračních situací považován za druhý nejzávažnější stresor v životě jedince (na prvním místě je uvedena smrt partnera)⁹³, nebude nikdy pozitivně působit na vzájemné vztahy obou rozcházejících se stran. Udržování zmíněných kontaktů s dědečkem a babičkou ze strany odcházejícího partnera je vnukům mnohdy předkládáno jako povinnost. Opuštěný rodič se obává, aby neztratil lásku svých dětí a snaží se, vědomě či nevědomě, je citově izolovat. Vedle této obavy hraje svou roli i touha pomstít se nejenom partnerovi, ale s ním často i jeho rodičům, za bolest a ponížení, jakému byl vystaven.

91 MATĚJČEK, Z. DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada Publishing, 1997, s. 113.

92 JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007, s. 164.

93 SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti*. Brno: Barrister a Principal, 2009, s. 294.

Špatné mezigenerační vztahy tak mohou být zdrojem krachu rodinného soužití, případně se mohou na situaci podílet. Poměrně časté mohou být například spory prarodičů s partnerem jejich potomka nebo generační rozdíly v názoru na výchovu dětí. Formující se soužití mladé rodiny také může narušovat za všech okolností „otevřená náruč“ prarodičů, která slibuje život bez zatěžující zodpovědnosti, na rozdíl od vlastní rodiny, kde je na místě osobní iniciativní přístup.

Ať už prarodiče mají či nemají podíl na rozvratu rodiny svého potomka, přináší jim taková událost nejčastěji *pocity viny, zklamání a prohry*. Ocitají se v situaci, která vyžaduje, aby zaujali určitý postoj. Role prarodičů získává další rozměr na základě jejich přístupu k dané situaci:

iniciátoři – usilují o rozvod potomka s jeho manželským partnerem, který nebyl nikdy podle jejich představ; ve svém počínání jsou velmi aktivní; svého potomka manipulují k rozvodu;

pasivní prarodiče – jsou zaskočení, ale nepomáhají, nechtějí o tom slyšet, žijí si svůj život;

partyzánské prarodiče – snaží se ovlivnit, nepozorováni, situaci;

zranění prarodiče – situaci prožívají těžce a považují za svůj úkol „zachránit“ rozvodem ohroženou výchovu vnuků;

urážení a ponížení prarodiče – rozpad manželského / partnerského soužití jejich potomka je projevením nezájmu o něj, který vnímají velmi emocionálně jako urážlivý a ponižující;

prestižní prarodiče – emoce se pojí především se snahou společensk se nezkompromitovat neúspěchem svého potomka;

zavrhující a trestající prarodiče – z rozvratu obviňují jak oba rodiče, tak také vnuky, kteří jsou pro ně „nosiči negativních vlastností rodičů“; omezují kontakty, nepomáhají;

vyčítaví prarodiče – pomáhají, ale s výčitkami a někteří zdůrazňují, že tak činí z pouze z prarodičovské povinnosti, jiní naopak vyzvedávají jako důvod pomoci svoje silné emoční pouto;

prarodiče těžící ze situace – jejich zájmem je mít své dítě i s vnoučaty u sebe a nebýt tak sami ve stáří; snaží se vytěsnit partnera svého dítěte z jeho života i ze života vnoučat;

spojenci – matka ani dcera nechtějí žít se svými mužskými protějšky; vystačí si spolu a s vnoučetem bez “trápení se s muži”; jejich počínání jeví známky sociální dědičnosti: babička, matka a později i vnučka mohou mít k mužům podobně problematický postoj;

konstruktivní prarodiče – jsou ideální, nezaujatí, spravedliví a vstřícní; snaží se o udržení rodiny a pokud je rozvrat nevyhnutelný, jsou oporou především svým vnoučatům a mírní tak negativní dopady rozvodu.⁹⁴

Opuštěné matce nebo otcí a především pak dětem poskytují oporu nejčastěji dědeček a babička z jejich příbuzenské linie, kteří se snaží chybějícího rodiče, více či méně úspěšně, nahradit. Matějček uvádí, že rodič, který zůstává na výchovu zcela sám „nediskutuje“ s nikým správné směřování výchovy dětí a může se tak, navzdory dobré snaze, *uchylovat k výchovným krajnostem*.⁹⁵ V takových případech jsou především prarodiče těmi, kteří mohou podobné tendence vyvažovat otevřením (autorem zmíněné) diskuze.

Rozvodem vznikají neúplné rodiny, které se spolu s rodinami samoživitelek, stávají *ekonomicky a sociálně nejohroženějšími skupinami obyvatelstva*. Jejich členové mají, oproti celkové populaci, až 3x vyšší míru materiální deprivace (míra materiální deprivace je zjišťována sledováním vybraných základních položek (= do jaké míry je rodina schopna je finančně zajistit). Úplnost rodin má na materiální a sociální podmínky významnější vliv než například počet dětí.⁹⁶

Rozpady rodin dále generují sociální problémy jako je: narušená výchova dětí a obtíže při zaměstnávání rozvedených matek. Přínosem rozvodů má být údajně dosažení větší míry osobní spokojenosti jednotlivce ve vztahu; jsou spojeny s ekonomickou a sociální emancipací žen. Svůj podíl na nárůstu rozvodovosti má také ztráta sociální kontroly nad nukleární rodinou ze strany širšího příbuzenstva a významně přispívá i společenská tolerance.⁹⁷ Samotné tvrzení, že rozvod přináší obecně větší spokojenost jedincům, kteří o něj usilovali, je velmi odvážné a těžko doložitelné. Jen stěží lze provést takový výzkum, který pravdivě a beze zbytku obsáhne specifika lidského jednání a myšlení a prožívání.

94 MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada Publishing 1997.

95 MÁROVÁ, Z., MATĚJČEK, Z., RADVANOVÁ S. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975.

96 <http://www.statistikaamy.cz/2015/07/nejohrozenejsi-jsou-neuplne-rodiny/>, [24. 7.2015].

97 JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*, Praha: Portál, 2007, s. 209.

Je třeba proto sledovat a zodpovědně hodnotit vývoj společnosti, která humanizovala rozvody a umožnila různé podoby soužití jako alternativu rodinného života, zda je její vývoj progresivní či regresivní, tedy zda „*tento strom nese dobré ovoce nebo ovoce špatné*“.⁹⁸

V souvislosti s uvolněním rozvodové politiky u nás hovoří Říčan o „*těžce prosazovaném trendu uzákonění rozvodů proti církevním moralistům a proti věřící většině, které je již minulostí*“.⁹⁹ Dnes má společnost letitou zkušenost s fenoménem rozvodů, které v naší zemi (zatím) dosáhly v četnosti svého maxima v roce 2010, kdy bylo rozděleno 50 % manželství. Velký počet se děje v rodinách s nezletilými dětmi; například v roce 2012 tvořily až 57 % rozvádějících se rodičovských párů.¹⁰⁰ Tyto údaje nezahrnují krachy rodin nesezdaných párů. V takovém světle se kritika křesťanských náboženských norem preferující rodinné soužití a vymezující hranice pro odpovědné chování muže a ženy v manželství, jeví jako špatně zvolený směr. Podle Možného *víra pozitivně ovlivňuje stabilitu rodinného prostředí*. Nejvyšší rozvodovost je u manželských párů bez vyznání a také smíšená manželství nejsou stabilní; nižší rozvodovost lze zaznamenat u protestantů; v porovnání s protestanty se méně rozvádí katolíci a nejvyšší stabilitu manželství mají židovské (ortodoxní) páry.¹⁰¹

Dodržování náboženských norem nepředstavuje pro věřícího jedince nepřijemnou, obtěžující a svobodu omezující povinnost, jak to často chápe sekularizovaná společnost. Jedná se o cíl, k němuž se snaží člověk přiblížit. Směrování ke správnému jednání vede člověka k vnitřní vyrovnanosti, která mu umožňuje uvážlivě rozvíjet všechny oblasti svého bytí tak, aby byl přínosem nejenom sám sobě (individualistický přístup), ale také pro svou rodinu a celou společnost.

Kraus upozorňuje na vzrůstající počet rodin, kde, v důsledku jejich rozvratu, lze zaznamenat *narušení či naprostou absenci emocionální funkce*; to vede k citové deprivaci či dokonce týrání vychovávaných dětí.¹⁰²

98 BIBLE. *Evangelium sv. Matouše* (Ex 7). Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1991, s. 17

99 ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, s. 265.

100 <http://cochem.cz/index.php/informace/statistiky-cr/10-rozvodovost>, [30. 7. 2015].

101 MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2002, s. 196.

102 KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014.

Prarodičovská ochota pomoci rodině v těžké životní situaci, jakou je rozvod či rozchod rodičovského páru, je v naší společnosti vnímána jako samozřejmost. Jedná se o takové morální jednání, za jehož východisko je považována hodnotová orientace prarodičů (příbuzných).

Chování prarodičů ke svým potomkům, tedy důvod jejich obětavé pomoci, může být ale také považováno za takzvaný *příbuzenský altruismus* (Hamiltonovo pravidlo). Ten, podle sociobiologů, stojí na hraně morálky. Pomoc příbuzným vykládá jako způsob selekce prováděné na základě příbuzenského výběru, kde je hlavní určující jednotkou gen. Zmíněnou sociobiologickou perspektivou by tak bylo možno každé morální jednání považovat za druh sobectví. Lidské jednání ale nepodléhá pouze vizi vlastního (evolučního) prospěchu, je volbou (sobeckost / altruismus) vycházející z vlastního morálního cítění.¹⁰³

Prarodičovská aktivita je příznačná naší národní kultuře. Liší se od, dnes vyzvedávaného, modelu západního a severského. Ten, v rámci porevolučních změn nahradil, za minulého režimu propagovaný, model východní i s jeho ideály. Pozoruhodné je směřování obou těchto našich „vzorů“ k rozsáhlé institucionalizaci výchovy, která vede jak ke kontrole rodiny, tak také k oslabování mezigeneračních vazeb v rodinách.

Navzdory tomu je v naší zemi doposud zachovávána a pevně zakotvena tradice pomoci prarodičů rodinám svých dětí. Je pravděpodobné, že při naší současné úrovni nestability rodičovských vztahů by jistě bylo třeba nesrovnatelně většího počtu odborníků především z řad psychologů a psychiatrů, kdyby všestrannou pomoc nenabízeli právě milující a obětaví prarodiče. Dytrich a Matějček označují tento způsob pomoci za naše národní specifikum, kterého bychom si měli vážit, kultivovat je, rozumně předávat další generaci jako cenné dědictví.¹⁰⁴

103 WEISS, P a kol. *Etické otázky v psychologii*. Praha: Portál, 2011.

104 MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada Publishing, 1997, s.33.

3 SOLIDARITA V RODINĚ

Pojem *solidarita* znamená ve svém obecném významu porozumění pro jednotlivce nebo celek, vědomí příslušnosti k jistému celku, soudržnost, pospolitost a vzájemnou podporu.¹⁰⁵ Skrytým symbolem solidarity je *morální jednání* projevující se především ochotou pomáhat s předpokladem určité dobrovolnosti. Připojením slova rodina se pak ale obsah pojmu poněkud mění. Do značné míry se vytrácí zmíněný předpoklad dobrovolnosti; zůstává prvek morálního jednání, který je ale, na rozdíl od obecného pojmu, spojen s představou *závazku*, povinnosti či dokonce *samožřejmosti*.

Solidarita v rodině tedy představuje očekávaný způsob chování uvnitř této specifické malé sociální skupiny. Toto „*očekávané chování*“ se děje nejenom například na úrovni citové – soucítěním, či poskytováním opory psychické nebo pomocí v oblasti ekonomické; jedná se především o angažovanou pomoc – konání a to při omezeních způsobených zdravotním stavem souvisejícím nejčastěji se stářím nebo se stavem zapříčiněným nemocí, případně postižením. Sem lze proto zahrnout všechny situace / stavy, které negativně ovlivňují kvalitu života některého člena rodiny – ať už trvale nebo pouze po určitou dobu.

V celospolečenském prostoru se projevuje solidarita buď jednorázově, dočasně nebo bývá často spojena s požadavkem přínosu pro obě strany: pomáhající i přijímající pomoc. Jedná se do značné míry o reciproční model.

Rodinná solidarita ale nemůže stavět a ani nestaví na pouhé reciprocitě. Fungující rodinné vztahy nejsou primárně založeny na rovnováze nebo pouze na tom, na co má kdo právo, případně jaká práva komu přisuzuje okolní společnost. Stabilní a fungující rodina se snaží poskytovat svým členům veškeré výhody do té míry, aby nebyla narušena její soudržnost a zároveň aby tyto výhody nenarušovaly její systém morálních hodnot. Musí mít schopnost poskytnout pomoc nejenom tomu, kdo si ji „zaslouží“ ale i tomu, kdo nikdy sám neměl možnost, a nebo ji mít nebude, odpovídajícím způsobem vynahrudit svým blízkým jejich obětavost. Není vyloučeno, že rodina je solidární i s těmi svými členy, kteří si svůj stav způsobili sami svým špatným jednáním. Především v takových případech je nezbytná *schopnost a ochota odpouštět a obětovat své vlastní pohodlí* pro naplnění potřeb blízké osoby. Tyto schopnosti v rodině existují a jsou uplatňovány především díky silné vzájemné citové vazbě.

105 KRAUS, J., PETRÁČOVÁ, V. a KOL. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2000, s. 700.

Nejčastějším příkladem solidarity v rodině je *péče o nejstarší generaci* – prarodiče. Proto se následující kapitoly budou věnovat především této problematice.

3.1 Solidarita v teorii

Rodinná solidarita je předmětem zájmu především sociologů, jako jsou Durkheim, Tönnies a další.

Solidární jednání v rámci rodiny ale vychází především z křesťanské filozofie. Ježíšovo učení nad jiné hodnoty vyzvedává lásku: na prvním místě přikazuje *lásku k Bohu* a druhým Ježíšovým největším přikázáním je *lásku k člověku k člověku*. Tato obecná lidská hodnota je zdrojem konání veškerého dobra. „*Miluj svého bližního jako sám sebe!*“¹⁰⁶, spolu s přikázáním Desatera „*Cti otce svého i matku svou...*“¹⁰⁷ tvoří pevný základ pro obětavé a laskavé jednání lidí. Přijetí zmíněného požadavku lásky se může jevit jako snadný úkol. Složitost mezilidských vztahů ale velmi často dokazuje, že zachovávání tohoto přikázání je nárokem, který mnoho lidí neumí naplnit. A Ježíš jde ve svém učení ještě dále, když nařizuje: „*...milujte své nepřátele: číňte dobře; půjčujte a nic neočekávejte zpět.*“¹⁰⁸ Tento, snad nejtěžší, požadavek lásky, lze vnímat jednak jako vztah Ježíše ke všem bytostem tohoto světa a zároveň jako jedno ze zásadních měřítek hodnot křesťanství.

V praxi to byla především katolická církev, která dala podnět, příklad i nový směr lidskému jednání. Ačkoliv jsou dnes její zásluhy zamlčovány a je vytvářen falešný a zcela mylný, negativní dojem o této náboženské organizaci, která je pilířem největšího světového náboženství – Křesťanství (podle vatikánského Centrálního statistického úřadu Církve byl v letech 2005 – 2013 byl přibližný počet křesťanů 2,2 miliardy a z toho katolíků 1.254 miliardy), zůstává pravdou, že právě ona dala základy soucitné charitativní činnosti. Katolická církev stála také u zrodu myšlenky lidských práv a správných vztahů mezi národy, které byly inspirovány křesťanskými hodnotami, jako je například soucit s utrpením druhých a pomoc trpícím. Podnět vzešel od katolických teologů a filozofů, kteří tak reagovali na nelidské zacházení španělských dobyvatelů Ameriky s původními

106 BIBLE. *Evangelium podle svatého Marka* (Ex 12). Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1991, s. 54.

107 BIBLE. *Druhá kniha Mojžišova* (Ex 20). Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1991, s. 81.

108 BIBLE. *Evangelium podle svatého Lukáše* (Ex 6). Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1991, s. 67.

domorodými obyvateli. Nejrozšířenější a dodnes fungující je *charitativní činnost* katolické církve (jedním z příkladů je hospicová péče), která je její historickou a nedílnou součástí. Zde se neubráníl vyjádření obdivu ani nejznámější protikatolický propagandista Voltaire, když na adresu řeholních sester řekl: „*Není na světě nic většího, než oběť mládí a krásy, často i urozeného postavení, kterou skládá něžné pohlaví kvůli práci ve špitálech a ulehčování lidské mizérie, na niž jen pohledět je pro naši delikátnost zneklidňující. Lidé mimo římské náboženství takto velkou charitu napodobují, ale jen nedokonale.*“¹⁰⁹

Z novozákonního učení čerpá tradiční evropská společnost. Solidarita se zde, podle Durkheima, odvíjí od sdílených norem a hodnot, od zvyků a standardů, které jsou zažitá a po staletí udržovaná. Durkheim nazval tento model „*mechanickou solidaritou*“. Současně autor zavádí pojem „*organická solidarita*“, která je vlastní společnosti moderní, ale její vazby jsou, ve srovnání se solidaritou mechanickou, volnější.¹¹⁰

Podle Kellera byla existence mechanické solidarity v tradiční společnosti dána nízkou rozvinutou dělbu práce, kdy jednotlivé sobě podobné a nedostatečně centralizované sociální útvary, kterými byla společnost tvořena, zajišťovaly veškeré potřebné činnosti ke svému přežití. Autor dále uvádí, že vnitřní integrita těchto sociálních celků byla zajištěna tlakem na kolektivní vědomí a závaznými normami, jejichž nedodržování znamenalo represí. V porovnání s mechanickou solidaritou považuje Keller organickou solidaritu za pokrok: člověk se vymaňuje z tlaků skupiny, stává se tak svobodnějším. Solidarita je pak založena na vzájemné potřebnosti v rámci vyššího celku. Keller, v souvislosti s organickou solidaritou, zároveň zmiňuje nebezpečí vzniku anomie ve společnosti.¹¹¹

Z uvedeného textu by se mohla mechanická solidarita jevit jako způsob chování, vlastní společnosti, která postrádá schopnost směřovat k morální autonomii, tedy společnosti, která k požadovanému chování potřebuje mnohé donucovací prostředky. Keller používá obecný pojem „*závazné normy*“. V tradiční společnosti měly významné postavení normy náboženské. Jejich účinnost může být dnes přičítána pouze hrozícím sankcím v případě, že otázka skutečné víry zůstává stranou. Jako je nesnadné pro věřícího člověka pochopit,

109 ZAHRADNÍČEK, P. *Za co vděčí naše civilizace katolické církvi*. (Milujme se – čtvrtletník, 34. číslo), Praha: Res Claritatis, 2014.

110 JEŘÁBEK, H. a kol. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, s. 19.

111 KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1997. s.13.

že existují lidé, kteří jsou přesvědčenými ateisty, může být pro nevěřícího člověka nepochopitelné, že lidé věřící se snaží jednat tak, aby plnili náboženské normy beze strachu ze sankcí.

Zda prožívali lidé v tradiční společnosti svůj život v prostředí prosyceném restrikcemi lze dnes již jen stěží tvrdit. Tato společnost se rozvíjela pozvolna. Přes mnohé válečné konflikty, přes epidemie, které ji postihovaly i přes chudobu či dokonce bídu, jejíž oběti se stávala značná část populace, ale nezanikla a zanechala po sobě ve světě ojedinělé materiální i duchovní dědictví. Jejím základem byla rodina, do které patřili jak rodiče a děti, tak také prarodiče spolu s některými příbuznými i osoby v rodině sloužící. Větší počet členů rodiny znamenal také větší stabilitu. V oblasti solidarity tak byly rodiny soběstačnější než je tomu u rodiny moderní.

Německý sociolog Ferdinand Tönnies zavádí, v souvislosti se solidaritou, pojem *pospolitost a společnost*. Podle něj se pospolitost vyznačuje silnějšími vazbami, než jaké existují ve společnosti. V pospolitosti lze nalézt obdobné znaky jako v mechanické solidaritě; existuje zde větší důraz na povinnost. Podle Tönniese jsou základem skupinové solidarity především *normativně zakotvené závazky a povinnosti*. Řešení problematiky solidarity proto Tönnies spatřuje ve využití již zmíněného normativního zakotvení závazků a povinností.¹¹² Autor věnuje pozornost oblasti morální. Z textu ale vyplývá, že nepředpokládá morální jednání člověka pouze na základě vlastní vůle - morální autonomie. Pokud by bylo pro takovou úroveň morálního chování jednotlivých členů rodiny hledáno odpovídající zařazení dle Kohlbergovy teorie morálního vývoje, jednalo by se pravděpodobně sice určitým dílem o *stádium konvenční – orientace na řád a zákon*, ale nosnou úroveň by byla zřejmě post konvenční *orientace na společenskou smlouvu*. Rovněž nelze vyloučit možnost nejvyšší úrovně morálního jednání – *univerzální etické principy*.¹¹³

Polemika o tom nakolik se může stát zákonná či jiná norma (například norma náboženská, společenská, skupinová atd.) obtížně splnitelnou, nemůže být vedena obecně. Příkaz solidárního jednání v rodině – tedy podílení se na pomoci potřebnému členu rodiny může pro někoho znamenat životní úkol, který přijímá bez výhrad a pro jiného se stejná povinnost stane zátěží, kterou vnímá velmi negativně a v jeho jednání se tento fakt dříve

112 JEŘÁBEK, H. A KOL. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013. s. 19.

113 WEISS, P. A KOL. *Etické otázky v psychologii*. Praha: Portál, 2011, s.130 – 131.

či později začne projevovat. Požadavky kladené na každého člena rodiny by měly odpovídat jeho věku. Nejosvědčenějším prostředkem majícím největší výchovnou sílu je příklad chování dospělých členů, které je předáváno z generace na generaci jako vzor. Jakákoliv nestabilita rodiny oslabuje možnost vytváření takových pozitivních vzorců. Jedná se o určitý *organizační systém, který lze nazvat vnitřním řádem rodiny*.

O potřebě existence *rodinného řádu*, spojeného s *laskavou autoritou*, hovoří Jaro Křivohlavý, který dále zdůrazňuje, že potřebu *vděčnosti*: „Do vzájemných mezilidských vztahů zavádí vděčnost představu, že jsme milováni, že si nás někdo váží. A to není málo!“ Tato cnota je (spolu se šlechetností) již od antiky považována pro člověka za stěžejní. Není vrozená, ale každý ji získává v průběhu svého života.¹¹⁴ Vděčnost je, vedle uznávaných hodnot, respektovaných norem a citového pouta dalším prvkem, který se podílí na ochotě pečovat o blízkou osobu.

Durkheim spojuje moderní společnost se vznikem *solidarity organické*. Podoba této solidarity souvisí se změnou organizace života rodiny v moderní době, který se liší od života v dobách minulých především zaměstnaností žen a větším důrazem na individuální cíle jednotlivců. Organická solidarita je založena na takzvané funkční - *rolové závislosti*. Každý člen rodiny přebírá určitou funkci a tím se vytváří řetězení činností zajišťujících pokrytí potřeb osoby, která je objektem péče.¹¹⁵ Jak již bylo řečeno, daná forma péče se nemusí zcela zamlouvat všem členům rodiny. Limitem bývají jak povinnostmi vyplývající z funkce vykonávané v zaměstnání, tak také, a často především, preference činností vedoucích k dosahování osobních cílů či k osobnímu prospěchu. Keller, v souvislosti s moderní společností, která je spojována s organickou solidaritou, hovoří o „vymanění se jedince z tlaků své skupiny“ a o „solidaritě, která je částí založena na vzájemné potřebnosti v rámci vyššího celku“.¹¹⁶ Pokud zůstává nadále v platnosti, že „rodina je přirozenou základní jednotkou společnosti mající nárok na ochranu ze strany státu i společnosti“ (Všeobecná deklarace lidských práv, čl. 16¹¹⁷), je třeba pohled na její fungování vnímat ne pouze jako její interní záležitost, ale i jako záležitost a potřebu celospolečenskou. Solidární chování členů rodiny, projevující se naplňováním obsahu

114 KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*. Praha: Portál, 2004, s. 175.

115 JEŘÁBEK, H. a kol. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2013.

116 KELLER, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1997, s. 14.

117 KUBY, G. *Globální sexuální revoluce*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2014, s. 24.

vlastní role každého z nich, pak naznačuje nakolik je rodina opravdovým základem společnosti. Absence určitého morálního závazku, vedle požadavku naprosté dobrovolnosti, jsou pro zajištění existence solidarity velmi nejistým základem.

Je proto nezbytné, aby členové rodiny měli společný názor na danou problematiku, aby sdíleli společné hodnoty. Na takovém podkladě pak vzniká sounáležitost; ta je nejvýznamnějším prvkem takzvané *mechanické sociální soudržnosti*, která je základním zdrojem solidarity rodinné.

V současné rodině je ale třeba počítat s duálním systémem solidarity: Durkheimova mechanická solidarita koresponduje s *přijetím péče* a organickou solidaritu lze vnímat jako *adaptaci na péči*.¹¹⁸

Rodina, která se stará o dědečka či babičku, žije ve stejném prostředí a řeší obdobné problémy jako ostatní společnost: rodiče musí pracovat, aby měli potřebný příjem a zachovali určitý životní standard a aby dítětem zajistili dobré podmínky pro jejich přípravu na vlastní život.

Dnes již neexistuje bezpodmínečná povinnost pečovat osobně o stárnoucí či nemocné prarodiče. Jedná se o autonomní rozhodnutí každé rodiny. Rozhodnutí pro péči znamená pro chod domácnosti i pro chování jednotlivých členů, *přijetí dalších nových pravidel*. Jejich dodržování je možné pouze na základě vzájemné shody a rozdělení rolí (znaky organické solidarity). Takový způsob fungování rodiny je velmi náročný. Vedle již zmíněných nezbytných činností spojených se zajišťování dosavadního běžného chodu rodiny, přibude povinnost, která může v průběhu času zcela změnit svůj charakter (např. z méně náročné na zcela vyčerpávající). Rodině, jež by pouze přijala za svou povinnost postarat se o potřebného člena a rozdělila by

si jednotlivé role, hrozí, že se obsah její míry dobra brzy vyčerpá. Oporou a zdrojem energie pro zvládnutí tak náročného úkolu, jakým je péče o potřebného člena rodiny, jsou vedle společného cíle i sdílení hodnot. Ty jsou základem pro dodržování určitých vnitřních pravidel a zásad, které se pak promítají do chování všech členů rodiny (znaky mechanické solidarity). Idea dobra a pomoci pak není osamocená a tím se stává silnější, odolnější.

118 JEŘÁBEK, H. a kol. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 2013, s. 23, 27.

3.2 Solidarita a současná rodina

Solidarita v současné rodině se jeví jako těžko splnitelný úkol. Hlavním důvodem je způsob života civilizace, která je označována za vyspělou. Převažujícím typem soužití je rodina nukleární. Jejými členy již nejsou prarodiče, ale pouze rodiče a děti. Babičky a dědečkové žijí převážně sami. Také svoje potřeby se snaží řešit vlastními silami až do doby, kdy jim stáří přinese další omezení, která je učiní *závislými na cizí pomoci*. Potud se soužití v naší zemi zdánlivě velmi podobá soužití v ostatních vyspělých zemích.

Naše země je ale, jak již bylo uvedeno, specifická existencí hlubších a vztahů mezi prarodiči a rodinami jejich potomků. Tyto vzájemné vztahy se projevují, kromě jiného, jako *pomoc směřovaná především ze strany prarodičů k mladým rodinám*.¹¹⁹

Nesrovnatelně méně idylickou se ale jeví situace v době, kdy sami prarodiče potřebují, aby o ně bylo pečováno. I když se tak u nás do určité míry stále děje, nejedná se již zdaleka o běžnou praxi, jako je tomu v případě výše uvedené pomoci prarodičů směrem k dětem. Podle reprezentativního výzkumu z roku 2006, *pečuje v České republice o své seniory pouze 8 % rodin*; 72 % našich rodin o takové péči (v příštích 5-10 letech) neuvažuje a 28 % dotázaných tuto možnost připouští.¹²⁰ Vystává proto otázka, jakým způsobem lze zajistit *důstojné prožívání stáří* těm, kteří po celý svůj život pracovali, vychovávali děti a přispívali tak k dobrému fungování společnosti.

Dalším faktorem ovlivňujícím existenci péče o seniory v rodinách jejich potomků, je snižující se počet dětí v naší populaci. Česká republika se potýká, podobně jako ostatní státy Evropy, s úbytkem porodnosti. Pokračování nastoupeného trendu lze předpokládat i v budoucnu. Zatím co v roce 2000 představoval v ČR podíl obyvatel od 0 do 14 let věku 16,9 % a generace nad 65 let 13,8 %, v roce 2015 se již podíl nejmladší generace snižuje na 15,1 % a u nejstarší generace se podíl zvyšuje na 17,7 %. Výhled na rok 2025 je 14,9 % nejmladší a 21,7 % nejstarší generace. Předpoklad pro rok 2035 pak počítá s 13 % obyvatel ČR od 0 do 14 let podíl lidí ve věku nad 65 let vzroste na 24,5 % (zbývající – neuvedený podíl tvoří obyvatelé ve věku od 15 do 64 let).¹²¹ Z těchto údajů vyplývá, že v poměru mezi počtem příslušníků jednotlivých generací vzniká nerovnováha, tedy že jejich početní

119 MATĚJČEK, Z. DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada Publishing, 1997.

120 JEŘÁBEK, H. a KOL. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, s. 59.

121 http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=824. [15. 9. 2015]

zastoupení není optimální pro další vývoj společnosti. Dnešní populace seniorů je vůči populaci dětí do 14 let, v početní převaze. Příčiny jsou do značné míry známy, avšak postmoderní společnost a ani její představitelé dosud neprojeví vůli regresivní vývoj jakkoliv ovlivnit. Danou problematikou na globální úrovni zabývá podrobně socioložka Gabriele Kuby, která hovoří o záměrné redukci počtu obyvatel.¹²²

Klesá nejenom počet nejmladších obyvatel, ale i počet těch osob a rodin, kteří se starají a nebo se v budoucnu mohou starat o stárnoucího rodinného příslušníka. Zároveň se zvyšuje průměrný dožitý věk. Vzniká tak anomálie, kterou dosud „narovnává“ sociální stát. Lidé, kteří by v dřívějších dobách byli odkázáni na pomoc své rodiny se dnes stávají **čekateli na místa v sociálních zařízeních**.

Změnil se také obraz starého člověka, který se dostává do **pozice přebytečné, trpěné bytosti** a mnohdy tak i sám sebe vnímá. S „klesajícím výkonem“ se snižuje i jeho hodnota. Dytrych a Matějček popisují praktiku některých rodin v USA, které vysazují a opouští své seniory, ponechané osudu, na schodech nemocnic (již v roce 1991 se jednalo o 70 000 takto opuštěných starých lidí). Autoři zde nabízí smutné srovnání osudu starého člověka s osudem odložených nadpočetných, nemanželských dětí, který je znám z historie.¹²³

Neochotu pomáhat, existující v moderní společnosti, řeší v obecné rovině i Zygmund Bauman, který řadí lidi staré po bok ostatních potřebných. Autor kritizuje společnost za „špatné použití rozumu“ a její chování považuje za „*omlouvání selhání lásky, kterým se vykrucuje z nevysloveného etického požadavku a bezpodmínečné mravní zodpovědnosti*“, za „**únik před mravností**“.¹²⁴

Vladimír Smékal hovoří o „**odcizení generací**“, jehož příčiny vidí v chybách ze strany mladší, ale i starší generace. Mladá generace kategoricky prosazuje svá zcela odlišná měřítko hodnot, názory starých lidí považuje za zastaralé a proto nepoužitelné, nezamýšlí se nad nimi; bezdůvodně provokuje; někdy snáší z důvodu budoucího osobního prospěchu (např. dědictví) to, co by jinak odmítala, což starší generace cítí. Staří lidé pak chybují tím, že příliš poučují karatelským a příkazujícím způsobem, kritizují, moralizují, jednájí jako „držitelé“ pravdy anebo si stále stěžují apod.¹²⁵

122 KUBY, G. *Globální sexuální revoluce*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2014.

123 MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*. Praha: Grada Publishing, 1997, s. 117.

124 BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. Praha: Nakladatelství MF, 2004, s. 203.

Od stáří izolovaná výchova dětí v nukleárních rodinách a individualistické směřování společnosti tvoří jádro stavu, který nepodporuje ochotu druhé či dokonce třetí generace starat se o své nesoběstačné blízké. Zvyšuje proto potřeba využívat *institucionální péči*; stejně tomu bude i v příštích letech. Již dnes se jeví jako značný problém získat místo v sociálních zařízeních a tento trend bude v příštích obdobích nabývat na síle. V ČR potřebuje každodenní péči až 75 000 starých lidí (= 0,76 % obyvatel). Do budoucna se má tento počet ještě navýšit. Podle předpokladů má v roce 2030 v naší zemi být 140 – 150 tisíc starých lidí, kteří budou potřebovat každodenní pomoc. Z daného vyplývá, že v budoucnu připadne na rodiny velký díl odpovědnosti za péči o své stárnoucí členy. Sociální zařízení, která dnes připadají v úvahu jako alternativa vyvazující rodinu z této povinnosti, budou sloužit rovněž lidem nemajícím kontakt s příbuzenstvem a také lidem bezdětným.¹²⁶ Institucionální péče je finančně náročná a zvyšující se počet starých nesoběstačných lidí znamená, že by se rodina měla opět stát zdrojem pomoci a podpory svých nejpotřebnějších členů.

Pokud stát nebude moci nadále nést tak velký díl odpovědnosti jako tomu bylo dosud, musí přistupovat aktivně k podpoře změny přístupu celé společnosti k péči o seniory. Jako možnost se jeví, aby již nejmladší generace byla uváděna do této problematiky a aby tak byla připravena přijmout jednou svou roli.

Podpůrným a efektivním řešením by mohlo být *působení na nejmladší generaci prostřednictvím výuky ve školním prostředí*. Ze všech stupňů škol disponuje největším populačním záběrem školství základní; povinnou školní docházku u nás absolvují všechny děti. Tato příležitost by měla být využita nejenom k nabytí vědomostí, které jsou důležité pro další studium či uplatnění se v zaměstnání a zajištění sebe sama, ale měla by klást větší důraz také na morální vývoj jedince. Etická či rodinná výchova by měly obsahovat, mimo jiného i téma solidarity. Je jistě nesnadné změnit zavedený způsob života rodin; jednalo by se o zdlouhavý proces s nejistým výsledkem a takový apel by mohl vyznít naprázdno. Školní prostředí nabízí nesrovnatelně lepší příležitost. Pokud žák projde základním, pravděpodobně středním a případně i vyšším či vysokým školstvím, kde mu bude tato problematika optimálně předkládána, není pochyb, že se bude jeho postoj k solidárnímu jednání pozitivně ovlivňen.

125 SMÉKAL, V. *Duchovně – duševní předpoklady partnerství a jejich rozvíjení*. 3. 9. 2005. (přednáška)

126 JERÁBEK, H. A KOL. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, s. 43.

3.3 Rodinná péče

Jak již bylo uvedeno, je rodinná péče o seniora *dobrovolným rozhodnutím*. Pro samotnou rodinu znamená vždy přistoupení na nový způsob života s tím, že není a nemůže být nikdy zcela přesně specifikována hranice pečovatelské činnosti. Forma, jakou je péče prováděna se odvíjí od míry potřebnosti osoby o kterou je pečováno a dále od možností rodiny (personální, organizační, finanční, atd.). Pečování nebývá rovnoměrně rozděleno mezi všechny členy rodiny; největší zodpovědnost přebírá většinou jediná osoba (nejčastěji dcera, snacha, někdy syn a méně často i jiný člen rodiny). **Role hlavní pečující osoby** bývá velmi náročná a zatěžující. Rodina jako celek musí proto přizpůsobit svoje fungování této skutečnosti - přebírat a přerozdělit si povinnosti tak, aby byl vytvořen potřebný prostor pro péči i pro fungování domácnosti.

Nesamostatnost, tedy míra potřeby pomoci se u jednotlivých osob liší a je třeba počítat s tím, že může mít progresivní charakter. Jeřábek a kolektiv rozdělili péči, z hlediska intenzity a naléhavosti potřeb, do tří stupňů: ***péče podpůrná, péče neosobní a péče osobní***.

1./*péče podpůrná (subsidiary care)* - Potřebuje ji prakticky každý starý člověk, důležitou složkou je vztah pečujících a péči přijímajících osob; nevyžaduje bydlení ve společné domácnosti a většinou ani velkou časovou investici. Jedná se například o dopravu k lékaři, na úřad, nákup, obstarávání domácnosti, finanční podporu atd.

2./*péče neosobní (impersonal care)* - Pro opečovávaného jedince je nezbytná; probíhá cyklicky, může být i každodenní; je možné, aby ji prováděla i osoba nepříbuzná (například z pečovatelské služby). Pomoc se týká především činností, jakými jsou například praní, úklid, vaření a další domácí práce vyžadující určitou pravidelnost.¹²⁷

3./*péče osobní (personal care)* - Jde se o nejnáročnější - nepřetržitou péči o nemohoucí osobu; na pečující osobu klade vysoké nároky fyzické i psychické; má emocionální obsah; vyznačuje se opakováním stále stejných postupů. Je možné ji provádět jak v rodině, tak také v institucích (sanatoria, hospice, léčebny dlouhodobě nemocných). Osobní péče vyžaduje stálou přítomnost pečujícího, pro kterého znamená velkou zátěž a také odpovědnost; v domácím prostředí je proto nezbytné, aby se pečující osobě dostávalo

127 JEŘÁBEK, H. a KOL. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, s. 46.

od ostatních rodinných příslušníků zvláštní podpory. Prováděnými úkony pomoci jsou například osobní hygiena, zvedání, posazování, převoz opečovávané osoby atd.¹²⁸

V běžném životě se jistě mnoho lidí rozhoduje pro péči o své stárnoucí rodiče. Častým způsobem pomoci je *péče podpůrná* a *péče neosobní*. Dospělý potomek nemusí rezignovat na svůj aktivní život a zároveň přispívá svým rodičům k prožívání spokojeného stáří. I tento způsob solidárního jednání má ale určité podmínky, které musí být splněny a to dostupnost - blízkost bydliště seniora a pomáhající rodiny; zároveň je důležité, nakolik je zachováno zdraví osoby, která pomoc potřebuje a zda je tato osoba do značné míry samostatná.

Přes péči poskytovanou rodinou zůstává ale starý člověk většinou sám po delší dobu, než by si přál. Snaží se proto vyhledávat společnost druhých osob (známé jsou časté a ne vždy zcela opodstatněné návštěvy lékařů). Velký díl pocíťovaného nedostatku kontaktů se společnostmi nese právě pečující rodina. V mnoha případech babička či dědeček, žijící ve své domácnosti, stále častěji kontaktují svého potomka, stěžují si, domnívají se například, že jim hrozí nebezpečí (související především s jeho zdravotním stavem) a vedle běžných příbuznými prováděných činností, potřebují nezvykle často s „něčím pomoci“ anebo „něco důležitého vyřešit“. Zdaleka ne vždy jsou spokojeni s péčí, která jim je rodinou poskytována a rodina zase cítí zklamání z jejich „nevděčnosti“.

Reakce pečujících či pomáhajících osob a rodin na rozličné nepříjemné situace se mohou lišit. Mnozí se snaží nevhodné chování přejít. Častěji ale vznikají mezi rodinou a seniorem konfliktní situace a mnohdy bývají spory přenášeny a řešeny v domácnosti dětí. Tyto konfliktní situace se, z pohledu pečující rodiny, mohou stát těžko zvladatelné. Jak uvádí Kraus, pracovní přetížení a značné časové zaneprázdnění současné střední generace, dopřává velmi málo času na relaxaci.¹²⁹ Pokud je značná část doby, určené k odpočinku a k péči o rodinu, investována do péče o stárnoucí rodiče a nepřináší očekávaný efekt – vděčnost, může to přispívat ke snaze *vymanění se rodiny z péče*. Poskytování podpůrné či neosobní péče, jak již bylo uvedeno, není, v porovnání s péčí osobní, tolik náročné. Přesto je jisté, že zátěž, která z těchto dvou úrovní pomoci plyne, je značná a navíc činnost pečujících není mnohdy brána jako důvod poskytnutí úlevy. Často jde o zaměstnané dcery, snachy, ale i syny, starající se souběžně o vlastní domácnost i rodinu, kterým přibývá další

128 JERÁBEK, H. a KOL. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, s. 46.

129 KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014, s. 85.

povinnost – péče o stárnoucí rodiče – mající podobu více či méně stabilní činnosti. Ta obsahuje také řadu rozmanitých úkolů plynoucích z nepředvídatelných situací.

Vedle **materiálního zajištění**, které je možné do určité míry přenést na rozličné sociální služby, poskytuje rodina starému člověku *sociální, psychickou* a také *duchovní oporu*.

Pochopit specifika chování starého člověka může být pro pečující rodinu mnohdy velmi obtížné. Stáří, jako poslední etapa života, sebou nese problémy:

- 1./ *sociální* - neduhy a choroby stáří, smrt partnera, zvýšené nároky na pozornost okolí, zvýšená závislost na kontaktech s okolím, změna bydlení;
- 2./ *psychologické* – změny v paměti, změny v hodnotách, názorová ulpívanost, podezřívavost a nedůvěra, nepochopitelná naivita, duševní přijetí věkem daných omezení;
- 3./ *fyzilogické* - zhoršení zraku, sluchu, potíže s rovnováhou, s hybností, inkontinence, atd.¹³⁰

V plné šíři se uvedené problémy projevují při *péči osobní*. Změny v chování starého člověka mohou působit negativně na jeho blízké. Podle Dytrycha a Matějčka ovlivňuje úspěch či neúspěch při zvládnutí takto náročné situace jak osobnost pečujícího, tak i osobnost péči přijímajícího jedince; významnou roli hraje rovněž domácí prostředí a také širší okolí rodiny.¹³¹

Je jistě velmi nesnadné stanovit jakékoliv povinné meze chování u starého člověka na nějž doléhá veškerá tíha jeho stavu způsobeného věkem a stále zřetelnějším, blížícím se závěrem jeho života. Přijetí představy vlastního konce je usnadněno těm lidem, kteří mají víru v další pokračování svého bytí. Pokud je člověk smířený se svým dosavadním životem a považuje-li budoucí události pro sebe za přirozené a přijatelné, je pravděpodobné, že mu tento postoj vůči vlastní budoucnosti přinese větší míru vnitřního klidu, který se promítá v jeho chování a napomáhá mu překonávat pocit beznaděje. Naději představuje víra v Boha, naději je i vlastní rodina, která je pokračováním jeho samého a nelze pominout ani pocit naděje vycházející z vytvoření díla prospěšného ostatním lidem. Také smíření se s tím, že mnohé již nelze napravit je velmi důležité a je dobrým směrem.

¹³⁰ SMÉKAL, V. *Wellnes, duševní a fyzická kondice, sport, lázeňství – Podmínky kvality života ve stáří*. Praha: Forum 2012. (přednáška).

¹³¹ MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada Publishing, 1997, s. 113.

Prožívání poslední životní etapy má u každého člověka svůj vlastní průběh. Starý člověk vyžaduje od svého okolí především *pochopení, toleranci, vstřícnost, přiměřené tempo, opakování, trpělivost, mluvit na něj a naslouchat mu*.¹³²

V těžkých případech (např. při ztrátě reálného obrazu světa, při nemoci, při nesnesitelných bolestech) je nezbytné, aby pečovatel a jeho rodina řešili a, pokud nelze jinak, také akceptovali některé běžně nepřijatelné projevy ztráty sebekontroly nemohoucí osoby. V dané souvislosti hovoří Dytrych a Matějček o „*obtěžném stáří*“ našich blízkých; některé projevy jejich chování patří do kategorie zážitků, s nimiž se těžko vyrovnáváme a které v nás vzbuzují *nepříjemné pocity až odpor* (způsob přijímání potravy, vyměšování, vydávání nepříjemných zvuků u těchto činností, atd.). Odpor okolí se pak může přenášet na osobu, která nezvládá dodržovat zavedená pravidla, jimž mají tyto fyziologické činnosti podléhat.¹³³ Podobné situace se v rámci osobní péče poskytované rodinou mohou stát každodenním problémem. U dospělých členů rodiny se předpokládá, že vzniklé potíže budou schopni vyřešit a také se s nimi vyrovnat. Pokud ale přijde reakce na dané události, měla by odpovídat tomu, nakolik je starý a nesoběstačný člověk schopen sám svoje chování ovlivňovat. Při neadekvátní reakci pečovatele nebo rodinných příslušníků pociťuje nemohoucí člověk těžko akceptovatelné ponížení. Posuzování těchto choulostivých záležitostí má *vycházet z dobré znalosti stavu opečovávané osoby a z morální úrovně pečovatele*.

Nezbytnou vlastností těch, kteří se starají o nesoběstačného člena rodiny a především pak pro hlavního pečujícího je jeho nezdolnost a houževnatost – *resilience*, to znamená schopnost odolávat zátěži v průběhu času a bez uvedených maladaptivních reakcí. Ke zvládnutí zátěže dále přispívá: svědomitost, systematickosti, vnitřní kontrola, emoční stabilita, optimismus, citlivá asertivita atd.¹³⁴

Uvedené potíže při péči však zasahují v rámci domácího prostředí nejenom svět dospělých, ale také svět dětí. Zde je třeba vyzvednout význam přístupu rodičů a ostatních dospělých osob v domácnosti, kteří, zvláště při současné ojedinelosti rodinné osobní péče utváří postoj svých nedospělých dětí k rodinné solidaritě a především pak ke svým prarodičům, kteří

132 SMÉKAL, V. *Wellnes, duševní a fyzická kondice, sport, lázeňství – Podmínky kvality života ve stáří*. Praha: Forum 2012. (přednáška)

133 MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*. Praha: Grada Publishing, 1997, s. 124.

134 VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 266-7.

jsou objektem péče. Tento postoj se pak pravděpodobně promítne i do vztahu ke starým lidem obecně a rovněž do budoucího žito ta dětí. Pokud však mohou děti vnímat odpor a pohrdání matky či otce, když jejich babička nebo dědeček nezvládají svoje chování (nejenom) v oblasti fyziologických procesů, umocní se velmi pravděpodobně pocit odporu také v dítěti a zastíní tak i vzpomínky na soužití z dřívějšího. Dítě nemá, s největší pravděpodobností, možnost povídat si o těchto zážitcích se svými vrstevníky. Pocit studu mu brání a zároveň jen stěží se najde mezi spolužáky či kamarády někdo, kdo prošel podobnou zkušeností. Je proto na dospělých aby sami ve své, mnohdy spontánní reakci, nenarušili hranice oddělující zachování úcty k nesoběstačnému blízkému člověku od neúcty a pohrdání.

V souvislosti s možnou ztrátou sebekontroly je třeba zvážit, zda děti – nedospělí členové domácnosti mají být přítomni všem úkonům péče. Matějček a Dytrych hovoří o nutnosti *neizolovat děti od reálného dění*, ale připravovat je na takové události taktně, zvyšovat vnímavost jejich vůči bolestem a slabostem druhých a tak zušlechťovat a kultivovat jejich prosociální orientaci, aby se jejich dětská fantazie, pramenící z vytušení něčeho zatajovaného, nevydala špatným směrem. Autoři kladou důraz na morální hodnoty a rovněž na potřebu zachovávání úcty ke starému nemohoucímu člověku.¹³⁵ Existují rodiny, kde již dospívající dítě chápe podobnou situaci a dokonce samo dokáže poskytovat jakoukoliv pomoc potřebnému členu rodiny. Dytrych a Matějček se domnívají, že přijímání tíživých momentů dětmi je individuální; bývá určováno například věkem, osobní odolností, vztahy v rodině, náboženskou orientací atd.¹³⁶

Pomoc dítěte by tedy neměla být vynucována v případě, že je toto dítě pro konkrétní činnost nezralé. Je ale žádoucí, aby se podílelo alespoň na úkonech, které jsou nezbytné a zároveň odpovídají jeho možnostem.

Pečuje-li rodina doma o svého seniora, poskytuje mu takové zázemí, které utváří podmínky ovlivňující jeho pohodu. Pro pocit pohody, podle Smékala, potřebuje starý člověk:

- *životní prostředí* - zajištění střechy nad hlavou, tepla, stravy, pití a klidného bydlení s přiměřeným soukromím;
- *sociální oporu* - ochota komunikovat se starým člověkem, naslouchat mu, mluvit na něj, usnadňování řešení problémů, pomoc se zvládnutím zátěže;

¹³⁵MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada Publishing, 1997, s. 124.

¹³⁶MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů*. Praha: Grada Publishing, 1997, s. 124.

- *psychickou oporu* – poskytování jistoty o tom, že jsou mu blízcí k dispozici, pro dosažení dobré účinnosti při povzbuzování a dodávání odvahy je nezbytné poznat osobnost člověka;
- *duchovní oporu* – nalezení a obnova smyslu života, zaujetí postoje k neodvratnému údělu, vytvořit (jako průvodce v neznámém terénu) pocit jistoty, vytvářet ovzduší lásky, učit se moudrému nahlížení toho, co se v člověku a kolem něj děje.¹³⁷

Dlouhodobá péče o nesoběstačné jedince není prováděna pouze v rodinách jejich vlastních potomků. K nejčastějším a nejspolehlivějším modelům patří pečování manželky o nemohoucího manžela, o něco méně je případů, kdy manžel pečuje o manželku (většinou za podpory dcery či snachy). Druhou nejběžnější pečující skupinu pak tvoří děti a jejich rodiny. Ty sice často vyjadřují ochotu pomoci starým rodičům v jejich nemohoucnosti, zároveň se ale obávají ztráty zaměstnání a vlastního pohodlí i psychické a fyzické náročnosti péče.¹³⁸

Rozhodnout se pro osobní péči znamená nejenom **rezignaci na vlastní kariéru**, ale také **smíření se s nižším životním standardem** a požadavek, směřovaný na ostatní členy rodiny, aby přijali proměny podoby fungování domácnosti. Toto jsou negativa, která u většiny dospělých potomků převáží nad jejich pocitem zodpovědnosti k nemohoucím rodičům. Dalším hlediskem přispívající k rozhodnutí pro péči v rodině nebo pro vyvázání se z pečování, je potřeba zajistit do budoucna i svoje vlastní potomky. Je-li na jedné straně vah starý nemohoucí otec nebo matka a na straně druhé budoucnost a potřeby dítěte, pak může být rodičovské rozhodování nakloněno volbě poskytnout pomoc dítěti. Důvodem je jistě silná citová vazba k dítěti, ale také ta skutečnost, že je dnes společensky únosnější využití institucionální péče o starého člověka, než neúspěšnost a neschopnost uplatnění se vlastního potomka.

Pečující osoba, která přebírá stěžejní část činnosti anebo činnost veškerou, tráví ve své domácnosti hodiny, dny, měsíce i roky oddělena od okolní společnosti. Nemohoucí člověk, který je objektem péče není většinou schopen, vzhledem ke svému stavu, chovat se tak, aby významně ulevil tomu, kdo se o něj stará. Pokud se toto děje, je to pouze v rámci, většinou velmi omezených, možností osoby přijímající péči. Jak uvádí Jeřábek a kolektiv,

¹³⁷ SMÉKAL, V. *Wellnes, duševní a fyzická kondice, sport, lázeňství – Podmínky kvality života ve stáří*. Praha: Forum 2012. (přednáška)

¹³⁸ JEŘÁBEK, H. a KOL. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, s. 48 - 49.

jsou to právě pečující manželky či manželé, kdo nejvíce brání, aby byl nemohoucí předán do péče institucí a to navzdory skutečnosti, že mnozí z nich tráví dny a často i noci u lůžka nemohoucího, tiší jeho zoufalství a bolest navzdory tomu, že jsou sami velmi vyčerpaní. Různé sociální služby komerčního charakteru, které rovněž poskytují pomoc, nejsou pro mnohé, především z finančních důvodů, dostupné.¹³⁹

Pečovatelé zůstávají často dlouho *bez kontaktu se svým okolím*. Proto ztrácí známé, přátele a jsou mnohdy opomíjeni dokonce i širší rodinou.¹⁴⁰ Jejich život se podobá životu těch lidí, kteří stabilně pečují v domácích podmínkách o těžce postiženého člověka. Každá návštěva lékaře, nákup v samoobsluze i příchod poštovní doručovatelky jsou reprezentanty veškerých jejich pravidelných společenských kontaktů.

V širším rodinném prostředí by měla být podpora pečovatelů do určité míry praktikována. Značnou výhodou představuje *možnost střídání se v péči* (především při péči podpůrné a neosobní) anebo alespoň občasné převzetí povinností (při péči osobní), kdy může pečovatel využít takto získaného času k odpočinku, k osobním aktivitám nebo k vyřízení potřebných záležitostí. To se děje nejčastěji v případě, že pečující osoba pochází z rodiny, kde vyrostlo více sourozenců. Pokud vychoval starý a nemocný člověk více dětí, měl by mít i větší naději, že se mu od nich dostane péče nebo podpory. Solidaritu blízkých si však nelze vybojovat, vynutit nebo nařídit. Taková nařízení by mohla zcela pokřivit její podobu. Aby však zůstala solidaritou skutečnou, musí se opírat o morální hodnoty jedince i celé společnosti. Jak uvádí Kučera, rodičovská náklonnost má do jisté míry instinktivní základ a její obdobu najdeme také u zvířat. *Péče o staré však náleží pouze lidem – je to výraz kultury člověka*. Pomoc nemohoucímu rodiči umožňuje projevit skutečné lidské hodnoty, jakými jsou vděčnost nebo soucit.¹⁴¹

3.4 Hospicová péče jako podpora nebo alternativa péče rodinné

„Trávily jsme spolu poslední okamžik, který, podobně jako když se rodí dítě, byl naplněn nadějí v nový život.“

139 JERÁBEK A KOL. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, s. 49.

140 JERÁBEK A KOL. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013.

141 KUČERA, Z. *Soužití generací v rodině*. Praha: Ústav zdravotní výchovy, 1984, s. 3.

Takto popisuje dcera odchod své matky ze života, který se udál v prostředí hospice. Za pozornost jistě stojí, že v této těžké chvíli dominuje celé situaci ***sdílené prožívání posledního okamžiku člověka s blízkou osobou***. Tak odchází ze života člověk pouze tam, kde je prostředí vlídné, kde neztrácí svou hodnotu, své lidství a kde jsou naplňovány nejenom jeho materiální, ale i duchovní potřeby.

První hospic v novodobé historii (v r. 1967) založila Cicely Saundersová v Londýně. V České republice pak zakládá hospicovou péči v devadesátých letech Marie Svatošová. Roku 1995 je otevřen hospic v Červeném Kostelci. Do roku 2008 pak vyrostl počet hospiců na deset.¹⁴²

*„Mezi institucemi lze láskyplnou péči (podobnou péči rodinné) nalézt tam, kde dobrovolně, z humanitárních důvodů působí lidé, jejichž činnost je motivována často křesťanskými zásadami. Takovými místy jsou především hospice, které se zaměřují na pomoc nevléčitelně nemocným a kde se navíc mohou členové rodin na této pomoci sami podílet.“*¹⁴³

Tento jedinečný počín sklízí nejenom oficiální uznání, ale je oceňován především těmi, kterým se zde dostává péče i jejich blízkými příbuznými. Rodinní příslušníci zde dostávají příležitost ***podílet se osobně na péči bez jakéhokoliv časového omezení***. V prostředí plném empatie jsou sami obohacováni zkušeností milosrdného lidského přístupu k bezmocnému umírajícímu člověku. Důstojný odchod člověka ze života, pomáhá příbuzným překonávat smutek, který je přirozenou součástí při prožívání smrti svých nejbližších. Pocit, že umírající nebyl ve svém stavu v ponižující roli, zapomenutý, že jeho potřeby nebyly opomíjeny a dostalo se mu vlídné péče, přináší pozůstalým značnou úlevu.

Lidé, kteří tráví v hospici své poslední dny se sem dostávají nejenom z nemocničních či rozličných sociálních zařízení, ale například i z rodin, které se dosud o nemocného člena staraly a které již nezvládají tuto péči nadále poskytovat. Důvodem bývá zhoršující se zdravotní stav ošetřované osoby a limity možností osoby pečující.

„Hospicová péče člověku život neprodlužuje (jak se to děje v nemocnicích), ani nezkracuje (jako v případě eutanázie). Jedná se o péči paliativní, která ošetřuje všechny rozměry člověka. Je velmi razantním argumentem proti eutanázii“.¹⁴⁴ Člověk,

142 VÁCHA, M. *Místo, na kterém stojíš, je posvátná země*. Brno: Nakladatelství Cesta, 2008, s. 147.

143 JEŘÁBEK A KOL. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2013, s. 48 – 49.

144 VÁCHA, M. *Místo, na kterém stojíš, je posvátná země*. Brno: Nakladatelství Cesta, 2008, s. 147

který je zcela odkázaný na pomoc druhých, tráví své poslední chvíle tam, kde je sice obklopen mnoha vymoženostmi moderní vědy, avšak schází zde to nejdůležitější – empatie. Dnes umírá až 75 % našich občanů ve státních zařízeních, a to i navzdory tomu, že 80 % občanů si zde zemřít nepřeje.¹⁴⁵

Hospice v České republice fungují převážně jako *nestátní a neziskové organizace*. Na úhradách této péče se podílí zdravotní pojišťovny (50 – 60 %), dále pak klienti ze svých příspěvků. O dotace jsou opakovaně žádány obce, kraje i Ministerstvo práce a sociálních věcí. Jedná se však o částky, na něž dosud neexistuje právní nárok; jejich poskytnutí tedy není pro hospice samozřejmostí.¹⁴⁶ Dalším zdrojem jsou prostředky od samotných zřizovatelů, případně výnosy z jejich činnosti a různé finanční dary.¹⁴⁷

Současná potřeba péče hospicového typu v naší zemi je *pokryta pouze ze 40 %* (při započtení hospiců právě zřizovaných). Optimální počet, který bude pokrývat skutečnou potřebu u nás je 3.5 – 5 lůžek / 100 000 obyvatel.¹⁴⁸

Hospicová péče u nás *probíhá především mimo zázemí rodiny* – v lůžkových zařízeních. Vůči nemocným a umírajícím lidem by bylo nejohleduplnějším řešením přenesení úroveň této péče do domácího - rodinného prostředí. To předpokládá zákonné ukotvení takzvaných *mobilitních hospiců*. Tato snaha však dosud nenašla dostatečnou odezvu ze strany státu.¹⁴⁹

Lze předpokládat, že se, s přibývajícím podílem lidí seniorského věku v naší populaci, zvýší také potřeba odpovídající péče. Péče rodinná i hospicová by měly být dostatečně podporovány ze strany státu. Neřešení stávajícího nedostatku těchto zařízení, chybějící snaha o zákonné ukotvení mobilních hospiců, které péči rodinnou a hospicovou propojují a nedostatečná podpora osobní péče v rodinách, mají za následek, že nejenom generace dnešních seniorů, ale především pak současná generace střední bude nadále prožívat své poslední dny převážně v léčebnách dlouhodobě nemocných a na lůžkových odděleních státních nemocnic.

145 VÁCHA, M. *Místo, na kterém stojíš, je posvátná země*. Brno: Nakladatelství Cesta, 2008, s.145.

146 <http://asociacehospicu.cz/pravni-ramec-pro-hospice>. [7. 11. 2015]

147 <http://www.hospice.cz>. [7. 11. 2015]

148 <http://www.hospice.cz>. [7. 11. 2015]

149 http://www.vlada.cz/assets/.../Strategie-paliativni-pece_schvaleno-RLP.doc. [25. 9. 2015]

Zda vybudujeme pro generaci nejmladší – pro naše děti lepší podmínky, zůstává zatím otázkou dosti vzdálenou. Naše vyspělá postmoderní společnost, která dnes velmi dbá na zachovávání lidských práv a svobod, by proto neměla zapomínat na ty, kteří při své celoživotní cestě rozdali mnoho a ztratili již energii ***nárokovat si svůj zasloužený podíl.***

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 RODINNÉ SOUŽITÍ POHLEDEM SOUČASNÉ MLADÉ GENERACE – SOCIOLOGICKÝ VÝZKUM

Sociologický výzkum je zaměřen na současného mladého člověka, na hledání souvislostí mezi způsobem života v rodinném prostředí kde vyrůstal a jeho představou o podobě svého vlastního života v době, kdy se stane samostatným.

Pro účel výzkumu byla zvolena kvantitativní metoda. Získávání proběhlo prostřednictvím dotazníků distribuovaných v papírové podobě. Technika dotazníku byla zvolena proto, že umožňuje získat větší počet odpovědí respondentů v potřebném časovém úseku a v požadovaném objemu.

4.1 Cíl, hypotézy

Hlavní cíl:

Hlavním cílem je získat představu mladých lidí o způsobu života rodiny, kterou si sami založí, jakou roli v ní mají mít jejich rodiče a zda je tato představa ovlivněna životem v jejich původní rodině.

Dílejší cíle:

- Zjistit jak hodnotí mladí lidé, pocházející z různého rodinného prostředí, život ve své orientační rodině.
- Získat přehled o tom, jaké hodnoty preferuje současná mladá generace a nakolik se odráží v jejich hodnotové orientaci výchova a způsob života rodiny, kde vyrůstali.
- Zjistit, zda dnes mladí lidé připouští možnost, že budou jednou sami poskytovat svým starým rodičům potřebnou péči a zda souvisí jejich postoj k takové péči se způsobem života rodiny, kde byli vychováni.
- Poznat představu života mladých lidí o jejich vlastním stáří – jak by chtěli sami prožívat tuto závěrečnou životní etapu.

Hypotézy:

H 1 – *Ve svém budoucím rodinném životě pokládají vzájemný mezigenerační kontakt za nezbytný častěji mladí lidé pocházející z třígeneračních rodin než jejich vrstevníci vychovaní v rodinách dvougeneračních.*

H 2 – *Pomoc s výchovou dětí bez finanční podpory upřednostňují častěji mladí lidé z třígeneračních rodin než mladí lidé z rodin dvougeneračních.*

H 3 – *Pro jedince vychovávané v třígeneračních rodinách je jejich vztah k prarodičům významnější než pro jejich vrstevníky z rodin dvougeneračních.*

H 4 - *Mladí lidé pocházející z věřících rodin upřednostňují častěji hodnoty zaměřené na život v rodinném prostředí než mladí lidé z rodin bez náboženského vyznání.*

H 5 - *Větší ochotu pečovat o své stárnoucí rodiče projevují jedinci, kteří vyrostli v početnější nebo vícegenerační rodině (se svými sourozenci, prarodiči nebo dalšími osobami) než ti, kteří žili a svůj čas trávili převážně se svými rodiči.*

H 6 - *Mladí lidé, kteří projevili nespokojenost s životem v orientační rodině, si častěji přejí vlastní stáří prožít bez očekávání projevů solidarity ze strany rodiny svých potomků, než ti, kteří byli se svým životem ve své orientační rodině spokojeni.*

4.2 Metodika, analytická jednotka

Metodika

Sociologický výzkum využívá kvantitativní metodu. Použitou technikou je dotazník obsahující 15 otázek.

Otázky 1 – 4 jsou uzavřené; formou výběrové odpovědi byly ověřeny základní demografické údaje. Otázky č. 5 – 8 jsou uzavřené, s výběrovými odpověďmi. Otázka č. 9 zjišťuje preferenci hodnot respondentů s využitím třístupňové škály: 1 = hodnoty nejvyššího významu, 2 = hodnoty méně významné, 3 = hodnoty, kterým nepokládá respondent za významné. Otázky č. 10 – 14 jsou uzavřené, s výběrovými odpověďmi. Otázka č. 15 je opět uzavřená s výběrovou odpovědí; respondenti zde mohli navíc volně zdůvodnit svůj názor.

Prostřednictvím předvýzkumu, který byl proveden s 12 respondenty, byla ověřena srozumitelnost formulace jednotlivých otázek a variant odpovědí.

Analytická jednotka

Výběr respondentů vychází z cílů a hypotéz stanovených pro kvantitativní sociologický výzkum. Soubor je tvořen respondenty ve věku **18 – 35 let**. Jedná se o mladé lidi, kteří svou plnohodnotnou zkušenost s mezigeneračním soužitím a solidaritou prožili dosud především v roli třetí – tedy nejmladší generace.

Výzkumný soubor je složen z respondentů pocházejících jak z venkovského, tak také z městského prostředí: Brno a okolí, Jihlava, Olomouc a okolí, Tišnov a okolí.

Nejpočetnější skupinu - 62 % tvoří respondenti ve věku 18 – 24 let. Tato věková kategorie je zastoupena především studenty státní vysoké školy – 75 %. Respondenti od 25 do 30 let představují 29 % z celého výzkumného souboru a zbývající podíl - 9 % jsou respondenti od 30 do 35 let. V těchto dvou věkových kategoriích uvádí převážná část respondentů, že jsou v trvalém pracovním poměru.

V rámci celého výzkumného souboru má 74 % respondentů partnerský vztah, který považují za perspektivní; 22 % respondentů nemá trvalý vztah a zbývající podíl – 4 % tvoří sezdané, a dosud bezdětné páry.

4.3 Zpracování dat

Dotazníky byly distribuovány v tištěné formě. Sociologického výzkumu se zúčastnilo celkem 131 respondentů. Z tohoto počtu bylo vyřazeno 19 dotazníků. Důvodem bylo jednak nesplnění věkové hranice (6 odpovídajících bylo starších 35 let nebo byli již sami rodiči); vyřazeny byly také dotazníky, v nichž chyběly odpovědi na některou z otázek a dotazníky, kde bylo u položek vyžadujících jedinou odpověď označeno více možností (13 respondentů). Výzkumný soubor je tvořen 112 respondenty. Z daného počtu je 77 žen a 35 mužů.

Pro vyhodnocení odpovědí využívá výzkum dvou základních kritérií:

1. kritérium - podoba rodinného soužití (dvougenerační / třígenerační, s oběma rodiči / s jedním z rodičů, ...); tato kategorie je základní a její dělení je využito napříč všemi následujícími otázkami.

2. kritérium - náboženské vyznání rodiny; kategorie se váže například na otázky jako je hodnotová orientace respondenta, být prospěšným v rovině obecné – tedy nejenom ve vztahu ke svým blízkým, ale také v rámci celé společnosti.

Výsledky výzkumu jsou vypovídající v rámci možností daných limitovaným počtem jak celkovým, tak především počtem v jednotlivých kategoriích. Otázka č. 5 uvádí počet respondentů a jednotlivé částky jsou zde vyjádřeny rovněž v %. Následující položky č. 6 – č. 15 pracují pouze s údaji vyjádřenými v %.

Otázky č. 1-4

Otázky 1 – 4 mají identifikační charakter; zjišťují **věk, pohlaví, rodinný stav, studium či zaměstnání**, případně zda mají nebo nemají respondenti **děti**. Odpovědi byly využity především k výběru či vyřazení vyplněných dotazníků.

Otázka č. 5

Otázka představuje základní **rozdělení výzkumného souboru do skupin dle způsobu života orientační rodiny** (dvougenerační / třígenerační, které jsou dále podrobněji děleny na rodiny, kde žili 2 rodiče a jedno dítě / 2 rodiče a více dětí, atd.). Respondenti doplňovali následující zadání: „*V rodině, ve které jste vyrůstali, jste žili společně s ...*“:

Tabulka č. 1 - Údaje vyjadřují počet respondentů a základní informaci o podobě jejich rodinného soužití V posledním řádku je počet respondentů převeden na % a ta jsou zaokrouhlena na jednotky.

	Dvougenerační rodina					Třígenerační rodina					
	2 rodiče + 1 dítě	2 rodiče + více dětí	1 rodič + 1 dítě	1 rodič + více dětí	Celkem dvoug. rodiny	2 rodiče + 1 dítě + prarodiče	2 rodiče + více dětí + prarodiče	1 rodič + 1 dítě + prarodiče	1 rodič + více dětí + prarodiče	Celkem třígen. rodiny	Celkem
<i>Počet</i>	27	58	3	6	94	3	8	4	3	18	112
<i>%</i>	24	52	3	5	84	3	6	4	3	16	100

Z údajů v tabulce vyplývá, že výzkumu se zúčastnilo **84 %** respondentů z dvougeneračních a **16 %** z třígeneračních rodin. Nejpočetněji je zastoupena skupina respondentů z rodin, kde žili 2 rodiče + více dětí = 52 %. Druhým nejvýše zastoupeným modelem rodiny jsou 2 rodiče + 1 dítě = 24 %. Ostatní typy rodin jsou v souboru zastoupeny: 3 % = 1 rodič + 1 dítě, 5 % = 1 rodič + více dětí, 3 % = 2 rodiče + jedno dítě + prarodiče, 6 % = 2 rodiče + více dětí + prarodiče, 4 % = 1 rodič + 1 dítě + prarodiče a 3 % = 1 rodič + více dětí + prarodiče.

V tabulce č. 1 je uveden přehled zastoupení jednotlivých typů rodin respondentů ve výzkumném souboru. Toto rozdělení zároveň představuje základní kritérium pro vyhodnocení získaných odpovědí na další otázky.

Otázka č. 6

Otázka zjišťuje s kým trávili respondenti v období svého dětství **volný čas**. Respondenti doplňovali do zadání: „*Jako dítě jste nejčastěji trávili svůj volný čas s ...*“: Výchozím kritériem je rozlišení z tabulky č. 1. - dvougenerační a třígenerační rodiny.

Tabulka č. 2 - Údaje jsou vyjádřeny v % (zaokrouhlených na jednotky); konkrétní typ soužití je uváděn v % vždy v rámci své vlastní kategorie (např. 2 rodiče + více dětí); sloupce vyjadřující souhrnné údaje (označené „celkem dvougenerační rodiny“ nebo „celkem třígenerační rodiny“) rovněž vyjadřují zjištěné hodnoty zvlášť v kategorii „dvougenerační rodina“ a zvlášť v kategorii „třígenerační rodina“; to znamená, že % uvedená u jednotlivých typů rodin nejsou částkami sčitatelnými do sloupců uvádějících souhrnné hodnoty.

	Dvougenerační rodina					Třígenerační rodina				
odpověď	2 rodiče + 1 dítě	2 rodiče + více dětí	1 rodič + 1 dítě	1 rodič + více dětí	Celkem dvougener. rodiny	2 rodiče + 1 dítě + prarodiče	2 rodiče + více dětí + prarodiče	1 rodič + 1 dítě + prarodiče	1 rodič + víceděti + prarodiče	Celkem třígen. rodiny
<i>S rodiči (příp. sourozenci)</i>	56	60	-	-	53	33	63	-	-	33
<i>S jedním z rodičů, (příp. sourozenci)</i>	7	12	67	50	15	-	-	-	33	6
<i>S prarodičem/s prarodiči</i>	7	4	33	-	5	-	-	50	-	22
<i>S jinými osobami (např. spolužáci)</i>	23	21	-	50	23	67	37	50	67	39
<i>Sami</i>	7	3	-	-	4	-	-	-	-	-

Z údajů v tabulce vyplývá, že volný čas trávili dotázaní nejčastěji **s oběma rodiči**. Tuto variantu označilo **53 %** dotázaných, kteří pochází z dvougeneračních rodin a **33 %** dotázaných pocházejících z rodin třígeneračních.

Jako nejčastějšího společníka označili **jednoho z rodičů** především respondenti z rodin neúplných dvougeneračních: jeden rodič a jedno dítě = **67 %** a jeden rodič + více dětí = **50 %**.

U třígeneračních rodin se projevil celkově větší podíl tráveného času s prarodiči = **22 %**, oproti dvougeneračním rodinám, kde nejvíce času s prarodiči trávilo pouhých **5 %** dotázaných.

Variantu trávení volného času **sami** - **4 %** uvedli pouze respondenti pocházející z dvougeneračního soužití a to z kategorií rodin se dvěma rodiči. Zde je třeba uvést, že se jedná vesměs o respondenty z **rodin rekonstruovaných**, kteří v dotazníku uvedli, že žijí s matkou a nevlastním otcem. Tato kategorie, pro nízký počet respondentů byla přiřazena do kategorie úplných rodin.

Významnou část tvoří respondenti, kteří trávili nejčastěji své volno s **jinými osobami**, kterými byli převážně vrstevníci (kamarádi, spolužáci, atd.). Zde se jednalo, u rodin dvougeneračních, o **23 %** a u rodin třígeneračních o **39 %**.

Otázka č. 7

V otázce č. 7 byla zjišťována **spokojenost či nespokojenost se životem v orientační rodině**. Respondenti odpovídali na dotaz „*Jak vnímáte způsob života rodiny v níž jste vyrůstali ?*“ - zda podoba života v jejich orientační rodině splňovala jejich představu o ideálním rodinném životě, zda s ním byli či nebyli spokojeni.

Spokojenost vyjadřovaly dvě možnosti odpovědí:

1. *Považuji je za ideální, nic bych na něm neměnil/a.*
2. *Přinášel mi pocit spokojenosti, změnil/a bych pouze některé, ale ne zásadní, věci.*

Nespokojenost vyjadřovaly odpovědi:

3. *Nebyl podle mých představ, život ve své rodině, kterou si sám založím, chci mít lepší.*
4. *Život v rodině kde jsem vyrůstal mě přesvědčil, že sám / sama mít svou rodinu nechci.*

Z celkového počtu všech respondentů uvedlo **75 %**, že bylo s životem ve své orientační rodině spokojeno. Zbývajících **25 %** spokojeno nebylo.

Spokojenost / nespokojenost v rodinách dvougeneračních a třígeneračních :

Z respondentů, kteří byli vychováni v dvougeneračních rodinách pak spokojenost vyjádřilo **77 %**, opačný názor má **23 %**. Respondenti vychováni v rodinách třígeneračních projevili spokojenost v **67 %** a nespokojenost v **33 %**.

Spokojenost / nespokojenost v rodinách bez vyznání a v rodinách nábožensky orientovaných: Respondenti pocházející z rodin bez vyznání vyjadřují svou spokojenost se způsobem života orientační rodiny v **68 %** a nespokojenost ve 32 %.

Respondenti, kteří byli vychováni v rodinách nábožensky orientovaných pak byli spokojeni v **89 %** a v 11 % projevili nespokojenost.

Otázka č. 8

Položka se týká oblasti **náboženské víry v rodině**. Respondenti odpovídali na dotaz: „Vyznávala / vyznává Vaše rodina některé náboženství?“ .

Tabulka č. 3 - V jednotlivých sloupcích jsou uvedeny výsledky v % pro každý typ rodinného soužití zvlášť.

	Dvougenerační rodina					Třígenerační rodina				
odpověď	2 rodiče + 1 dítě	2 rodiče + více dětí	1 rodič + 1 dítě	1 rodič + více dětí	Celkem dvougen. rodiny	2 rodiče + 1 dítě + prarodiče	2 rodiče + více dětí + prarodiče	1 rodič + 1 dítě + prarodiče	1 rodič + více dětí + prarodiče	Celkem třígen. rodiny
<i>Ano, jsme praktikující</i>	30	38	33	100	37	100	62	50	33	61
<i>Pouze sympatizujeme</i>	15	5	17	-	9	-	-	-	-	5
<i>Ne, nejsme věřící</i>	22	47	33	-	37	-	25	25	67	17
<i>Prarodiče jsou věřící</i>	33	10	17	-	17	-	13	25	-	17

Respondenti, kteří uvádí, že jsou *praktikující věřící* tvoří u dvougeneračních rodin **37 %** a **9 %** se ve stejné kategorii označuje jako *sympatizující*. U rodin třígeneračních se jedná o **61 %** praktikujících a **5 %** sympatizujících rodin. Jako náboženství je v naprosté většině uváděno křesťanství, často se specifikací náboženství římskokatolického.

Respondenti z rodin dvougeneračních, kteří označili variantu *nejsme věřící*, případně pouze *prarodiče jsou věřící* tvoří 54 % a rodiny třígenerační ve stejných dvou kategoriích souhrnně pouhých 34 %.

Otázka č. 9

Otázka zjišťuje *hodnotovou orientaci respondentů*. Pro účel výzkumu byl využit redukovaný výčet hodnot čerpaný z různých hodnotových oblastí. Respondenti odpovídali na následující znění otázky: „*Co považujete pro svůj život za důležité?*“

Tabulka č. 4 - využívá výsledků z položek předchozích: hodnoty, které upřednostňují respondenti dle rozdělení v tabulce č. 1 = dle podoby rodinného soužití. Další dělení hodnotové orientace vychází z položky č. 8 = dle náboženské orientace. Výsledky jsou rozděleny vždy do tří skupin: 1. skupina = hodnoty s nejvyšší preferencí; 2. skupina = důležité, ale nejedná se o prioritní hodnoty; 3. skupina = hodnoty s malou či žádnou preferencí. Jednotlivé částky jsou uváděny v % a to v každém sloupci zvlášť.

<i>hodnoty</i>	<i>Rodiny věřící</i>			<i>Rodiny bez vyznání</i>			<i>Celkem jednotlivé hodnoty</i>		
	Nejdůležitější	Méně důležité	Nejsou důležité	Nejdůležitější	Méně důležité	Nejsou důležité	Nejdůležitější	Méně důležité	Nejsou důležité
<i>Najít život. partnera</i>	90	8	2	92	-	8	91	4	5
<i>Mít víru</i>	60	12	28	10	5	85	32	8	60
<i>Uzavřít sňatek</i>	58	26	16	48	15	37	53	20	28
<i>Mít děti</i>	84	6	10	79	6	15	81	6	13
<i>Mít spokojený rodinný život</i>	88	10	2	88	8	4	88	9	3

Nalézt si správného životního partnera dávají respondenti z obou kategorií vysoký význam: z věřících rodin zařadilo tuto možnost mezi nejdůležitější hodnoty **90 %** (opačné hodnocení = nedůležité označila 2 % respondentů) a z nevěřících rodin dokonce **92 %** dotázaných (opačné hodnocení označilo 8 % respondentů).

Preference **náboženství** jako životní hodnoty je jednoznačně vyšší u rodin, které své děti vychovávali k jeho aktivnímu – praktikujícímu pojetí. **60 %** respondentů z rodin nábožensky orientovaných vnímá tuto oblast jako prioritu. Z rodin nevěřících pak uvedlo víru jako nejvíce důležitou **10 %** respondentů; tuto většinou pochází z rodin, kde byli věřící pouze prarodiče.

Sňatek preferují z **58 %** dotázaní z věřících rodin (za nepotřebný či málo důležitý považuje sňatek 16 % respondentů z téže kategorie); z rodin nevěřících se jedná o **48 %** respondentů, kteří považují sňatek za velmi důležitý (za málo důležitý nebo za zbytečný jej považuje ve stejné kategorii 37 % respondentů).

Mít děti si přeje, a za nejdůležitější ve svém životě považuje, **84 %** respondentů z rodin věřících (10 % nepovažuje mít děti pro svůj život za důležité, případně mít děti nechce). Dotázaní, pocházející z rodin nevěřících, uvádí v **79 %** jako nejvyšší hodnotu mít děti (15 % v dané kategorii toto nepovažuje za nezbytné, případně mít děti nechce).

O **spokojený rodinný život** jeví v poměru stejný zájem obě dvě kategorie a to v **88 %**.

Tabulka č. 5 – nabízí srovnání výsledků odpovědí z oblasti hodnot zaměřených na rodinný život; výzkumný soubor je rozdělen na odpovědi respondentů z rodin úplných a neúplných.

hodnoty	Rodiny úplné			Rodiny neúplné			Celkem jednotlivé hodnoty		
	Nejdůležitější	Méně důležité	Nejsou důležité	Nedůležitější	Méně důležité	Nejsou důležité	Nejdůležitější	Méně důležité	Nejsou důležité
Najít život. partnera	93	3	4	81	6	13	91	4	5
Uzavřít sňatek	58	20	22	25	19	56	53	20	27
Mít děti	85	6	9	63	6	31	81	6	13
Mít spokojený rodinný život	90	8	2	75	12	13	88	9	3
celkem	82	9	9	61	11	28	78	10	12

Nalezení životního partnera má opět vysokou preferenci u obou zkoumaných skupin. Přesto je zde, oproti předchozímu dělení (z tabulky č. 4), patrný vyšší rozdíl mezi vnímáním významnosti nalezení správného životního partnera: **93 %** respondentů z úplných rodin považuje za prioritu nalézt správného životního partnera (4 % z respondentů vychovaných v úplných rodinách nepovažuje mít životního partnera za důležité); respondenti z neúplných rodin vnímají jako velmi důležité mít životního partnera v **81 %** (13 % z nich pak uvádí, že toto za důležité nepovažují).

Uzavření sňatku pak dotázaní z úplných rodin považují za stěžejní v **58 %** (opačný názor má 22 %); respondenti z rodin neúplných pak uvádí v **25 %**, že je pro ně sňatek důležitý (opačný názor má v dané kategorii 56 % dotázaných).

85 % odpovídajících z rodin úplných považuje za důležité **mít děti** (opačný názor má v téže kategorii 9 % respondentů); respondenti z rodin neúplných uvádí jako důležitou hodnotu mít děti v **63 %** (opačný názor má v kategorii 31 % dotázaných).

Spokojený rodinný život chce mít **90 %** dotázaných z rodin úplných (opačný postoj zaujala 2 % respondentů v dané kategorii); z rodin neúplných pak chce mít spokojený rodinný život **75 %** dotázaných (opačný postoj k rodinnému životu zaujalo 13 % respondentů v kategorii).

Další zkoumanou hodnotou je **postarat se o své blízké**, která je v následující tabulce uváděna vedle hodnoty **být prospěšný – pomáhat potřebným**. Tabulka č 6 znázorňuje shodu či rozdíl mezi názory respondentů pocházejících z rodin dvougeneračních a třígeneračních. Zde se také nabízí srovnání ochoty *pomáhat svým blízkým* a ochoty *pomáhat v obecnějším měřítku*, tedy lidem potřebným.

Tabulka č. 6 - znázorňuje shodu či rozdíl mezi názory respondentů pocházejících z rodin dvougeneračních a třígeneračních. Výsledky jsou vyjádřeny v %.

	Rodiny dvougenerační			Rodiny třígenerační		
hodnoty	Nejdůležitější	Méně důležité	Nejsou důležité	Nejdůležitější	Méně důležité	Nejsou důležité
<i>Postarat se o blízké</i>	82	12	6	66	17	17
<i>Pomáhat potřebným</i>	40	34	20	66	17	17

Postarat se o své blízké řadí k nejdůležitějším hodnotám ve svém životě **82 %** respondentů z dvougeneračních rodin (opačný názor má 6 % odpovídajících ze stejné skupiny). Respondenti z rodin třígeneračních pak považují tuto hodnotu za stěžejní v **66 %** (za nedůležitou ji považuje 17 % odpovídajících).

Pomáhat potřebným řadí k nejvyšším hodnotám **40 %** respondentů z rodin dvougeneračních (opačný názor má 20 % respondentů z dvougeneračních rodin). Respondenti z rodin třígeneračních považují za jednu z nejdůležitějších ve svém životě v **66 %** (17 % z téže skupiny ji nepovažuje za důležitou).

V následující tabulce jsou srovnávány tytéž hodnoty, jako v tabulce č. 6; využívá ale druhé kritérium - dle *náboženství v rodině* respondentů – tedy zda respondenti z věřících rodin mají v některé z uvedených hodnot odlišný pohled než respondenti z rodin nevěřících.

Tabulka č. 7 - znázorňuje shodu či rozdíl mezi názory respondentů pocházejících z rodin věřících a z rodin bez vyznání. Výsledky jsou vyjádřeny v %.

<i>hodnoty</i>	<i>Rodiny věřící</i>			<i>Rodiny bez vyznání</i>		
	Nejdůležitější	Méně důležité	Nejsou důležité	Nejdůležitější	Méně důležité	Nejsou důležité
<i>Postarat se o blízké</i>	74	20	6	84	6	10
<i>Pomáhat potřebným</i>	58	28	14	39	37	24

Postarat se o své blízké považují respondenti z věřících rodin za nejdůležitější v **74 %** (opačný postoj má v dané skupině 6 % odpovídajících). Respondenti z rodin bez vyznání považují starost o blízké k nejdůležitějším hodnotám v **84 %** (opačný názor ve stejné skupině má 10 % odpovídajících).

Pomoc potřebným považují respondenti z rodin věřících za nejvyšší hodnotu v **58 %** (14 % ze stejné skupiny toto nepovažuje za důležité). Respondenti z rodin bez vyznání označili za nejvyšší stejnou hodnotu v **39 %** (24 % ji nepovažuje za důležitou).

Další zjištěné údaje: 73 % dotázaných považuje za velmi důležité dosáhnout odpovídajícího vzdělání, veřejně uznávanou osobností se chce stíát 20 % respondentů, přátelství patří mezi nejdůležitější hodnoty pro 90 % dotázaných, pro 61 % je důležité mít dobře placenou práci a 54 % chce mít úspěch ve svém zaměstnání. Žít zdravě, ve zdravém prostředí chce 57 % respondentů a 34 % chce vést bohatý společenský život.

Otázka č. 10

Zde byli respondenti dotazováni na jejich *představu o roli vlastních rodičů v rodině, kterou si v budoucnu sami založí* – jedná se tedy o jejich rodinu prokreační. Zadání otázky zní : „*Pokud si založíte sami svou vlastní rodinu, chtěli byste, aby Vaši rodiče / Váš rodič ...*“ (dokončení věty = odpovídající si zvolí jednu z nabízených variant uvedených v tabulce č. 10).

Tabulka č. 8 - V jednotlivých sloupcích jsou uvedeny výsledky v % pro každý typ rodinného soužití zvlášť

	<i>Dvougenerační rodina</i>					<i>Třígenerační rodina</i>				
<i>odpověď</i>	2 rodiče + 1 dítě	2 rodiče + více dětí	1 rodič + 1 dítě	1 rodič + více dětí	Celkem dvoug. rodiny	2 rodiče + 1 dítě + prarodiče	2 rodiče + více dětí + prarodiče	1 rodič + 1 dítě + prarodiče	1 rodič + více dětí + prarodiče	Celkem třígen. rodiny
a	4	-	-	17	2	-	12	-	-	6
b	15	12	-	-	12	77	50	-	33	39
c	55	65	67	66	63	33	25	50	77	39
d	26	21	-	17	21	-	13	25	-	11
e	-	2	33	-	2	-	-	25	-	5
f	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Znění jednotlivých odpovědí:

- a) Bydlení v jedné domácnosti, pomoc s výchovou dětí.
- b) Bydlení v blízkosti rodičů, pomoc s domácností a s výchovou dětí.
- c) Návštěvy po vzájemné dohodě, pomoc s domácností a s výchovou dětí.
- d) Setkání pouze o víkendech a svátcích zaručující pravidelný kontakt s dětmi.
- e) Omezení kontaktů bez vlivu na výchovu dětí.
- f) Žádný kontakt.

Nejvíce preferovanou představou o kontaktech své budoucí rodiny s (budoucími) prarodiči je **návštěva po vzájemné dohodě spojená s věnováním se dětem** a to respondenty z dvougeneračních rodin, kteří volili tuto variantu celkem v **63%**. Názory respondentů z jednotlivých typů dvougeneračních rodin jsou srovnatelné: 65 % - dva rodiče s více dětmi, 67 % - jeden rodič a jedno dítě, 66 % - odpověděli respondenti, kteří žili v rodině s jedním rodičem a sourozenci. Nižší zájem o tento typ kontaktu se projevil pouze u respondentů, kteří vyrostli jako jediné dítě se dvěma rodiči – 55%. Danou variantu volili respondenti z rodin třígeneračních pouze z **39 %**. Ti dali stejnou preferenci možnosti **bydlení v blízkosti prarodičů a pomoc s výchovou dětí – 39 %**. Respondenti z dvougeneračních rodin volili tuto variantu pouze ve **12 %**.

„Víkendová a sváteční setkávání“ prarodičů s rodinou svých dětí chtějí respondenti pocházející z dvougeneračních rodin ve **21 %** a respondenti z rodin třígeneračních v **11 %**.

Pouze **2 %** respondentů pocházejících z dvougeneračních rodin a **6 %** z rodin třígeneračních uvedlo, že by chtěli **žít v jedné domácnosti** se svými rodiči.

Omezené kontakty bez možnosti vlivu na děti si přejí **2 %** respondentů pocházejících z rodin dvougeneračních a **5 %** z rodin vícegeneračních.

Žádný z respondentů ale nechce v budoucnu zcela přerušit kontakt se svými – rodiči.

Otázka č. 11

Otázka se zaměřuje na zjištění představy respondentů o prarodičovském **poskytování podpory rodinám svých potomků**. Respondenti byli dotazováni: „*Domníváte se, že nejlepší pomoc Vaší vlastní – budoucí rodině ze strany Vašich rodičů je ...*“

Tabulka č. 9 – V jednotlivých sloupcích jsou uvedeny výsledky v % pro každý typ rodinného soužití zvlášť.

odpověď	Dvougenerační rodina					Třígenerační rodina				
	2 rodiče + 1 dítě	2 rodiče + více dětí	1 rodič + 1 dítě	1 rodič + více dětí	Celkem dvoug. rodiny	2 rodiče + 1 dítě + prarodiče	2 rodiče + více dětí + prarodiče	1 rodič + 1 dítě + prarodiče	1 rodič + více dětí + prarodiče	Celkem třígen. rodiny
<i>Pouze finanční výpomoc</i>	-	2		-	2		-	-	-	-
<i>Podpora finanční i výpomoc s výchovou</i>	4	7		-	5	67	25	25	-	28
<i>Výpomoc s výchovou bez finanční podpory</i>	59	45		33	47	-	38	-	67	28
<i>Důraz na kontakt bez podmínky výpomoci</i>	37	44	67	67	45	33	37	50	33	39
<i>Bez zájmu o jakoukoliv podporu</i>	-	2	33	-	2	-	-	25	-	5

Nejčastěji uvádí respondenti z dvougeneračních rodin zájem o **pomoc s výchovou dětí bez finanční podpory** a to ve **47 %**; o tuto možnost jeví zájem **28 %** dotázaných z rodin třígeneračních.

Další nejvíce preferovanou variantu, která zdůrazňuje zájem respondentů o **kontakt bez podmínky výpomoci**, označilo za odpovídající svým požadavkům **45 %** respondentů z dvougeneračních a tutéž možnost si vybralo **39 %** respondentů z třígeneračních rodin.

Pomoc s výchovou spolu s podporou finanční preferuje pouze **5 %** respondentů z dvougeneračních rodin a výrazně více z rodin třígeneračních – **28 %**, kteří označili tuto variantu za nejlepší.

Pouze finanční podporu své mladé rodiny si představuje od rodičů **2 %** respondentů z dvougeneračních rodin (u třígeneračních rodin tuto variantu nikdo nevolil).

Bez zájmu o jakoukoliv podporu jsou **2%** respondentů z dvougeneračních a **5 %** z třígeneračních rodin.

Otázka č. 12

Tato položka zjišťuje **úroveň vztahů respondentů k jejich prarodičům**. Dotazovaní odpověděli na zadání: „*Prarodiče pro Vás ve Vašem životě představují ...*“:

Tabulka č. 10 - V jednotlivých sloupcích jsou uvedeny výsledky v % pro každý typ rodinného soužití zvlášť.

<i>odpověď</i>	<i>Dvougenerační rodina</i>					<i>Třígenerační rodina</i>				
	2 rodiče + 1 dítě	2 rodiče + více dětí	1 rodič + 1 dítě	1 rodič + více dětí	Celkem dvougener. rodiny	2 rodiče + 1 dítě + prarodiče	2 rodiče + více dětí + prarodiče	1 rodič + 1 dítě + prarodiče	1 rodič + více dětí + prarodiče	Celkem třígen. rodiny
<i>Po rodičích jsou pro mne nejbližšími bytostmi</i>	44	40	67	66	43	33	38	25	67	39
<i>Někdy pro mne měli více pochopení než rodiče</i>	33	28	33	17	29	67	38	25	33	28
<i>Byli / jsou mi v mém životě vždy největší oporou</i>	15	15	-	17	15	-	12	50	-	28
<i>Nenašli jsme k sobě cestu, máme neutrální vztah</i>	4	17	-	-	12	-	12	-	-	5
<i>Nikdy jsme si neporozuměli</i>	4	-	-	-	1	-	-	-	-	-

Vztah ke svým prarodičům vyjádřili respondenti v rámci dvou kategorií a to respondenti z dvougeneračních rodin a respondenti z rodin třígeneračních. V obou případech byla nejčastěji označena 1. varianta – **po rodičích jsou pro mne nejbližšími bytostmi** a to u respondentů z dvougeneračních rodin ve **43 %** a u respondentů z třígeneračních rodin v **39 %**.

U variant **někdy pro mne měli více pochopení než rodiče**, případně respondent své prarodiče považuje za ty, kteří mu **byli vždy největší životní oporou**, odpovídali respondenti z rodin dvougeneračních v **44 %** (29 % + 15 %) a respondenti z třígeneračních rodin v **56 %** (28 % + 28 %).

Varianta *neutrálního vztahu* – **nenášli jsme k sobě cestu** byla označena **12 %** dotázaných z dvougeneračních a **5 %** z třígeneračních rodin.

Negativní hodnocení vztahu – **nikdy jsme si neporozuměli** – představuje pouze **1 %** dotázaných.

Otázka č.13

Tato otázka zjišťovala **představu mladých lidí o prožívání jejich vlastního stáří**. Respondenti odpovídali na dotaz: „*Jak byste si představovali svůj život v době svého stáří?*“

Tabulka č. 11 – Jako základní kritérium je v tabulce využit výsledek z položky č. 7 - spokojenosti a nespokojenosti respondentů s životem ve své orientační rodině. Jednotlivé řádky pak určují % respondentů, kteří volili určitý způsob života ve stáří. Výslednou informací je pak např.: V době svého vlastního stáří chtějí 4 % respondentů z rodin dvougeneračních, kteří byli spokojeni ve své orientační rodině žít s rodinou svých dětí ve společné domácnosti.

	<i>odpověď</i>	<i>Rodiny dvougenerační</i>		<i>Rodiny třígenerační</i>		<i>Rodiny celkem</i>	
		<i>spokojeni</i>	<i>nespokojeni</i>	<i>spokojeni</i>	<i>nespokojeni</i>	<i>spokojeni</i>	<i>nespokojeni</i>
1	<i>Žít ve společné, třígenerační domácnosti.</i>	4	-	25	-	7	-
2	<i>Žít samostatně, ale pro případ potřeby, v dosahu rodiny dětí.</i>	57	45	42	50	56	46
3	<i>Žít samostatně, občasný kontakt s přáteli.</i>	1	5	-	-	1	4
4	<i>Žít samostatně, občasný kontakt s rodinou svých dětí.</i>	-	9	-	50	-	18
5	<i>Žít samostatně s běžným kontaktem s dětmi i přáteli.</i>	38	32	33	-	36	25
6	<i>Žít v sociálním zařízení v pohodlí a s dobrou péčí.</i>	-	9	-	-	-	7

Respondenti, kteří byli spokojeni se svým životem v rodině orientační, volili nejčastěji, v **56 %**, odpověď č.2 – **žít samostatně, ale pro případ potřeby, v dosahu rodiny dětí**.

Druhou nejčastější odpovědí mezi spokojenými respondenty – **36 %** byla odpověď č. 5 - Žít samostatně s běžným kontaktem s dětmi i přáteli. Na třetím místě – **7 %** volili spokojení respondenti odpověď č. 1. - Žít ve společné domácnosti.

Pouze **1 %** spokojených respondentů volilo odpověď č. 3 Žít samostatně, mít občasný kontakt se svými přáteli a vrstevníky.

Respondenti, kteří nebyli spokojeni se svým životem v orientační rodině volili také nejčastěji možnost č. 2 - **žít samostatně, ale pro případ potřeby, v dosahu rodiny dětí** a to ve **46 %** .

Druhou nejčastější volbou – **25 %**, byla odpověď č. 5 - žít samostatně s běžným kontaktem s dětmi i přáteli. Celkem **18 %** nespokojených volilo variantu č 4 - žít samostatně, občasný kontakt s rodinou svých dětí. **Z** nespokojených volila **4 %** odpověď č. 3 - žít samostatně, mít občasný kontakt s přáteli a vrstevníky.

7 % nespokojených si dokáže představit své stáří strávené v sociálním zařízení – č. 6.

Otázka č. 14

V této položce byli respondenti dotazováni, zda a do jaké úrovně mají oni sami **zkušenost s péčí o nesoběstačnou osobu** v rodinném prostředí: „*Máte již zkušenost se členem rodiny, který potřeboval celodenní péči?*“

Tabulka č. 12 - V jednotlivých sloupcích jsou uvedeny výsledky v % pro každý typ rodinného soužití zvlášť.

	Dvougenerační rodina					Třígenerační rodina				
Odpověď	2 rodiče + 1 dítě	2 rodiče + více dětí	1 rodič + 1 dítě	1 rodič + více dětí	Celkem dvoug. rodiny	2 rodiče + 1 dítě + prarodiče	2 rodiče + více dětí + prarodiče	1 rodič + 1 dítě + prarodiče	1 rodič + více dětí + prarodiče	Celkem třígen. rodiny
<i>Osobně jsem pečoval/a o člena rodiny</i>	11	7	33	17	10	-	-	-	-	-
<i>Vypomáhal/a jsem s péčí o člena rodiny</i>	11	21	-	17	17	33	25	50	67	39
<i>Měl/a jsem možnost pozorovat, co péče obnáší</i>	45	19	-	-	24	67	37	25	33	39
<i>Ne, nikdy jsem podobnou zkušenost nezažil/a</i>	33	53	67	66	49	-	38	25	-	22

Nejvyšší podíl **49 %** vykazují respondenti z dvougeneračních rodin, kteří nemají žádnou zkušenost s péčí o nesoběstačné členy rodiny – **nikdy jsem podobnou zkušenost nezažil/a**. Respondenti z rodin třígeneračních jsou bez dané zkušenosti v **22 %**.

Možnost **pozorovat, co taková péče obnáší** mělo **24 %** dotázaných z dvougeneračních rodin a **39 %** z rodin vícegeneračních.

V rodinách dvougeneračních se osobně účastnilo péče **17 %** respondentů – **vypomáhal/a jsem s péčí o člena rodiny**; z rodin třígeneračních pak tuto variantu označilo **39 %** odpovídajících.

Osobně pečovalo o člena rodiny z dvougeneračních rodin 10 % dotázaných. V rodinách třígeneračních nikdo tuto variantu neoznačil.

Otázka č. 15

V poslední položce odpovídali respondenti na dotaz zda by byli v budoucnu ochotni pomáhat svým starým rodičům v případě, že to bude vyžadovat jejich zdravotní stav. Respondentům byl položen dotaz: „Dokážete si představit, že se budete jednou starat o své rodiče?“

Tabulka č. 13 - V jednotlivých sloupcích jsou uvedeny výsledky v % pro každý typ rodinného soužití zvlášť.

	Dvougenerační rodiny s jedním dítětem		Celkem	Rodiny s více dětmi, rodiny třígenerační s 1 dítětem / s více dětmi						Celkem
	2 rodiče + 1 dítě	1 rodič + 1 dítě		2 rodiče + více dětí	1 rodič + více dětí	2 rodiče + 1 dítě + prarodiče	2 rodiče + více dětí + prarodiče	1 rodič + 1 dítě + prarodiče	1 rodič + více dětí + prarodiče	
Odpořed'			Celkem							Celkem
<i>Ano, chci pečovat o své rodiče</i>	59	67	60	71	83	100	100	100	33	76
<i>Nevím, nejsem si zatím jist/a</i>	11	-	10	15						11
<i>Ne, nebudu pečovat o své rodiče</i>	30	33	30	14	17				67	13

60 % respondentů z dvougeneračních rodin, kteří vyrůstali bez sourozenců označilo možnost, že v budoucnu chtějí pečovat o své staré rodiče.

Respondenti z rodin početnějších a vícegeneračních pak chtějí pečovat o své rodiče v **76 %**, nejistých je 11 % a 13 % nechce v budoucnu poskytovat svým rodičům péči. Respondenti, kteří vyrůstali v dvougenerační rodině jako jediné dítě pak projeví nejistotu v 10 % a 30 % z nich nechce v budoucnu poskytovat svým rodičům péči.

4.4 Analýza výsledků

Hlavní hypotéza - H 1

H 1 - *Ve svém budoucím rodinném životě pokládají vzájemný mezigenerační kontakt za nezbytný častěji mladí lidé pocházející z třígeneračních rodin než jejich vrstevníci vychovaní v rodinách dvougeneračních.*

K ověření platnosti hypotézy H1 byla použita otázka č. 10: „*Pokud si založíte svou vlastní rodinu, chtěli byste, aby Vaši rodiče s Vámi :“*

Z výběru předložených variant neoznačil nikdo z respondentů možnost *nemám zájem v budoucnu o kontakt se svými rodiči*. Varianty, které byly respondenty označeny jsou, pro účel ověření hypotézy H1, byly rozděleny do dvou kategorií.

První kategorie je tvořena odpověďmi vyjadřujícími zájem respondenta o takový kontakt, který by umožňoval **aktivní způsob soužití všech tří generací**. Tento pro-aktivní způsob vyjadřují varianty:

1. - *bydlení v jedné domácnosti, pomoc s výchovou dětí*
2. - *bydlení v blízkosti domova rodičů, pomoc v domácnosti a s výchovou dětí*
3. - *návštěvy po vzájemné dohodě, pomoc v domácnosti a s výchovou dětí*

Poslední uvedená možnost byla rovněž zařazena do kategorie aktivního mezigeneračního soužití a to i přes to, že je zde vyjádřena podmínka „vzájemné dohody“. Zůstává zachován předpoklad možnosti setkávání se prarodičů s rodinou svých potomků spolu s výchovným působením na vnuky.

Respondenti pocházející z *rodin dvougeneračních* odpověděli kladně na tyto varianty v **77 %** (jednotlivé odpovědi: č. 1 = 2 %, č. 2 = 12 %, č. 3 = 63 %).

Respondenti pocházející z *rodin třígeneračních* odpovídali na stejné položky kladně v **84 %** (jednotlivé odpovědi: č. 1 = 6 %, č. 2 = 39 %, č. 3 = 39%).

Z výsledků je dále patrné, že větší procento respondentů z *třígeneračních rodin* = **45 %** (jednotlivé odpovědi: č. 1 = 6 %, č. 2 = 39 %) považuje za pozitivní **blízkost bydliště** či dokonce **život v jedné domácnosti** než je tomu u respondentů pocházejících z *rodin dvougeneračních* – **14 %** (jednotlivé odpovědi: č. 1 = 2 %, č. 2 = 12 %).

Druhá kategorie - Výraznější **kontrolu a omezení vzájemných kontaktů** představují dvě varianty:

4. - *setkání pouze o víkendech a svátcích zaručující pravidelný kontakt s dětmi*

5. - *kontakty omezené bez jakéhokoliv vlivu na výchovu dětí*

Varianta č. 4 zachovává kontakt mezi generacemi, naznačuje již ale zájem o naplňování především formální stránky mezigenerační soužití. 5. varianta, kde je zdůrazněna podmínka, aby prarodiče nemohli výchovně působit na dítě, představuje již pouze formální vztah. Obě varianty sdílí snahu kontrolovat kontakty prarodičů s dětmi, tedy nejstarší a nejmladší generace.

Respondenti z dvougeneračních rodinných soužití označili variantu č. 4 a 5 souhrnně ve **23 %** (jednotlivé odpovědi: č. 4 = 21 %, č. 5 = 2 %) a *respondenti z rodin třígeneračních* v **16 %** (jednotlivé odpovědi: č. 4 = 11 %, č. 5 = 5 %).

Doplňující informace : mezi respondenty, kteří projeví méně zájmu o budoucí mezigenerační kontakt se častěji než v ostatních hodnocených souborech vyskytují mladí lidé, kteří vyrostli v rekonstruovaných rodinách (v rámci tohoto výzkumu = s nevlastním otcem).

Z uvedených výsledků vyplývá, že respondenti zastupující třígenerační soužití projeví vyšší zájem o aktivní mezigenerační kontakt než respondenti z rodin dvougeneračních.

Z uvedeného výsledku vyplývá, že tvrzení H1 je platné.

Dílčí hypotézy H 2 – H 6

H 2 - Pomoc s výchovou dětí bez finanční podpory upřednostňují častěji mladí lidé z třígeneračních rodin než mladí lidé z rodin dvougeneračních.

K ověření platnosti hypotézy H2 je východiskem otázka č. 11. Respondenti odpovídali na dotaz „*Jakou pomoc ze strany Vašich rodičů pro Vaši rodinu, kterou si sami založíte, považujete za nejlepší?*“

Varianty ze kterých respondenti vybírali byly rozděleny do tří kategorií:

První kategorie - obsahuje odpovědi respondentů, kteří mají zájem, ze strany svých rodičů, o (blíže nespecifikovanou) **finanční podporu**:

1. - *pouze finanční výpomoc*

2. - *pomoc s výchovou spolu s finanční podporou*

Tuto kategorii odpovědí volili *respondenti z rodin dvougeneračních* v 7 % (jednotlivé odpovědi: č. 1 = 2 %, č. 2 = 5 %) *Respondenti z třígeneračních rodin* pak upřednostňují danou kategorii ve 28 % (jednotlivé odpovědi: č. 1 = 0 %, č. 2 = 28 %).

Druhá kategorie - odpovědi jsou varianty, které vyjadřují **zájem o kontakt** a to jak z důvodu pomoci při výchově, tak také pro vzájemný kontakt bez jakýchkoliv požadavků či podmínek:

3. - *výpomoc s výchovou bez finanční podpory*

4. - *důraz na kontakt bez podmínky výpomoci*

Naprostá většina respondentů pocházejících z *rodin dvougeneračních* volila tuto možnost a to v 92 % (jednotlivé odpovědi: č. 3 = 47 %, č. 4 = 45 %). Odpovídající pocházející z *třígeneračního soužití* vybrali tuto variantu v 67 % (jednotlivé odpovědi: č. 3 = 28 %, č. 4 = 39 %).

Varianta poslední je vyjádřením **nezájmu o podporu** rodičů.

5. *Bez jakékoliv podpory*

Volili ji *respondenti z rodin dvougeneračních* ve 2 % a z *rodin třígeneračních* v 5 %. Nevylučuje sice vzájemný kontakt, ale vyplývá z ní negativní postoj k prarodičovskému působení nejenom po stránce výchovy, ale i směrem k jakékoliv jiné pomoci. Přijetím podpory - pomoci se v jedinci, kterému je tato podpora adresována, vytváří pocit dluhu, závazku, vděčnosti atd. To může být základem změny vztahu k dárci. Respondenti, kteří volili danou variantu, ale zřejmě nechtějí, ze subjektivních důvodů, svůj vztah na základě poskytnutí pomoci či podpory měnit.

Z výsledků odpovědí respondentů vyplývá, že větší důraz na pomoc finanční kladou respondenti z *třígeneračních rodin*.

Tvrzení H2, že pomoc s výchovou dětí bez finanční podpory upřednostňují častěji mladí lidé z třígeneračních rodin než mladí lidé z rodin dvougeneračních, je nepravdivé.

H 3 - Z jedinců vychovávaných v třígeneračních rodinách je jejich vzájemný vztah s prarodiči významnější než pro jejich vrstevníky z rodin dvougeneračních.

K ověření hypotézy H3 jsou využity výsledky z otázky č. 12. Výběrem jedné z variant respondenti doplnili větu: „*Prarodiče pro Vás ve Vašem životě představují...*“

Odpovědi respondentů jsou rozděleny opět do dvou základních kategorií. První kategorie reprezentuje čistě pozitivní vztah k prarodičům a druhá kategorie zastupuje neutrální a negativní vnímání prarodičů.

První kategorie - zahrnuje tyto možnosti odpovědi:

1. *Po rodičích jsou pro mne nejbližšími bytostmi.*
2. *Někdy pro mne měli/mají více pochopení než prarodiče.*
3. *Byli/jsou mi v životě vždy největší oporou.*

V kategorii první – **pozitivní vztah k prarodičům** - odpověděli *respondenti z dvougeneračních rodin* celkem v **87 %** (jednotlivé otázky: č. 1 = 43 %, č. 2 = 29 %, č. 3 = 15 %). V téže kategorii volili *respondenti z rodin třígeneračních* následovně: **95 %** má pozitivní vztah ke svým prarodičům (jednotlivé odpovědi: č. 1 = 39 %, č. 2 = 28 %, č. 3 = 28 %).

Druhá kategorie – sem byly zařazeny odpovědi vyjadřující neutrální nebo negativní vztah:

4. *Nenašli jsme k sobě cestu, máme neutrální vztah.*
5. *Nikdy jsme si nerozuměli.*

Tyto možnosti volili *respondenti z dvougenerační rodiny* celkem ve **13 %** (jednotlivé odpovědi: č. 4 = 12 %, č. 5 = 1 %). *Respondenti z rodin třígeneračních* pak v dané kategorii odpovídali v **5 %** (jednotlivé odpovědi: č. 4 = 5 %, č. 5 = 0 %).

Respondenti z dvougeneračních rodin projeví čistě pozitivní vztah ke svým prarodičům v **87 %** a *respondenti z rodin třígeneračních* v **95 %**.

Z daného výsledku vyplývá, že tvrzení H3 je pravdivé.

H 4 - *Mladí lidé pocházející z věřících rodin upřednostňují častěji hodnoty zaměřené na život v rodinném prostředí než mladí lidé z rodin bez náboženského vyznání.*

Hodnotovou orientací se zabývá otázka č. 9. Pro ověření H 4 budou využity výsledky, které znázorňuje tabulka č. 4. porovnávající hodnoty zaměřené na rodinný život u respondentů z rodin nábožensky orientovaných – věřících a u rodin bez vyznání.

Respondenti vyjadřovali svůj postoj k uvedeným hodnotám:

1. *Najít si životního partnera*

2. Uzavřít sňatek

3. Mít děti

4. Mít spokojený rodinný život

Hodnocení je děleno do tří kategorií:

První kategorie znamená, že rodinné hodnoty jsou životní prioritou respondenta.

Kategorie druhá znamená, že danou hodnotu vnímá dotazovaný jako pozitivní, ale ne nezbytnou. Třetí kategorie vyjadřuje minimální a nebo dokonce žádný zájem – neuznávání hodnoty.

Respondenti pocházející z věřících rodin dali nejvyšší prioritu uvedeným rodinným hodnotám celkem v **80 %**. Menší zájem pak jevílo 13 % odpovídajících a 7 % respondentů pocházejících z věřících rodin nepovažuje tyto hodnoty za důležité.

U respondentů z rodin nevěřících je podíl těch, kteří vnímají rodinné hodnoty jako stěžejní pro svůj život **77 %**. Menší zájem pak projevilo 7 % odpovídajících a za málo důležité či nepodstatné považuje dané hodnoty 16 % dotázaných.

Podrobnější informací, která je zařazena do celkových výsledků je nejvyšší zastoupení těch, kteří označili, že považují za nejdůležitější mít životního partnera – celkem 91 % odpovídajících. Mít spokojený rodinný život – 88 % všech odpovídajících; ale viditelně nižší zájem projevují respondenti o uzavírání sňatku – 53 % (také mezi respondenty z rodin věřících je zájem o uzavírání sňatku 58 % oproti 48 % respondentů z rodin bez vyznání). Větší důležitost dávají mladí lidé, dle výsledku tohoto výzkumu, založení rodiny, tedy mít děti – celkem 81 %. Vzhledem k vysokému zájmu o nalezení životního partnera lze předpokládat, že založení rodiny pro odpovídající reprezentují obě hodnoty- mít životního partnera a dítě.

Další zjištěné údaje: Položka č. 9 obsahuje také výsledky, které se přímo nevztahují k ověřované hypotéze; například porovnání *ochoty pečovat* o své blízké a *ochoty pomáhat potřebným* = být prospěšný. Rozdíl je patrný v především v kategorii odpovědi respondentů pocházejících z rodin věřících a nevěřících. V prvním případě (z věřících rodin) uvádí respondenti mezi nejvíce preferovanými hodnotami v 74 % postarat se o své blízké (za nepodstatné tuto variantu považuje pouze 6 % respondentů v dané skupině); 58 % respondentů z věřících rodin řadí k nejdůležitějším hodnotám také pomoc potřebným (opačné hodnocení uvádí 14 %). U respondentů pocházejících z rodin bez vyznání je pak

snaha postarat se o své blízké vyšší než u předchozí skupiny (z věřících rodin) – 84 % ji řadí mezi nejvíce preferované hodnoty (10% z téhož souboru považuje danou hodnotu za nepodstatnou), 39 % pak uvádí mezi svými prioritami pomoc potřebným (24 % má opačný názor – pokládá toto za nepodstatné). Mezi respondenty jsou patrné rozdíly a z nich nejvýraznější je rozdíl v názoru na být prospěšný - pomoc potřebným. Výsledek je možné vysvětlit jako směřování výchovy ve věřících rodinách. Jednou z nejvyšších preferencí uvedli respondenti v rámci celého výzkumného souboru *potřebu přátelství*, které bylo zařazeno k nejdůležitějším hodnotám v 91 %; Rovněž poměrně vysoko hodnotili všichni odpovídající *vzdělání* – v 73 %. Přátelství a vzdělání jsou hodnoty, které znamenají pro většinu mladých lidí současný stav - aktuální potřebu, která odpovídá etapě života ve které se právě nachází.

Z uvedených hodnocených výsledků vyplývá, že k nejvíce preferovaným hodnotám respondentů z *věřících rodin* náleží hodnoty směřující k rodinnému životu v 80 % (za méně důležité je považuje 13 % a pouze 7 % těchto odpovídajících je vnímá jako nedůležité). U respondentů z rodin *bez vyznání* se pak jedná o 77 % odpovídajících, kteří rodinné hodnoty řadí mezi nejvyšší hodnoty svého života (7 % je nepovažuje za prioritu a 16 % z této skupiny respondentů je považuje za nepodstatné).

Tvrzení H4, že respondenti vychovaní v prostředí věřících rodin více preferují hodnoty směřující k rodinnému životu, je pravdivé.

H 5 - Větší ochotu pečovat o své stárnoucí rodiče projevují jedinci, kteří vyrostli v početnější nebo vícegenerační rodině (se svými sourozenci případně i s prarodiči) než ti, kteří žili v rodině pouze se svými rodiči.

K ověření H5 byly využity výsledky otázky č. 15. Odpovědi respondentů byly pro daný účel rozděleny do dvou skupin: první skupina - *rodiče / rodič žijící v domácnosti s jedním dítětem* a druhá skupina - *rodiče žijící v domácnosti s více dětmi, případně s jedním či více dětmi a s prarodiči.*

Hodnocené odpovědi :

1. *Ano, chci v budoucnu pečovat o své rodiče.*
2. *Nejsem si jist/a, nevím, zda chci v budoucnu pečovat o své rodiče.*
3. *Ne, nebudu pečovat o své rodiče.*

První skupina dotázaných (1 rodič + 1 dítě a 2 rodiče + 1 dítě) odpověděli takto: **60 %** chce v budoucnu pečovat o své rodiče, 10 % z této skupiny nemá jistotu, zda chce či nechce v budoucnu pečovat o své rodiče a 30 % je rozhodnuto, že péči svým rodičům ve stáří poskytovat nebude.

Druhá skupina (početnější či vícegenerační rodiny) odpovídala následovně: pro poskytování péče se vyslovilo **76 %** odpovídajících, 11 % uvedlo, že zatím neví, zda bude poskytovat péči a 13 % je rozhodnuto péči neposkytovat

Z porovnání zjištěných, hodnocených výsledků vyplývá, že mladí lidé pocházející z rodin s více dětmi a z rodin vícegeneračních projevují větší ochotu poskytovat v budoucnu péči svým starým rodičům než mladí lidé, kteří byli vychováni v dvougeneračních rodinách bez sourozenců.

Tvrzení H5 bylo ověřeno a prostřednictvím zjištěných údajů potvrzeno.

H 6 - Mladí lidé, kteří projevili nespokojenost s životem v orientační rodině, si častěji přejí vlastní stáří prožít bez očekávání projevů solidarity ze strany rodiny svých potomků, než ti, kteří byli se svým životem ve své orientační rodině spokojeni.

K ověření pravdivosti tvrzení H6 byly využity informace z otázky č. 13. Respondenti odpovídali na dotaz „*Jak byste si představovali svůj život v době stáří?*“

Odpovědi respondentů byly rozděleny do dvou částí: část první je souhrnem odpovědí, které prostřednictvím kterých vyjadřují respondenti zájem o určitý (ve zvolené odpovědi uvedený) způsob soužití s rodinou svých dětí, tedy s mladšími generacemi. Jednotlivé varianty odpovědí byly rozděleny do dvou základních skupin.

První skupina - vyjadřuje zájem respondenta **být v období svého stáří v kontaktu s rodinou svých dětí**. Jednotlivé úrovně tohoto kontaktu se v nabízených možnostech odpovědí značně liší; všechny ale vyjadřují předpoklad (různé intenzity) mezigeneračního soužití:

1. *Žít ve společné domácnosti.*
2. *Žít samostatně, ale pro případ potřeby v dosahu rodiny svých dětí.*
4. *Žít samostatně, být v občasném kontaktu s rodinou svých dětí.*
5. *Žít samostatně, být v běžném kontaktu s dětmi i přáteli.*

Druhá skupina - vyjadřuje zájem prožít své stáří **bez aktivního mezigeneračního soužití**.

Jsou sem zařazeny tyto odpovědi:

3. Žít samostatně, být v občasném kontaktu se svými přáteli a vrstevníky.

6. Žít v sociálním zařízení, v pohodlí a s dobrou péčí.

Respondenti, kteří vyjadřovali spokojenost s životem ve své orientační rodině volili odpovědi č. 1 = 7 %, č. 2 = 56 % a č. 5 = 36 %; celkem tito respondenti vyjádřili svůj zájem o mezigenerační kontakt ve svém stáří v **99 %**. Pouze 1 % z těchto odpovídajících uvedlo odpověď č. 3, která nepředpokládá kontakt s rodinou svých dětí.

Respondenti, kteří nebyli spokojeni se svým životem v orientační rodině volili z první skupiny odpovědi, kde je vyjádřen zájem o mezigenerační kontakt, nejčastěji odpověď č. 2 – 46 %, odpověď č. 5 – 25 % a odpověď č. 4 – 18 %. Celkem **89 %** respondentů by si přálo být v kontaktu s rodinami svých dětí. Přání strávit své stáří bez mezigeneračního kontaktu vyjádřilo z dané skupiny respondentů celkem 11 %. Z tohoto počtu zvolila 4 % odpověď č. 3; 7 % předpokládá, že stráví své stáří v některém sociálním zařízení – odpověď č. 6.

Přesto, že obě skupiny respondentů projevily vysoký zájem o prožití vlastního stáří v blízkosti rodin svých dětí, je podíl zájmu o budoucí mezigenerační kontakt vyšší u těch odpovídajících, kteří byli spokojeni se životem ve své původní – orientační rodině.

Uvedená zjištění dokazují, že tvrzení H6 je pravdivé.

4.5 Vyhodnocení výsledků sociologického výzkumu

Sociologický výzkum je zaměřen na generaci dnešních mladých lidí, na jejich postoj k rodinnému životu, k soužití generací a k solidárnímu jednání v rámci rodiny. Účelem dané volby bylo poznat osobnost současného **mladého člověka jako člena rodiny** a jako budoucího potencionálního tvůrce rodinného zázemí. Výzkum se dotýká **jednotlivých životních etap** (současných, bývalých i budoucích) a s nimi spojených **rolí** v rámci rodinného soužití respondenta. Důvodem této volby je fakt, že mladí lidé jsou často považováni za generaci, která je, díky všem dostupným vymoženostem moderní společnosti, příliš odtržená od tradičního rodinného soužití – od střední, ale především od nejstarší generace. Vzniká tak dojem, že rodina ve své tradiční podobě a především pak prarodič - starý člověk nemají mládí co nabídnout.

Z výsledků provedeného výzkumu ale vyplývá, že současní mladí lidé považují rodinu za podstatnou součást svého života. 75 % respondentů uvádí, že jsou s životem ve své orientační rodině spokojeni. Současně se projevila o něco větší spokojenost v dvougeneračním soužití (77 %) než v soužití třígeneračním (67 %). Třígenerační soužití je zastoupeno větším podílem rodin kde chybí jeden z rodičů než soužití dvougenerační. Výzkum nabídl také srovnání spokojenosti se životem ve své orientační rodině u mladých lidí pocházejících z rodin věřících (89 %) a nevěřících (68 %).

Zcela odlišné vnímání rodinného života se projevilo v kategorii mladých lidí, kteří uváděli, že vyrůstali v rodině s jedním svým a jedním nevlastním rodičem. Vyhodnocení této kategorie nebylo provedeno pro nízký počet respondentů a ve výzkumu byly proto jejich odpovědi zařazeny do kategorií rodin úplných. Tito respondenti ale projevovali vesměs negativní postoj k rodinnému životu. Projevil se u nich menší zájem o druhé, o intenzivní kontakt s rodiči v budoucnosti, o spokojený rodinný život atd. Naopak jejich vztah k prarodičům se jevil až velmi silný. Lze ale také předpokládat, že negativní přístup k rodinnému životu nesdílí všechny děti vychované v rekonstruovaných rodinách. Mladí lidé, kteří přijali a navázali dobrý vztah se svým náhradním rodičem, pravděpodobně vždy neuvedli, že vyrostli v rekonstruované rodině, protože náhradního rodiče považují za blízkou osobu. Postoj třetí generace vychované v rekonstruovaných rodinách k rodinnému životu je jistě zajímavým tématem pro samostatný sociologický výzkum.

Dalším, a velmi zajímavým údajem je trávení volného času. Z celkového počtu 43 % respondentů uvedlo, že v období dětství trávili své volno nejčastěji s rodiči., 30 % dotázaných trávilo svůj volný čas převážně mimo domov (kamarádi, zájmové kroužky ...) a 27 % respondentů své volné chvíle prožívalo nejčastěji s prarodiči. S jedním z rodičů trávilo volný čas celkem 10 % dotázaných. Tuto odpověď volilo jednoznačně více respondentů z rodin dvougeneračních neúplných: 67 % v rodinách, kde žijí jeden rodič s jedním dítětem, a 50 % v rodinách, kde žijí společně jeden rodič a více dětí.

Velmi výrazný výsledek představuje vztah mladých lidí k jejich prarodičům. Z celého výzkumného souboru má 91 % odpovídajících jednoznačně pozitivní vztah ke svým dědečkům a babičkám. Jedná se tedy dokonce o vyšší výsledek, než jaký se projevil u zjišťování spokojenosti mladých se životem v orientační rodině. Z celého výzkumného souboru považuje 41 % odpovídajících své prarodiče za lidi, kteří jsou, hned po rodičích, jejich nejbližšími osobami, 28 % uvádí, že jim prarodiče někdy rozuměli lépe než rodiče a 22 % odpovídajících dokonce považuje své prarodiče za nejdůležitější životní oporu.

Tento poslední výsledek, kdy se prarodiče stávají významnějšími osobami než rodiče, naznačuje, vedle pozitivního vztahu k prarodičům, také určitý problém v rodině nukleární.

Hlavním cílem výzkumu bylo poznat představu mladých lidí o rodině, kterou si sami založí, nakolik v ní počítají s prarodiči a s jejich rolí a zda byl pro ně život v orientační rodině určujícím směrem. Přesto, že je třetí generace považována za generaci lidí toužících především po snadném životě, vyplynulo z výzkumu, že 81 % mladých řadí mezi své nejdůležitější životní hodnoty mít děti a 93 % respondentů považuje za velmi důležité najít si partnera pro život. O mnoho méně (53 %) mladých ale považuje za důležité uzavřít sňatek. O něco větší zájem zde projeвили respondenti pocházející z rodin věřících.

Z hodnocených údajů je dále patrné, že mladí lidé mají zájem o budoucí aktivní mezigenerační soužití. Přesto chce 52 % odpovídajících mít kontakty své budoucí rodiny a prarodičů „pod kontrolou“, tedy návštěvy se mají konat především po vzájemné dohodě. 25 % mladých chce ale jednou bydlet blízko domova prarodičů, aby jim mohli pomáhat s výchovou dětí a v domácnosti. Pouze 4 % mladých by chtělo mít třígenerační domácnost. Větší otevřenost k přítomnosti prarodičů v prokreační rodině vyjádřili ti, kteří pochází z třígeneračních rodin. Nikdo z odpovídajících nemá zájem zcela přerušit kontakt s rodinou, kde vyrostl a to ani v případě, že pomoc s výchovou dětí a četné vzájemné návštěvy odmítá.

Dalším cílem bylo zjistit, zda mladí lidé připouští možnost, že budou jednou pečovat o své staré a nemohoucí rodiče. Výsledky výzkumu prokázaly, že poměrně nízké procento odpovídajících má představu o tom, co péče o nesoběstačného starého člověka obnáší: pouze 5 % dotázaných uvádí, že osobně pečovali o nesoběstačnou osobu, při péči vypomáhalo 28 % a 32 % vidělo, co péče obnáší. Největší část mladých (35 %) nemá v dané oblasti jakoukoliv zkušenost. Přesto 78 % respondentů projevilo ochotu postarat se jednou o své nemohoucí rodiče, 21 % odpovídajících uvedlo, že péči rodičům poskytovat nebude a zbývajících 6 % neví, zda bude o rodiče pečovat. Odpovědi respondentů vyjadřovaly často jako důvod následování rodičovského vzoru: „*Oni se starali o mně, také já se musím postarat o ně.*“, „*Dosloužili prarodičům, tak to má být, chci udělat pro své rodiče totéž!*“ apod. Lze sice předpokládat, že jejich představy nebudou zdaleka naplněny; plnohodnotný vstup do života sebou přináší do značné míry ústup od dřívějšího ideálního pojetí budoucnosti. Pokud si ale ze svého rodinného prostředí člověk odnáší určitý vzor, bude chtít, dříve či později, žít stejným nebo podobným způsobem.

V preferenci hodnot byli nakloněni rodině o něco více lidé z rodin věřících (za stěžejní je považuje 80 % a 7 % se domnívá, že nejsou důležité) proti lidem z rodin bez vyznání (77 % považuje rodinné hodnoty za stěžejní a 16 % jim nepřikládá význam). Naopak větší potřebu postarat se o své blízké ale vyjádřili mladí z rodin bez vyznání (84 %) proti odpovídajícím z rodin věřících (74 %). Mladí z rodin věřících (58 %) jsou, v porovnání s mladými z rodin bez vyznání (39 %) ochotni více pomáhat potřebným – tedy nepříbuzným osobám.

Vlastní stáří si mladá generace představuje nejčastěji jako život v samostatné domácnosti. Pouze 3 % odpovídajících chce žít v sociálním zařízení zároveň všichni uváděli, že byli nespokojeni ve své orientační rodině. Protipólem tohoto postoje ke svému stáří je zájem o život ve společné domácnosti - rovněž 3 %; tuto varintu volili pouze respondenti, kteří vyjadřovali spokojenost se životem v orientační rodině. Nejvíce odpovídajících (51 %) si ale přeje žít v blízkosti rodiny svých dětí a o něco méně mladých má zájem prožít stáří tak, aby mohli být běžně v kontaktu s rodinou dětí, ale i se svými přáteli (30 %). Výsledky sociologického výzkumu prokázaly, že dnešní mladá generace chce žít běžným rodinným životem. Nejvyšší hodnocení se projevilo ve třech oblastech: nalezení životního partnera, mít děti a také vztah k prarodičům. Z uvedeného je patrné, že mladí lidé chtějí žít běžným rodinným životem. Mají také zájem o zachování kontaktu se svými rodiči a o jejich podporu při výchově dětí. Nejčastěji ale chtějí, aby kontakty probíhaly na základě určité oboustranné dohody. Chtějí si ale současně zachovat své soukromí. To se promítá také do jejich představy o vlastním stáří. Nejčastěji by si přáli žít blízko dětí, případně s možností běžně je navštěvovat, ale jen malý zájem se projevil o bydlení v jedné domácnosti. Malý zájem o život „pod jednou střešou“ projevili mladí lidé nejenom pro případ soužití své rodiny s vlastními rodiči, ale také v době, kdy budou oni sami staří a do určité míry nesoběstační. Velmi překvapujícím výsledkem je vztah mladých ke svým prarodičům. Navzdory současnému negativnímu obrazu stáří, prezentovanému především ve veřejném mediálním prostoru, jsou prarodiče pro své vnuky osobami milovanými, žádanými, uznávanými. Jejich role je zcela specifická a proto nenahraditelná. Vysoký podíl pozitivního hodnocení dědečků a babiček ukazuje na potřebu současných mladého člověka být v kontaktu se stáří, které je důkazem, že lidský život neznamená pouze mládí, ale že má ve všech svých etapách, a současně jako celek, hluboký obsah a smysl.

Výzkum splnil vytyčený cíl. Odpověděl na stanovené otázky týkající se postoje mladé generace k rodinnému soužití ve všech jeho etapách.

ZÁVĚR

Ústředním tématem předložené diplomové práce je podoba dnešního mezigeneračního soužití a solidarity v rodinném prostředí.

Teoretická část je souhrnem odborných názorů i mého vlastního pohledu na dané téma. Vyzvedává instituci rodiny a pozitivní vliv křesťanské nauky jako primárního zdroje hodnotové orientace naší společnosti. Připomíná události z historie, které měly zásadní vliv na utváření dnešní podoby rodinného soužití. Hlavní pozornost je zaměřena na současný způsob rodinného života a mezigeneračních vztahů. Mezigenerační soužití je v naší zemi reprezentováno především pomocí a podporou prarodičů rodinám svých potomků. Tato podpora mladých rodin je u nás dodnes dobrým zvykem. Ne vždy je ale možná; především vzdálenost domácností rodin a prarodičů, ale i věk dnešních dědečků a babiček a někdy i vzájemné neshody způsobují, že se mnozí rodiče a jejich děti ocitají bez působení a podpory ze strany nejstarší generace. Pomoc v řešení takové situace nabízí projekt Trojlístek - slížení tří generací, který je alternativou prarodičovské péče. Rozhovor s koordinátorkou tohoto programu (v příloze č. I) stručně popisuje způsob fungování tohoto projektu v praxi.

Oblast solidarity, která by měla být nedílnou součástí mezigeneračního soužití, znamená již ale určité omezení zaběhlého chodu rodiny. V případě potřeby intenzivní – osobní péče o staré a nemohoucí členy upřednostňuje současná rodina převážně pomoc sociálních zařízení. Zcela vyjímečné postavení mezi nimi zauímají hospice, které jsou spojením odbornosti a lidskosti; jsou nejideálnější alternativou péče rodinné.

Sociologický výzkum odpovídá na otázku čím je pro současnou mladou generaci rodina: jak hodnotí svůj život v rodinném prostředí, kde vyrůstali, zda a jaký vztah mají ke svým prarodičům, jestli předpokládají, že si založí rodinu vlastní, do jaké míry počítají s prarodičovskou rolí a zda budou jednou ochotni pečovat o své staré a nesoběstačné rodiče.

Postmoderní společnost se vyznačuje nestabilitou rodin a absencí reálných pozitivních vzorů. Z našich životů, a především z veřejného prostoru, mizí informace o kladném vlivu stabilního a fungujícího rodinného prostředí. Vytrácí se a velmi chybí také hlas stáří; hlas stáří neobtěžného a rozum pozbývajícího, ale stáří jako nositele moudrosti, která byla utvářena v průběhu celého životního cyklu. Dnešní společnost je rychlá, kreativní, flexibilní... a proto nemá čas na moudrost. Vyspělá společnost jako by se stářím nepočítala.

A přesto výsledky provedeného výzkumu ukazují, že generace mladých má zcela přirozenou touhu i předpoklad milovat své rodiče i prarodiče. 91 % odpovědí v provedeném sociologickém výzkumu potvrzuje, že vztah k prarodičům znamená pro dnešního mladého člověka existenci důležitého a hlubokého citového pouta. Tento vztah dotváří a upevňuje jejich rodinné zázemí. Rodina se mladým nejeví jako zastaralá a nepotřebná instituce. Většina z nich si ale přeje zachovávat soukromí své budoucí rodiny a v třígenerační domácnosti chce žít jen malá část z nich (4 %). Projevují ale značný zájem o aktivní mezigenerační soužití (77%). Povzbudivým zjištěním je, že mladí lidé počítají se založením vlastní rodiny (81 %) a že si přejí nalézt stálého životního partnera (90 %). Také své vlastní stáří vnímají jako období, kdy budou v kontaktu s rodinami dětí (85 %). Projevují ochotu poskytovat v budoucnu péči svým starým rodičům (68 %) a to i přesto, že zdaleka ne všichni mají povědomí o náplni takové činnosti. Na jejich postoj, jak mnozí uvedli, měl vliv rodičovský vzor solidárního chování k prarodičům a také pocit dluhu za dobrou péči a výchovu, jejich kterou rodiče poskytovali jim - svým dětem. Současný i předpokládaný budoucí demografický vývoj naznačuje, že podíl rodinné péče o staré a nemohoucí lidi se bude muset zvyšovat. Proto je nezbytné směřovat výchovu nejmladší generace k přijetí myšlenky solidárního jednání v rámci vlastní rodiny. V této oblasti má největší možnost ovlivnit vychovávaného jedince rodina, ale také škola. Dnešní reálný stav v poskytování rodinné péče ale naznačuje, že představy mladých vychází nejenom ze zkušeností získaných v jejich orientační rodině, ale především z touhy po ideální budoucnosti. Ta k mládí poprávu náleží a i když ji pravděpodobně život do značné míry zredukuje, je povinností těch, kteří jsou zkušenější, podporovat v mladém člověku ideál dobra. Důležitým zjištěním je, že rodina není pro nejmladší generaci prostředím plným negativních vztahů a stresujících zážitků, jak by se mohlo zdát z informací prezentovaných především v našich médiích, a také, že nejstarší generace, kterou reprezentují v rodinném kruhu babičky a dědečkové, je svými vnuky – mladými lidmi velmi milována a uznávána. Současnost nabízí mnoho možností jak žít zdánlivě svobodný radostný a ničím nevázaný život. Je proto dobrou zprávou, že mladá generace neztrácí zájem o své rodiče a prarodiče a předpokládá, že bude čerpat z jejich zkušeností - následovat jejich vzor. Rodina by neměla být zastoupena dvěma či třemi opuštěnými lidmi, kteří se večer sejdou pod jednou střechou. Měla by být emoční a existenční jistotou a měla by být tou nejlepší školou života. Její významnou podporou je právě široké mezigenerační zázemí. Jen tak se děti učí lásce a z ní vyplývající vzájemné úctě, na jejichž základně může vznikat opravdová lidská solidarita.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ALAN, J. *Společnost, vzdělání, jedinec*. 1. vydání, Praha: Svoboda, 1974, 235 s. ISBN 25-135-74.

BAUMAN, Z. *Individualizovaná společnost*. 1. vydání, Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 2004, 296 s. ISBN 80-204-1195-X.

BENEDIKT XVI. *Myšlenky o rodině*. 1. vydání, Praha: Paulínky, 2010, 151 s. ISBN 978-80-86949-80-2.

BIBLE, *Druhá kniha Mojžíšova (Ex 20)*. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1991. ISBN 80-7113-009-5.

CESARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích*. 1. vydání, Praha: Portál, 2011. 112 s. ISBN 978-80-262-0003-1.

DOBSON, J. *Dětský vzdor*. 1. vydání, Praha: Nakladatelství Návrat domů, 1995, 178 s. ISBN 80-85495-37-6.

ELIÁŠ, K., SVATOŠ, M. *Nový občanský zákoník, 2014*. Ostrava: Sagit, 2014, 320 s. ISBN 978-80-7208-920-8.

HAUSSEROVÁ – SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. 1. vydání, Praha: Portál, 1996, 104 s. ISBN 80-7178-105-3.

HORSKÝ, J., SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. 2. vydání, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 144 s. ISBN 80-7106-195-6.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 2. vydání, Praha: Portál, 2007, 288 s. ISBN 978-80-7367-269-0.

JEŘÁBEK, H. A KOLEKTIV. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. 1. vydání, Praha: Sociologické nakladatelství (Slon) 2013, 316 s. ISBN 978-80-7419-117-6.

KELLER, J. *Úvod do sociologie*. 4. rozšířené vydání, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2001, 204 s. ISBN 80-85850-25-7.

KOMENSKÝ, J., A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. 1. vydání, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992, 563 s. I. svazek, ISBN 80-205-0226-2.

KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 2. vydání, Praha: Portál, 2014, 216 s. ISBN 978-80-262-0643-9.

KRAUS, J., PETRÁČOVÁ, V. a KOLEKTIV. *Akademický slovník cizích slov*. 1. vydání (dotisk), Praha: Academia, 2000, 834 s. ISBN 80-200-0607-9.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*. 1. vydání, Praha: Portál, 2004, 200 s. ISBN 80-7178-835-X.

KUBY, G. *Globální sexuální revoluce – ztráta svobody ve jménu svobody*. 1. vydání, Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2014, 413 s. ISBN 978-80-87864-13-5.

KUČERA, Z. *Soužití generací v rodině*. Praha: Ústav zdravotní výchovy, 1984.

MÁROVÁ, Z., MATĚJČEK, Z., RADVANOVÁ, S. *Výchova dětí v neúplné rodině*. 1. vydání, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, 114 s. Publikace č. 44-0-230. ISBN 14-171-75.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů aneb když máme vnoučata*. 1. vydání, Praha: Grada Publishing 1997, 144 s. ISBN 80-7169-455-X.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vydání, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, 164 s. ISBN 80-86429-19-9.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2. vydání, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2002. 250 s.

ISBN 80-86429-05-9.

MOŽNÝ, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vydání, Brno: Blok, 1990, 184 s. ISBN 80-7029-018-8.

NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, 2. vydání, Praha: Nakladatelství Academia, 2009, 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9.

PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2009.

PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. 1. vydání, Praha: Grada Publishing, 2012, 208 s. ISBN 978-80-247-3470-5.

ŘEHULKA, E. *Úvod do studia psychologie*. 2. vydání. Brno: Paido, 1997. 88 s. ISBN 80-85931-46-X.

ŘÍČAN, P. *Cesta životem: vývojová psychologie*. 2. vydání, Praha: Portál, 2004, 390 s. ISBN 80-7367-124-7.

SMÉKAL, V. *Duchovně-duševní předpoklady partnerství a jejich rozvíjení*. Brno: MU FSS, Poutník, roč. XIII., č.2, 2006, (přednáška 3.9.2005, sjezd Sekulárního Františkánského řádu).

SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti, (Člověk v zrcadle vědomí a jednání)*. 3. vydání, Brno: Barrister a Principal, 2009, 523 s. ISBN 978-80-87029-62-6.

SMÉKAL V. *Wellness, duševní a fyzická kondice, sport, lázeňství. Podmínky kvality života ve stáří*. Praha: Forum 2012 (přednáška).

SMÉKAL, V. *Význam duchovní dimenze rodinného života*. Výzkumné centrum vývoje osobnosti etnicity při FSS MU v Brně. (přednáška – sjezd Sekulárního františkánského řádu, 3. 9. 2005).

VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. 1. vydání, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, 356 s. ISBN 978-80-246-0841-9.

VÁCHA M. *Místo, na kterém stojíš, je posvátná země*. 1. vydání, Brno: Nakladatelství Cesta, 2008, 255 s. ISBN 978-80-7295-104-8.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Alikovaná sociální psychologie*. 1.vydání, Praha: Portál, 1998, 383 s. ISBN 80-7178-269-6.

WEISS, P. a kolektiv. *Etické otázky v psychologii*. 1. vydání, Praha: Portál, 2011, 352 s. ISBN 978-80-7367-845-6.

INTERNETOVÉ ZDROJE

http://files.mava.webnode.cz/200000089-2629a2840e/Osm_veku_cloveka.doc [29.7 2015].

<http://www.factum.cz/aktuality/aktualita/s-kym-cesi-sdileji-spolecnou-domacnost>, [29.7.2015].

<http://www.statistikaamy.cz/2015/07/nejohrozenejsi-jsou-neuplne-rodiny/>, [24.7.2015].

<http://cochem.cz/index.php/informace/statistiky-cr/10-rozvodovost>, [30. 7. 2015].

http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=824, [15. 9. 2015].

http://www.vlada.cz/assets/.../Strategie-paliativni-pece_schvaleno-RLP.doc. [25.9. 2015].

<http://www.hospice.cz/wp-content/uploads/oldhosp/hospiccr.html> [7. 11. 2015].

<http://asociacehospicu.cz/pravni-ramec-pro-hospice>[7. 11. 2015].

PERIODIKA

ZAHRADNÍČEK, P. *Za co vděčí naše civilizace katolické církvi.* (Milujmese. čtvrtletník, 34. č.), Praha: Res Claritatis, 2014. ISSN 1802-4327, MK ČR E 17470.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

apod. A podobně.

atd. A tak dále.

ČR Česká republika.

SEZNAM TABULEK

tabulka č. 1 – rozdělení dle podoby rodinného soužití

tabulka č. 2 – trávení volného času respondentů v rodinách – dělení dle podoby rodinného soužití

tabulka č. 3 – rozdělení dle náboženské víry

tabulka č. 4 – význam hodnot zaměřených na rodinu v rodinách bez vyznání a v rodinách věřících

tabulka č. 5 - význam hodnot zaměřených na rodinu v rodinách úplných a neúplných

tabulka č. 6 – porovnání ochoty postarat se o své blízké a ochoty poskytnout péči potřebným (obecně) u respondentů pocházejících z dvougeneračních a z třígeneračních rodin

tabulka č. 7 - porovnání ochoty postarat se o své blízké a ochoty poskytnout péči potřebným (obecně) u respondentů pocházejících z rodin bez vyznání a z rodin věřících

tabulka č. 8 – představa o prarodičovské roli v prokreační rodině respondentů

tabulka č. 9 – představa o poskytování podpory ze strany prarodičů v prokreační rodině respondentů

tabulka č. 10 – vztah respondentů ke svým prarodičům

tabulka č. 11 – představa respondentů o prožívání vlastního stáří

tabulka č. 12 – osobní zkušenost s péčí o nesoběstačného člena rodiny

tabulka č. 13 – ochota poskytnout v budoucnu péči svým starým rodičům z pohledu respondentů pocházejících z dvougeneračních a třígeneračních rodin

tabulka č. 14 - ochota poskytnout v budoucnu péči svým starým rodičům z pohledu respondentů, kteří žili jako jediné dítě pouze se svými rodiči a z rodin početnějších (více dětí, třígenerační)

SEZNAM PŘÍLOH

P 1 - Dotazník

P 2 – Rozhovor: Trojlístek – sblížení tří generací

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Vážení respondenti!

Obracím se na Vás s prosbou o spolupráci na sociologickém výzkumu, jehož cílem je poznat Vaše názory vyplývající ze zkušenosti se způsobem života v rodině, kde jste vyrůstali a zároveň poznat i Vaše představy o podobě vlastního, budoucího života.

Dotazník je určen pro mladé, bezdětní lidi od 18 do 35 let.

Své odpovědi na každou otázku (nejenom tam, kde je přímo požadováno doplnění) můžete rozšířit, upřesnit, doplnit - tedy připsat, co považujete za podstatné.

Veškeré zde zaznamenané odpovědi jsou anonymní a výsledky výzkumu budou využity výhradně ke studijním účelům.

Velice Vám děkuji za Vaše názory a za čas, který budete věnovat tomuto dotazníku.

Magdalena Švarná

UTB ve Zlíně, IMS Brno

DOTAZNÍK

1. **Jste: muž – žena** (zakroužkujte jednu z variant); **je Vámlet.**

2. **Jste:**

- a) studující
- b) pracující
- c) bez zaměstnání
- d) jiné zařazení (můžete/nemusíte uvést jaké – např.: jste v plném invalidním důchodu)

3. **Jste:**

- a) svobodný/á bez trvalého vztahu
- b) máte perspektivní vztah
- c) žijete s partnerem/partnerkou
- d) ženatý/vdaná
- e) rozvedený/á

4. **Máte:**

- a) jedno děti
- b) děti zatím nemáte
- c) neplánujete mít v budoucnu žádné děti

5. **V rodině ve které jste vyrůstali jste žili společně:** (dle potřeby označte 1 i více možností)

- a) s oběma rodiči (pěstouny, adoptivními rodiči)
- b) pouze s jedním z rodičů
- c) s jedním z rodičů a jeho manželem/partnerem
- d) s jedním z rodičů, který často měnil partnery
- e) se sourozencem/sourozenci (uved'te počet)
- f) s prarodiči/s jedním z prarodičů
- g) s jinou osobou(například teta, strýc, ...)

6. Jako dítě jste svůj volný čas trávili nejčastěji:

- a) s rodiči/vychovateli
- b) s jedním z rodičů
- c) s prarodiči
- d) s jedním z prarodičů
- e) s jinými osobami (např. vrstevníci, další příbuzný...)
- f) sami

7. Jak vnímáte způsob života rodiny, kde jste vyrůstali:

- a) považuji jej za ideální, nic bych na něm neměnil/a
- b) přinášel mi pocit spokojenosti, změnil/a bych pouze některé, ale ne zásadní skutečnosti
- c) nebyl podle mých představ, život ve své rodině, kterou si založím chci mít lepší
- d) život v rodině, kde jsem vyrůstal/a mě ujistil, že sám/sama mít svou rodinu nechci

8. Vyznává/vyznávala Vaše rodina některé náboženství?

- a) ano, je/byla aktivní (praktikující).....(uved'te nábož. organizaci)
- b) ano, ale pouze sympatizuje/sympatizovala(uved'te náboženství)
- c) nejsme/nebyli jsme věřící a nepatříme/nepatřili jsme k žádné náboženské organizaci
- d) pouze prarodiče jsou věřící
- e) pouze někteří příbuzní/přátelé jsou věřící

9. Co považujete pro svůj další život za důležité:

(nejprve si jednotlivé hodnoty přečtete a po té je ohodnoíte známkou systémem obdobným jako ve škole:
1 = nejvyšší význam, 2 = menší význam, 3 = nevýznamné):

- dosáhnout vzdělání, které odpovídá mé představě.....
- mít přátele s nimiž si rozumím.....
- najít si správného partnera pro život.....
- postarat se o spokojenost svých blízkých.....
- uzavřít sňatek.....
- mít děti.....

- mít spokojený rodinný život.....
- mít dobře placenou práci.....
- stát se společensky uznávanou osobností.....
- žít zdravě a ve zdravém životním prostředí.....
- dosáhnout úspěchu v práci.....
- mít víru (náboženskou).....
- být prospěšný – pomáhat potřebným.....
- mít dostatek času pro své koníčky.....
- mít bohatý společenský život.....
- *doplňte a rovněž „oznámkujte“ jinou – Vám vlastní hodnotu.....*

10. Pokud si založíte svou vlastní rodinu, chtěli byste, aby Vaši rodiče/ rodič:

- a) s Vámi bydleli v jedné domácnosti a pomáhali Vám s jejím vedením i s výchovou dětí
- b) abyste bydleli blízko domova rodičů a oni Vám tak mohli být každý den nápomocní
- c) abyste se s rodiči, po vzájemné dohodě, navštěvovali a případně pomohli s domácností a věnovali se dětem
- d) abyste se vídali o víkendech či svátcích a Vaši rodiče tak měli pravidelný kontakt s dětmi
- e) aby byly vaše kontakty omezené, bez jakéhokoliv vlivu Vašich rodičů na Vaše děti
- f) nemáte zájem se vídat se svými rodiči

11. Domníváte se, že nejlepší pomoc Vaší vlastní rodině ze strany Vašich rodičů je:

- a) pouze finanční podpora, která umožní např. zajistit výpomoc formou placené služby
- b) pomoc s výchovou dětí spolu s výraznou podporou finanční
- c) pomoc s výchovou dětí bez důrazu na podporu finanční/materiální
- d) samotná jejich přítomnost poskytující možnost vzájemného sdílení životních starostí i radostí
- e) bez jakékoliv podpory

12. Prarodiče pro Vás ve Vašem životě představují

(postačí hodnocení prarodičů, kteří jsou pro Vás bližší, či jste s nimi v častějším kontaktu):

- a) hned po rodičích nejbližší bytosti
- b) někdy pro mne mají/měli více pochopení než moji rodiče
- c) jsou/byli mi vždy a ve všech ohledech největší oporou
- d) náš vztah je/byl spíše neutrální, nenašli jsme k sobě cestu
- e) nikdy jsme si nerozuměli

13. Jak byste si představovali svůj život v době svého stáří:

- a) žít v bezprostřední blízkosti a nebo pod jednou střechou s rodinou svých dětí
- b) žít samostatně, ale, pro případ vzájemné potřeby, v dosahu rodiny svých dětí
- c) žít zcela samostatně, jen s občasným kontaktem s přáteli či vrstevníky
- d) žít zcela samostatně, jen s občasným kontaktem s rodinou svých dětí *(např. v období svátků)*
- e) žít samostatně, s možností být běžně v kontaktu s rodinou svých dětí i svými přáteli
- f) žít v zařízení, kde se o mne postarají a budu tak mít na prvním místě především péči a pohodlí

14. Máte již zkušenost s člověkem, který potřeboval celodenní péči?

- a) ano, osobně jsem pečoval/a o.....*(vyjádřete Váš vztah k dané osobě)*
- b) vypomáhal/a jsem s péčí.....*(vyjádřete Váš vztah k dané osobě)*
- c) měl/a jsem možnost pozorovat, co taková péče obnáší
- d) ne, nikdy jsem podobnou zkušenost neprožil/a

15. Dokážete si představit, že se budete jednou sami starat o své rodiče?

(odpovězte a případně doplňte zdůvodnění či svůj postoj vlastními slovy):

- a) ano
- b) nevím
- c) ne

Děkuji Vám za vyplnění tohoto dotazníku!

PŘÍLOHA P II: ROZHOVOR: TROJLÍSTEK – SBLÍŽENÍ TŘÍ GENERACÍ

Rozhovor konaný s Mgr. Horehled'ovou, koordinátorkou projektu dne 15. 7. 2015 v nestátní neziskové organizaci Centrum pro rodinu a sociální péči, se sídlem v Brně na ulici Josefská 1.

Centrum pro rodinu a sociální péči Brno, Josefská 1

Centrum pro rodinu a sociální péči je nestátní nezisková organizace, která byla zřízena Brněnským biskupstvím dne 1.6. 1992. Vizi organizace je upevnění a prohloubení manželských a rodinných vztahů a podporou rodinných hodnot přispívat k morální a duchovní obnově naší společnosti.

Centrum pro rodinu a sociální péči je

- členem Asociace center pro rodinu v ČR
- Registrovaným poskytovatelem sociálních služeb Jihomoravského kraje
- členem řídicí skupiny Komunitního plánování sociálních služeb města Brna
- stážovým fakultním pracovištěm FSS Masarykovy univerzity
- školicím střediskem odborné veřejnosti
- akreditovaným pracovištěm MŠMT
- členem Poradního sboru Rady města Brna pro rodinu
- členem Rady pro rodinu při Biskupství brněnském

ROZHOVOR

Kdo přivedl na svět nápad „náhradní babička“?

Původní myšlenka nevznikla u nás, ale v katolických kruzích ve Vídni. Tady funguje už od roku 1973 pod názvem *OMA DIENST*. V Rakousku je dnes *OMA DIENST* dobře zavedeným projektem. Počty rodin, které projevují zájem o tuto službu a především pak počty „náhradních babiček“ jsou, v porovnání s námi, vyšší.

Dobře, a co přivedlo vás k tomu, abyste projekt převzali? Byli to sami rodiče a nebo jste „náhradní babičku“ iniciovali sami?

Problémy s obstaráváním dětí jsou dnes běžné, všichni je známe: maminky nenajdou místo ve školce, aby mohly jít do zaměstnání a nebo jsou na dítě samy a o to je situace složitější a podobně. Navázali jsme proto kontakt s Katolickým svazem ve Vídni, který *OMA DIENST* provozuje.

O projektu „náhradní babička“, který pořádá vaše organizace jsem slyšela z televize.

Ano, média projektu věnovala pozornost. Jeho oficiální název je ale *TROJLÍSTEK – sblížení tří generací*.

Proč jste projekt pojmenovali Trojlístek?

Trojlístek vyjadřuje sblížení tří generací. Chceme, zdůraznit, že hlavním cílem je zprostředkování kontaktu a v neposlední řadě i navázání emočního vztahu především mezi dětmi a nejstarší generací, která je zde zastoupena „náhradní babičkou“. Tedy nejde pouze o jakousi hlídací službu.

To není jednoduché; komu je tedy TROJLÍSTEK určen?

Jedná se o pomoc rodinám s dětmi do 15 let, které postrádají prarodiče. „Náhradní babičky“ pomáhají rodinám s péčí o děti: tráví s nimi volný čas, vyzvedávají je ze školy nebo z různých kroužků a podobně.

Proč rodiče žádají o službu, kterou běžně poskytují vlastní prarodiče?

Nejčastějším důvodem je, že prarodiče bydlí moc daleko. Méně časté je, že někteří vlastní prarodiče nemohou pečovat o vnoučata ze zdravotních důvodů. Vyskytnou se i prarodiče, kteří chodí do zaměstnání a občas jsou důvodem nedobré vzájemné vztahy a různé další.

Co musí splňovat „náhradní babička“?

Jde o ženy přibližně od padesátého roku věku. Některé jsou i mladší a máme tu naopak i ženy nad 70 let, ale nejvýše do 75 let. Nejpočetněji zastoupená věková kategorie je kolem šedesáti let; jedná se o ty ženy, které už jsou v prarodičovském věku. Dále vyžadujeme, aby zájemkyně doložily svou trestní bezúhonnost. Každá uchazečka vyplní dotazník a je s ní veden vstupní pohovor. Pohovor se zájemkyní děláme ve dvou. Jedna naše pracovnice jej vede a druhá hlavně pozoruje a případně dává doplňující otázky. Zájemkyně odpovídá na dotazy, které se týkají toho, co ona sama od role „náhradní babičky“ očekává, tedy jaké má ona sama představy o činnosti a jaké má časové možnosti atd. Celý rozhovor zapisujeme do připravených archů. Vedle samotných odpovědí si dále zaznamenáváme náš vlastní dojem, jak na nás zájemkyně při rozhovoru působila.

Pohovor slouží k tomu, abychom co nejlépe vyhodnotili osobnost a možnosti každé uchazečky a našli odpovídající rodinu, se kterou budoucí „babičku“ seznámíme.

A daří se vám, aby si vzájemně rodina a „babička“ vyhovovali?

Ve skutečnosti je nejjednodušší propojit „babičku“ s rodinou, která nevyžaduje tolik citový vztah, ale potřebuje pomoc s hlídáním dětí. Účelem projektu je ne nutit, ale umožnit, aby vzájemný vztah vznikl. A to je, samozřejmě, o dost těžší. Ale daří se nám to i když počítáme také s tím, že to prostě někdy nevyjde.

Jaké ženy se vám do TROJLÍSTKU hlásí?

Velká část je jich věřících. Do projektu se zapojily i ženy pocházející nejenom z České republiky. Některé „náhradní babičky“ mají dokonce samy vnuky a přesto se rozhodnou pro tuto činnost. Jiné jsou samy a hledají i ony pro sebe „náhradní rodinu“. Pro další je to malý přivýdělek.

A jsou ženy dostatečně finančně ohodnoceny?

Motivace žen, které se do tohoto projektu zapojí, nemá být primárně finanční. Tomu odpovídá i doporučená částka 50 Kč za hodinu. To není mnoho, ale chceme, aby tuto činnost dělaly ženy, které mají skutečný zájem o kontakt s dětmi a s jejich rodinou, ne jen pro peníze.

Ano, to je pochopitelné, ale hlásí se vám pak dost žen?

Je pravda, že máme jen přibližně polovinu „náhradních babiček“ ve srovnání s tím, kolik bychom jich potřebovali. Ale naše požadavky představují určitou záruku, že splníme očekávání rodiny.

Rodin, které mají o tuto službu zájem je tedy více. Nemají rodiče obavy nechat dítě v péči cizí osobě?

No, ve skutečnosti jsou opatrnější „náhradní babičky“. Především proto, aby svou roli zvládly, aby si s rodinou rozuměly, aby nenastal nějaký konflikt a podobně.

Tak jsme se dostali k rodinám: kdy si rodina řekne, že potřebuje „náhradní babičku“?

Poměrně často se jedná o matky, které nastupují do zaměstnání a potřebují například vyzvednout dítě ze školy, školky anebo pro jejich dítě nezbylo místo ve školce. O „náhradní babičku“ mají také zájem matky samoživitelky, a neúplné rodiny. Tady je právě výhodou finanční dostupnost služby. Důvodem, proč hledá rodina „náhradní babičku“ bývá také upřednostnění individuální péče před kolektivní výchovou.

Jsou nějaké limity u dětí o které „babičky“ pečují?

Ano, alespoň jedno dítě v rodině by mělo mít věk do 15 let. Máme i docela maličké děti, už dokonce od půl roku věku. Co se týká počtu dětí, jde o dohodu mezi rodinou a jejich „náhradní babičkou“. Tedy co rodina potřebuje a co „babička“ skutečně zvládne. Jistě, že může být odmítnuta rodina, která má příliš vysoké nároky na poskytovanou službu, které nejsou, z pohledu „babičky“, splnitelné.

Jak se dá dosáhnout toho, aby se rodina a „náhradní babička“ sladili?

Ulehčením je vždy, když rodina nebydlí moc daleko. Například jízdou přes celé město ztratí „babička“ dost cenného času. Takže lokalita je poměrně důležitá. Ale měli jsme také případ, že „babička“ jezdila raději pomáhat právě přes celé město do rodiny, která jí vyhovovala, než do rodiny, se kterou by se nesžila, ačkoliv bydlela poměrně blízko.

Také se snažíme sladit požadavky rodiny a typ osobnosti „náhradní babičky“. To není vždy snadné. Někdy chce rodina, aby byla „babička“ sportovně založená – tedy aby s dítětem chodila po hřištích, do sportovních kroužků, nebo aby měla vztah k hudbě, k výtvarnictví; další rodina si představuje, že se babička bude věnovat dítěti doma, jiní rodiče mají požadavek, aby dohlížela na psaní úkolů do školy a podobně. Někdo

upřednostní temperamentní a někdo mírnější „babičku“. Toto se snažíme zjistit, aby v praxi nedocházelo k neshodám mezi rodiči a „babičkou“.

Měli jste už zkušenost, „že to prostě nešlo“?

Jistě. I přes veškerou snahu, se výběr někdy nemusí podařit a spolupráce „babičky“ a rodiny nevyjde. Potom pracujeme především na tom, abychom co nejdříve našli další „babičku“, která si bude s rodinou vzájemně lépe vyhovovat a také „náhradní babičce“ hledáme jinou, odpovídající rodinu.

A měli jste už nějakou negativní reakci, kdy spolupráce, at' už ze strany rodiny nebo „náhradní babičky“, skončila konfliktem?

Ano, stalo se nám, že jsme jedné rodině poskytovali službu v době prázdnin. Ve skutečnosti rodina neměla zřejmě opravdový zájem o navázání dlouhodobého kontaktu s „náhradní babičkou“, ale pouze si tímto způsobem vyřešila problém s hlídáním dětí o prázdninách. Aniž by cokoliv vysvětlili, a aniž by alespoň poskytnutou službu zaplatili, přestali s námi komunikovat. To nás velmi mrzelo. Ale i tyto problémy mohou nastat; je to jistě zkušenost.

Víme tedy co musí splnit babička; jaké požadavky máte na rodiny?

Rodina musí dodržovat především *Etický kodex Trojlístku*, se kterým je obeznámena. Jak „náhradní babička“, tak i rodiče podepisují s naší organizací příslušnou smlouvu.

Je babička nějak proškolená a jak je to s proškolením rodiny?

„Náhradní babičky“ se účastní asi pěti kurzů. Samotní rodiče byli od povinnosti účasti na kurzech osvobozeni. Povinná účast by byla pro ně zátěží a proto dostali možnost účastnit se dobrovolně různých školení, které pořádáme v Centru pro rodinu a sociální péči u nás na Josefské. Rodina i jejich „náhradní babička“ se pak mohou společně účastnit také různých akcí, které naše organizace pořádá. Dává to nejenom možnost strávit více času pohromadě, ale účastníci akce se seznámí s dalšími rodinami a jejich „babičkami“.

Děkuji Vám za rozhovor.